Богатирьови

Вирвавшись із міжгір'я Малого Хінгану, Амур розливається неозорою Сунгарійською низиною, міняючи свій напрям з південного на північно-східний. Поблизу Хабаровська він роз'єднується на два рукави. Лівий, повноводіший, тече в тому ж самому напрямку, а правий повертає на південний схід, але, наштовхнувшись на західні відроги Сіхоте-Аліню, огинає їх і зливається з лівим. На широкому річищі розкидано безліч малих і великих островів. Під час великої води деякі з них затоплюються, в малу навіть до них підступають піщані коси. Оточені густою шелюгою, вони вкриті високим куничником — труднопрохідною травою. На піщаних гривках островів ростуть поодинокі хирляві дубки та осики. Підвищення чергуються із звивистими затоками та мілкими озерами, дзеркальну гладінь яких укриває візерунчасте листя водяного горіха — чіліму, а на деяких і широкі круглі — лотоси.

На одній з таких піщаних грив, у північно-східній частині острова, розташований розкішний город мисливця-промисловика Богатирьова. Крім звичайних у цих місцях картоплі, капусти й помідорів, на грядках ростуть сині баклажани, солодкий перець, кавуни та дині. Кінчається останній місяць літа, і хазяїн перед збиранням урожаю живе на городі в легкому курені, спорудженому з верболозу і вкритому куничником. З ближнього правобережного селища Богатирьов привозить на острів сіль, хліб і сірники, решта все — своє, вирощене на городі та заготовлене в тайзі про запас. У ближній затоці ловить Богатирьов гладких коропів і карасів. Амур — ріка рибна, тільки не лінуйся!

Звук моторного човна, що входив у затоку, привернув увагу Богатирьова, і він піднявся на пагорб, щоб роздивитися того, хто завітав до нього. "Певно, мисливствознавець Перекатов мчить на своєму "Вихорі",— подумав Богатирьов, розглядаючи з-під долоні прудку "дюральку", керовану самотнім пасажиром.

Невдовзі човен м'яко штовхнувся носом у золотий берег, і з нього легко вистрибнула молода ще людина у шкіряній куртці та високих гумових чоботях.

— Добридень, Іване Тимофійовичу, дорогий мій! — І з цими словами Перекатов обійняв по-синівському Богатирьова за плечі.— Заховався на свою заїмку і думаєш, не знайду тебе?

— Добридень, добридень, Олеже Костянтиновичу! От уже кого не чекав! Радий такому гостю!

Очі Богатирьова мружились, обличчя осявала щира усмішка, що свідчила про велику взаємну симпатію двох людей, які давно не бачились і надзвичайно раді несподіваній зустрічі.

— Привіз я тобі уклін од дружини і деякі новини з промгоспу,— сказав Перекатов.

— За уклін спасибі, а тепер ходімо в курінь, почастую тебе чим бог послав. Там і про новини побалакаємо.

Вони попрямували до нехитрого житла Богатирьова. Проходячи повз городні грядки, мисливствознавець зачудувався:

— Та в тебе справжнісінький баштан! Дивина, кавуни які! В цьому ось кілограмів шість, напевно, буде.

— Якщо рук докласти, у нас усе можна виростити. Кавуни в мене на чистому піску, але перш ніж посадити їх, я в кожну лунку по десятку відер свіжої землиці насипав та паперовими ковпачками розсаду попервах укривав. От і погнало гудину в ріст.

Підійшовши до куреня, мисливствознавець сів на порожній ящик, який правив господареві за стілець, скинув шапку й дістав цигарки.

— Гарно в тебе, Іване Тимофійовичу! Краса ж яка довкіл! Пожити б у тебе тут...

— То що на заваді? Залишайся, от і поживемо разом, рибку половимо. Ти, мабуть, зголоднів? — і по цих словах Богатирьов присунув гостеві низенький легкий столик і виклав на нього кілька підрум'янених карасів, спечених на вогнищі на вербових гілочках.— Покуштуй, а я піду виберу кавун спіленький.

Невдовзі він приніс темно-зелений кавун; від легкого дотику ножа плід лунко тріснув. Червона зерниста серцевина була солодка й прохолодна, вона приємно вгамовувала спрагу, викликану солонуватою рибою.

— Про наш Амур кажуть — суворий та холодний, а дивись, які "фрукти" повиростали, як на Україні! А я не об'їмся?

— Їж на здоров'я. Кавунами ще ніхто не об'їдався.

Після несподівано смачного частування, Перекатов підсунувся ближче до хазяїна.

— Ну, тепер давай розповідай про свої новини,— уважно вдивляючись в обличчя гостя, сказав Богатирьов.

— Нині, Іване Тимофійовичу, промисловий сезон у нас буде напружений. Заготівельні плани на хутро високі, а тут ще звіра живцем брати треба на експорт.

Обличчя старого мисливця пожвавилося.

— Чи не на відлов тигра агітувати приїхав?

— Цього разу тигрів не ловитимете. А от кабанів із десяток піймати треба, ізюбрів двійко, ну, а харз, видр, росомах — скільки пощастить. По соболю план твердий: сто двадцять і жодного більше.

— Дуже вже ти любиш наперед планувати. Тайга тобі не ферма, як пощастить. Можна й сотні не взяти. Або, скажімо, сто тридцять візьмемо, то що, протокол складатимеш?

— Я тебе, Іване Тимофійовичу, дуже поважаю. Мисливець ти класний, але зрозумій, що плани по соболю перевиконувати не можна: він лімітований. Раніше, коли всякого звіра було доволі, полював ти за принципом: що більше добув, то краще. Скільки знайшов, стільки й узяв. Тепер запаси звіра підраховані, план відлову вченими визначений. Треба й на розплід звіра залишити. Настав час і мисливцеві стримуватися. Відстріляв норму, берися за іншу справу, а зустрів соболя — помилуйся на нього, а не займай.

— Неправильно ти кажеш, Перекатов,— заперечив Богатирьов,— мої батько й дід були на Амурі мисливцями і, якщо вже звіра знаходили, неодмінно брали. І нічого, ще й на мій вік вистачило. Та який мисливець повз звіра пройде, щасливий випадок пропустить!

— Не заперечую, так було, та тепер не ті часи. Я знаю, хочеш ти, щоб і онукам звіра вдосталь лишилося, чи не так, Іване Тимофійовичу?

— Аякже, звіра думаючи треба бити.

— Так і я про це веду мову! — вигукнув, усміхаючись, Перекатов.

— Гаразд, буде здоров'я, то впораємось із завданням. Бригада в мене надійна. Не підведемо. Тільки і ти промгосп піджени, щоб вчасно транспортом забезпечив та пастки постачив.

Богатирьов з цікавістю вислухав докладну розповідь мисливствознавця, як і коли починається завезення мисливців на угіддя, де передбачається ловити звіра, як буде організовано приймання від них добутого хутра і звіра.

— Так, гарні вісті ти мені привіз. Давай-но кавун доїдай, не вельми вас там у місті балують ними,— і він простяг гостеві велику скибку цукристого, соковитого кавуна.

— А й справді, хоч і багато привозять до нас фруктів, але здебільшого неспілих. Таких розкошів у місті не купиш.

Розімлівши на сонці, Перекатов простятся на траві.

— Що нового в газетах? — поцікавився Богатирьов.

— Особливих новин немає. ФРН договір з нами підписала.

— Про японців що пишуть?

— Торгуватимемо із ними,— ухильно відповів Перекатов.

Богатирьов сів на колоду. Пишна срібна борода, спадаючи на його широкі груди, разом з чорними густими бровами робила його схожим на Іллю Муромця. Перекатов мимоволі замилувався ним і, як не раз уже, відзначив про себе, наскільки типово російське в Богатирьова обличчя.

Розмова знову перекинулася на богатирьовський город.

— Правду кажеш, Іване Тимофійовичу. Земелька наша щедра, хоча й важко її обробляти. Та що вдієш, міцним корінням ми в цю землю вросли, потом і кров'ю її полили, своїми кісточками удобрили. Як же можна її не любити! Адже рідна вона для нас! Богатирьови триста років на Амурі

живуть. Мій дід розповідав, що його батьки були з Усть-Зейської слободи, все життя в ній прожили, там і поховані.

— А що, Іване Тимофійовичу, не затоплює тебе тут? — спитав Перекатов.

— Всяко буває. Тільки я помітив: якщо крига навесні лізе на берег протоки й залишається на ньому — бути повені. Якщо льодохід пройшов і криги на березі не зосталося, плеса чисті — на островах сидіти можна, не затопить.

І знову повернулася розмова на наступний мисливський сезон. Визначили остаточну дату виїзду в тайгу — п'ятнадцяте жовтня.

— Либонь, всі питання з тобою вирішили, Іване Тимофійовичу. Заїду ще до твого брата, та й додому!.

Господар провів гостя до човна, міцно потис руку на прощання, і мисливствознавець помчав моторкою вниз, у напрямі міста.

Степан Богатирьов жив на березі Амурської протоки, на околиці міста. На відміну від брата, він не захоплювався городом, довіривши цю справу дружині, зате тримав бджіл, з якими виїздив у підгір'я Хацхіру під час цвітіння липи. Всю зиму він проводив з братом у лісі на полюванні. Удвох вони й складали ядро славнозвісної богатирьовської бригади. Інколи на зимовий промисел з ними вирушали сини, і тоді бригада збільшувалася до чотирьох чоловік. Тому колективу було до снаги ловити будь-яких звірів і доставляти їх на лісодільницю, куди приходила з міста машина.

Моторка зупинилася біля Степанового будинку. Мисливствознавець піднявся крутим косогором і увійшов у сливовий сад, заставлений різнокольоровими вуликами. Степан Тимофійович у крислатому брилі клопотався біля бджіл.

— Привіт, пасічнику! — здаля привітався мисливствознавець, остерігаючись бджіл, які роїлися навколо Богатирьова.

— Підходь, підходь, чого злякався! Ведмедів не боїшся, а перед бджолою відступаєш? — привітно озвався господар, запрошуючи гостя підійти ближче.— Якщо яка й припече — тільки на користь! У мене як спина заболить, чотири-п'ять бджіл до поперека притулю: одразу легшає.— По цих словах Степан Тимофійович підійшов до гостя і простяг йому руку.

Був він нижчий за свого брата, але кремезніший. Темно-русявої борідки ще не торкнулася сивина, а сині очі були сповнені такого молодецького завзяття, що він здавався швидше сином Івана Тимофійовича, аніж його братом.

— Ходімо до хати, там не так спекотно. Ач, як парить, видно, на дощ, от бджола і сердиться, дивися, й справді покусає.

Вони зайшли у дім. Збудований із кедрових брусів, з просторою верандою, будинок був обшитий вузькою шалівкою, пофарбованою білою фарбою. Вікна, що виходили у садок, оздоблені візерунчастими лиштвами, були відчинені. У трьох суміжних кімнатах — гарні поліровані меблі. Все в домі свідчило про достаток і добробут господарів.

— Серафимо! — покликав Степан Тимофійович дружину.— Дай-но нам медку та холодного молока.

Вони посідали, а тим часом господиня накрила на стіл.

— Пригощайся. Цього року мої вулики по півцентнера меду дали. Добрий взяток.— З цими словами Богатирьов присунув гостю тарілку, на якій лежали великі шматки духмяного сотового меду.

— Я заїжджав до твого брата на заїмку. Хочу і з тобою порадитись...

Перекатов так само, як і Івану Тимофійовичу, розповів Степану про завдання на видобуток хутра та звіра.

— То як, можна покластися на вас: план виконаєте? — спитав мисливствознавець, коли розповів про усе, що могло цікавити господаря.

— Важкувато буде. Син мій в армію іде, залишається нас четверо.

— А якщо до вас у бригаду Маркіна підключимо?

— Цього браконьєра непроторенного? — здивувався Степан.

— Бригада Богатирьова його перевиховає.

— Ні, краще вже ви самі його перевиховуйте, мисливствознавці, а нам промисел вести треба. Та й лихої слави ми не стерпимо, а через Маркіна вона піде.

— Ех, Степане Тимофійовичу! Я був певен, ти підтримаєш наше рішення.

— Нащо ж мене питаєш, якщо самі вже все вирішили?

— Справа в іншому, Степане Тимофійовичу. Наказати неважко. Ми хочемо, щоб ти свідомо взявся за це, не за наказом, а за переконанням. Тоді напевне все буде гаразд. Ти ж знаєш, що Маркін — мисливець вправний, ось тільки вміння своє він не в той бік спрямував.

— Воно так, але легше молодого вивчити, ніж старого перевчити!

— До сезону ще далеко. Коли зберете всю бригаду, обміркуйте мою пропозицію. Я до вас у січні на зимовище приїду. А тобі, Степане

Тимофійовичу, ще одне завдання: дістань двійко добрих собак — без них звіра живцем не взяти.

Перекатов гнав, що Богатирьови тримають лише по одній промисловій лайці, та й тих використовують тільки на ловах тигрів.

— Я нині хочу випробувати свого вовка,— сказав Степан.

— Дивися, щоб не втік він од тебе,— зауважив мисливствознавець.

Вони підвелися з-за столу. В цей час до кімнати увійшов хлопець, в якому Перекатов упізнав Матвія, сина Івана Тимофійовича.

— А ти що тут робиш? — спитав мисливствознавець.

— Дядькові допомагаю бджіл доглядати.

— На полювання збираєшся?

— Хоч сьогодні готовий у тайгу.

— А твій меншин брат?

— Він з нами востаннє в ліс поїде. На заводі працювати хоче.

Перекатову шкода було втрачати Кіндрата як мисливця. Скільки гарних міцних хлопців не схотіли перейняти романтичну професію своїх батьків-звіробоїв і пішли з промгоспу! Але словами тут не зарадиш: не ті часи, що раніше, техніка вабить до себе молодь.

Розпрощавшись із господарями, Перекатов вийшов на берег ріки, відштовхнув човен. Підхоплений течією, він почав повільно віддалятися від берега. Запрацював гвинт, човен штовхнуло вперед і помчало зі

швидкістю вітру в бік міста, осяяного промінням сонця, що висіло над шелюгою.

Степан, провівши гостя, вирішив погодувати вовка. Поклавши в миску вареної риби, він пішов у сарайчик. Радісно вискнувши, кинувся йому на груди Беркут, став лащитися. Йому було лише п'ять місяців, але зростом він не поступався лайці. Ранньою весною ішов Степан з рушницею лісом. Шукав вовче лігво. Кілометрів за п'ятнадцять од селища побачив повалений кедр. Підійшов ближче, а з дупла на нього дивиться вовча морда. Застрелив мисливець вовчицю. В дуплі виявилося п'ятеро вовченят. Були вони маленькі та сліпі. Мабуть, з тиждень як з'явилися на світ. Вирішив Степан виростити їх і випробувати в полюванні на великого звіра, а можливо, й пов'язати з собакою.

Двоє вовченят пропали, а троє почали швидко набирати вагу. Спочатку Степан давав їм тепле коров'яче молоко через соску, а потім почав підгодовувати м'ясом. Вовченята були надзвичайно рухливі, мали гарний апетит. Годуєш — гав не лови: разом з м'ясом можуть і палець відкусити. Звірята хапали корм з голосним гарчанням, після їжі жадібно пили воду. Крім м'яса та молока, їли хліб і навіть траву. Вночі вони здебільшого не спали. До Степана спочатку ставилися обережно, а з хазяйкою були завжди ласкаві. Не зносили вовченята поросят, дуже лякалися чорних речей. Коли їм виповнилося два місяці, Степан уперше почув їхнє протяжне виття і тонке, часте, уривчасте гавкання. До дорослих собак вовченята ставилися дружньо, облизували їм морди, скімлили, метляли перед ними хвостами, цуценят же гнали геть. Степан побачив, що вовки поводять себе не так, як читав він про них у книжці: легко повертають голову в різні боки, піднімають і тримають хвіст догори, як лайки.

Одного разу Степан перегодував вовченят мороженою свининою, вовченята тяжко захворіли. Багато морочився з ними Степан, але вдалося врятувати лише одне вовченя. Тепер воно виросло й завжди супроводжувало хазяїна, коли той ходив купатися на протоку.

Степан з радістю помітив, що Беркут, так назвав він вовка, піддається дресировці: дістає з води кинуту палицю, принесе хазяїнові шапку та рукавиці. "Ходитиме Беркут на копитних",— думав Степан, нетерпляче чекаючи зими, щоб швидше випробувати свого улюбленця на полюванні.

Тайга мисливців кличе

Жовтень видався теплий і сухий. Лише вночі підмерзали калюжі, але до полудня відтавали.

Зібравши врожай з городів, Богатирьови наловили про запас риби й почали збиратися в тайгу на всю зиму. Бригада складалася із п'яти чоловік: брати Богатирьови, Матвій і Кіндрат — сини Івана Тимофійовича — та Роман Маркін. Йшли мисливці надовго, харчів брали чимало: чотири мішки насушених заздалегідь сухарів, в'яленої і солоної риби, два мішки крупи, півмішка борошна і стільки ж цукру, діжечку квашеної капусти, три лантухи картоплі, трохи моркви, буряка, цибулі; крім того, десять пачок солі, свічки, сірники, мило. Не забули прихопити й сяке-таке начиння, нові капкани та боєприпаси.

Угіддя, де вони мали промишляти, лежали на річці Алій. До зимовища, яке стояло на самому березі, вирішено було діставатися моторним човном з плотиком на буксирі, які завантажувались у Степана Богатирьова. Весь провіант і спорядження, укладені на плотик, були старанно вкриті брезентом. Тут мали сидіти й Маркін із своїм собакою та Матвій з трьома псами. Решта промисловиків розмістилися в моторці, туди Степан посадив і свого вовка. Виїхали на світанку. Дружини не проводжали своїх чоловіків.

Минуло понад дві години, а мисливці ще й досі не могли проминути Хабаровськ, який розтягся на півсотні кілометрів. Місцями дерев'яні будиночки немов сповзали з крутого високого берега і стояли біля самої води, а там, вище, звелися в небо прямокутники великих кам'яних

будинків. За мостом простягнися кучеряві пагорби Воронежа: тут розміщена більшість міських піонерських таборів. Течія на широкій річці була непомітна, і тільки коли заглух мотор, відчулася її швидкість. У малу повінь могутній Амур котив навіть дрібну гальку, але, розлившись, вийшовши з берегів, жартома пересував цілі острови, зносив хати і скирти сіна.

Тримаючись берега, моторка бігла вниз за течією. Лишилися позаду чорні базальтові скелі Сікачі-Аляну з таємничими личинами, витесаними на камінні тисячі років тому, мальовничі села Вятська та Єлабуга; проминули Саранульське, вийшли в Челпінську протоку. В кінці дня мисливці перетнули мілководе Синдинське Озеро й, не без зусиль відшукавши непомітний вхід у гирло Теплої річки, пристали до високого берега, порослого дубовим лісом. Тут вирішено було переночувати.

Собак пустили побігати, але вовк залишився на прив'язі. Невдовзі на березі запалало вогнище. Над ним повісили великий закурений чайник. Над річкою іноді чувся мелодійний посвист швидких крил перелітних птахів. Розстеливши біля вогню козячі шкури, мисливці влаштувалися на ніч, але, перш ніж заснути, ще раз перебрали в пам'яті все, що везли з собою: чи не забули чого конче потрібного? На Теплій скоро мала піти шуга, і тоді, навіть маючи моторку, не виберешся із зимовища до найближчого сільця.

Вранці мисливці зсунули на купу недогорілі головешки й знову розпалили вогнище; грунтовно поснідали рибними пирогами з чаєм і тільки після цього рушили в путь. Річище круто гадючилося заболоченою рівниною, порослою вербою і високим куничником. Звивини часом були такі круті, що здавалося, ріка біжить назад. Пропливши близько години, човен увійшов у найбільшу притоку Теплої річки.

Лежачи на брезенті плотика, приспаний рівним гудінням мотора, дрімав Кіндрат. Йому виповнилося п'ятнадцять років, коли батько

вперше взяв його на промисел. Закінчивши вісім класів, Кіндрат не захотів учитися далі, збираючись стати мисливцем-промисловиком.

Перші два сезони він захоплено засвоював усе, що стосувалося цієї романтичної, хоч і важкої професії, радуючи Івана Тимофійовича влучністю стрільби, спритністю, вмінням вистежити звіра. І от коли він, здавалося, став справжнім мисливцем, довге перебування в лісі стало гнітити його. Повернувшись з чергового промислу, він влаштувався учнем слюсаря на заводі. Настала осінь, батько почав збиратися на промисел, і Кіндрата знову потягло в тайгу. "Схожу востаннє та й розпрощаюся із тайгою",— вирішив він. І не знав хлопець, що його мисливська пристрасть не згасне в ньому й тоді, коли стане він кадровим суднобудівником.

Течія посилилася, і човен пішов повільніше. Не випускаючи з рун керма, Степан пильно вдивлявся вперед. У бригаді він був за моториста і стернового. Іван Тимофійович, сидячи на носі човна, уважно вдивлявся в поверхню води, щоб вчасно попередити Степана про корч або напівзатоплене дерево, від якого в різні боки стримлять гострі сучки. Плавання гірськими річками небезпечне. Підмиваючи береги, вода звалює прибережні осики та модрини, і вони довго лежать у річищі, ніби підновлюючи на свої гострі гілки безпечного подорожнього, а часом влаштовуючи підводні заздри.

Рослинність уздовж берегів стомлювала своєю одноманітністю: вербняки, осичники і знову нескінченні вербняки, а там, де не було дерев, росли осока та куничник.

Сонце хилилося до верхівок дерев. За кормою лишилося півсотні кілометрів, коли з-за рогу з'явився урвистий глиняний берег — Червоний Яр. Звідси починалися ліси. За давньою традицією, мисливці завжди зупинялися тут табором. Поки бригада готувалася на ніч і варила вечерю, Іван Тимофійович нетерпляче заглибився у ліс. Пильно оглядав він верхівки кошлатих кедрів з темними гронами важких шишок, розгрібав погою листя під дубами, розшукував коричневі лискучі жолуді.

Серце старого мисливця раділо: врожай лісових кормів цього року чудовий.

Повільно згасала вечірня зоря. Багряне небо на заході провіщало вітряну погоду. Весело потріскуючи, палали у вогнищі гілки сухого білого бузку, навсебіч розкидаючи червоні жаринки, що згасали на вогкій трав'яній підстилці. Посідавши навколо вогню, мисливці весело жартували. Близькість лісу пробуджувала в їхніх душах правічну й незгасну мисливську пристрасть. Хруснула гілка — це до гурту повертався Богатирьов.

— Ну, як, Тимофійовичу, надибав що-небудь? — спитав Маркін.

— Горіхів багато, якщо встигнемо, назбираємо до снігу.

— Слідів ніяких немає?

— Сохатий пройшов. Слід наче свіжий.

Запахло картоплею, що варилася із солоною кетою. З чудовим апетитом їли мисливці цю улюблену страву приамурців, яка ніколи їм не набридає. Потім довго пили чай, настояний на губці. Цей березовий гриб додавав звичному напоєві свіжості й аромату лісу. В прозорому зеленкуватому небі спалахнули поодинокі великі зірки. Десь поблизу крикнув пугач. Невиразні шерехи долинали 8 лісу, хлюпалася в річці риба. "Який буде цього року промисел?" — думав кожен. Коли вдосталь жолудів і горіхів, ситі копитний звір і ведмідь. Стає багато полівок — головного корму дрібних хижаків,— і ситий колонок та соболь погано йдуть у капкани.

Ледь засвітало, чутливе вухо Івана Тимофійовича вловило важкий тупіт. Він схопив карабін і вибіг на берег річки. З лісу долинав тріск хмизу і важке дихання звіра, який пробігав повз табір. Почувши людину, звір звернув убік, підбіг до річки й з розгону кинувся у воду. Тільки

тепер роздивився його голову мисливець. Це був лось: "Але від кого він так прудко тікав? Чи не від вовків?" — майнув здогад, і Богатирьов побіг берегом. Там, де лось плигнув у річку, він зупинився і дослухався. Невдовзі на піщаній відмілині з'явився вовк. Він біг, нюхаючи землю, розшукуючи втрачений слід сохатого. Богатирьов неквапом прицілився, і гуркіт пострілу миттю розбудив мисливців. Степан перший підбіг до Івана Тимофійовича.

— У кого стріляв? — спитав він.

— По вовкові торохнув. Бачиш, на косі немов купина жовтіє. Це він лежить.

По здобич послали молодих — Матвія і Кіндрата. Вони до самого вогнища притягли за лапи здоровезного вовка.

— Поки готуватимемо сніданок, оббілуйте шкуру,— розпорядився Іван Тимофійович.

Їсти сире вовче м'ясо собаки відмовились, але Беркут проковтнув чималий шматок. Вовчу тушу не викинули: варену вовчатину їсть найвередливіший пес.

Збуджені першим успіхом, мисливці швидко поснідали й рушили далі. Після урочища Червоний Яр прибережна рослинність почала змінюватися. На високих берегах з'явилися ясени. Вони простягли свої товсті оголені віти над порослю черемхи та ліщини. Місцями до води підступали зарості сибірської яблуні. Голі дерева були всіяні дрібними темно-червоними плодами, привабою для перелітних дроздів та омелюхів. Ще недавно буйна й розкішна деревна рослинність тепер проглядалася наскрізь, позбавлена літніх шат, і тільки берест ще пишався у своєму зеленому вбранні. Течія ріки посилилася. З'явилися перекати. Степанові ра8 у раз доводилося піднімати мотор, щоб не зачепити гвинтом за кам'янисте дно. Іноді шлях мисливцям перетинало

звалене дерево, і тоді доводилося застосовувати сокиру та пилку. Далі до модринових лісів почали домішуватися сиві ялини й ялиці, кошлаті кедри. Ліси густішали. Під високими деревами росли впереміжку свидина й шипшина, таволга і глід, переплетені лимонником і виноградом. Зарості були майже непрохідні. Мисливці, як мандрівники-туристи, милувалися червоними кетягами лимонника та барбарису, калини та смородини.

За цей день вони здолали не більше тридцяти кілометрів. Нарешті з'явилося гирло ріки Алої — місце їхнього призначення. Тут, біля входу в затоку, зимовище Богатирьових: рублена з сухих колод хатка з маленьким підсліпуватим вікном, укрита модриновою дранкою. Двері, відкриті навстіж, щоб краще провітрилося, були підперті колодою.

— Ну, от і прибули,— полегшено зітхнув Іван Тимофійович, сходячи на берег і хазяйським оком озираючи своє житло.— Ніби все гаразд. Прив'язуйте собак і давайте будемо розвантажуватися та влаштовуватися.

Підправивши лабаз, мисливці поскладали на нього харчі й частину спорядження. Степан сходив у ліс і приніс поперечну пилку і залізну пічку з вкладеними в неї трубами. Щоразу після завершення сезону мисливці підвішували пічку під густим кедром: тут було сухо, обдувало вітерцем, і вона не іржавіла. Потім нарізали куничнпка й встелили ним підлогу. Від затопленої пічки в хатинці стало тепло й затишно.

Після вечері мисливці обговорили, що робити далі. Передусім — добути кабана для їжі й розвідати мисливські угіддя. Потім наловити риби: в річку на зимівлю спускалися ленок і харіус, піде сало — не впіймаєш. Швидка течія не дозволяє ставити сіть, уся надія на вудочки.

Вранці бригада розділилася: Іван Тимофійович з Маркіним і Степаном пішли на розвідку в різні боки. Кожен з них вів на шворці собаку, а Степан — вовка. Матвій з Кіндратом залишилися ловити рибу й

пиляти дрова. Розпилявши кілька недавно всохлих ялин, хлопці почали обережно колоти їх на поліна. З проточених у дереві ходів випадали жовто-білі личинки жуків-вусачів. Їх збирали як чудову наживку. Вирізавши довгі горіхові лозини, рибалки почепили на них волосінь і гачки, прихопили брезентовий мішок і попрямували до найближчої ковбані, де відстоювалася риба. Зразу ж Матвій підсік кілограмового ленка. Риба жадібно хапала принади, і тонке вудлище раз у раз вигиналося дугою.

Поки рибалки вихоплювали з води коричневих плямистих ленків, райдужних харіусів, мисливці, заглибившись у ліс, пильно розглядали сліди, визначали їхню свіжість. Відсутність снігу вимагала від слідопитів великої майстерності й досвіду, щоб визначити на землі, встеленій листям, хто залишив на ній легкі заглибини. Але мисливці все ж знаходили кабанячі та ізюбрячі сліди, вгадували, де пройшов ведмідь. Вистежувати кабанів було легше, бо вони лишали розриту землю. Ізюбри в пошуках жолудів теж ворушили носами листя, але землю вони ніколи не зорювали.

Цього дня Іванові Матвійовичу не вдалося близько підійти до кабанів, не знайшов їх і Маркін, зате Степанові пощастило наблизитися до табуна свиней, які, рохкаючи, перекопували землю під старими дубами. Здавалося, він добре цілився, але після пострілу кабан кинувся навтіки, тягнучи передню ногу. Тоді Степан спустив з повідка Беркута. Вовк вихором помчав за кабанами. Марно дослухався мисливець. Мовчазний ліс не видавав жодного звуку. "Даремно, видно, я спустив Беркута,— подумав мисливець.— Без снігу не знайдеш його, якщо не захоче повернутися сам".

Пройшовши по сліду до густих смерічників, Степан зупинився. Почулося гарчання. Він кинувся на звук і незабаром стояв біля кабана, якого шматував вовк. Степан прив'язав Беркута до дерева й почав білувати звіра. Відбатувавши великий шмат м'яса, кинув його Беркуту, щоб приохотити свого вовка, і з рюкзаком, повним кабанятини, поспішив до зимовища.

Сутеніло, коли всі мисливці зібралися в хижці. Матвій з Кіндратом принесли з півмішка риби, яку одразу й засолили. Впоравшись із цією роботою, вони поставили варити велику каструлю борщу, щоб нагодувати тих, хто ходив на полювання.

По вечері мисливці обмінялися думками. Відсутність снігу не дозволяла широко вести промисел. Білка була ще "недозрілою" — "невихідною". Залишалося розставити на мисливських стежках-путиках, не насторожуючи, канкани і збирати горіхи, ловити про запас рибу. І тільки коли випаде сніг, можна починати заготівлю м'яса.

Вночі підморозило, й затока вкрилася тонкою прозорою кригою. Новий день обіцяв бути сонячним, вітряним. Рибалки знову пішли по ленків, а Богатирьови-старші та Маркін попрямували в кедрачі, прихопивши з собою два сита, зроблені з тонкої жерсті. Кедрові шишки почали осипатися, і під деякими деревами можна було зібрати до п'яти мішків.

Заглибившись у ліс, Іван Тимофійович підшукав повалене дерево.

— Ось тут і будемо молотити горіхи,— сказав він супутникам.

Знявши зі стовбура кору, він вирубав сокирою на ньому поперечні рівчачки і підстелив шмат тонкого брезенту. Потому врубав молодий клен і зробив з його окоренка, яким у старовину жінки прасували білизну. Піднявши з землі шишку, він поклав її на гофрировану поверхню стовбура і вдарив з протяжкою рублем. Потрапивши неначе між зубців § шестірні, шишка розсипалася, і коричневі горішки впали на брезент.

— Піде! — вигукнув він.— Тепер тільки піднось! Незабаром біля імпровізованої молотилки мисливці насипали велику купу шишок. Іван Тимофійович сів верхи на дерево і заходився їх дробити. Мисливці продовжували вбирати і підносити смолисту падалицю. До обіду Іван

Тимофійович переробив дванадцять мішків шишок. Коли він просіяв їх, а потім провіяв під вітром, то насипав цілий мішок чистих горіхів.

Які ж смачні масні горішки кедра! Кожен любить ними ласувати: і людина, і звір, і птах. Люди роблять з них дорогу горіхову олію, начинки для цукерок, горіхове молоко. Ведмеді й кабани швидко гладшають від них, а бурундуки та білки заповнюють ними свої зимові комори. Добрий урожай кедра — це свято для всіх мешканців лісу.

Минув тиждень. На нещодавно встановленому лабазі лежало вісімнадцять мішків кедрових горіхів, а біля зимовища на тонких жердинах в'ялилися низки ленків. Усі капкани були рознесені й підвішені на стежках. Мисливці нетерпляче чекали снігу.

І цей вечір не віщував негоди. Як же були здивовані мисливці, коли, прокинувшись уранці, насилу прочинили двері хатки: за ніч випав глибокий сніг. Ішов він і вдень. Звичайно в кінці жовтня в горах Сіхоте-Аліню випадають лише неглибокі пороші, сніг тане і знову випадав.

— Ну, братове, цей сніг уже не розтане. Дуже вже багато його навалило. Завтра стережися, кабани! — радісно вигукнув Іван Тимофійович.— А сьогодні відпочивай, хлопці!

Похмурий день короткий. О п'ятій годині почало сутеніти. Лежачи на полу, мисливці обговорювали план на завтра: Степан з Кіндратом підуть по лівих притоках Алої, Матвій з Маркіним — по правих. Іван Тимофійович огляне болото за річкою. Довго того вечора не могли заснути. Кожен думав про майбутнє полювання, про своє мисливське щастя, про те, як добуде він першого звіра. І лише собаки міцно спали в своїх дуплянках під заколисуючий шурхіт сніжинок.

По першому снігу

Після дводенного снігопаду знайомий ліс став невпізнанний. Він здавався густішим, світлішим. Будь-яка тоненька бадилинка, обліплена снігом, виглядала як товстий дрючок. Молоді ялинки, заліплені до самої землі, стояли мов білі башти. Небо й земля були одного кольору. Вологе тепле повітря пронизували міріади крихітних кристаликів. У лісовій хащі стояла тиша, вухо вловлювало шурхіт сніжинок, що падали. І серед цієї суцільної білої пустелі особливо контрастно виглядали чорні стовбури осик та горішника.

Перший полишив зимовище Іван Тимофійович. Він перейшов річку по поваленому ясеню, мов по містку і подався в заболочений модринник, що ріс у заплаві. Пес Вірний трюхикав за ним на повідку, прив'язаному до пояса хазяїна. Майже непрохідне влітку, болото тепер було доступне для людини, далеко й чітко проглядалося. Поодинокі оголені модрини, здавалося, повсихали. Крізь їхні ажурні крони легко проходило світло. Обережно ступаючи по схопленому кригою болоту, Богатирьов пильно вдивлявся у просвіти між деревами. Від його погляду не сховався ледь помітний між осиковими купинами лосячий слід. Звір пройшов учора. Свіжий сніг місцями зрівняв глибокі заглибини від копит лося, але через деякий час мисливець знову побачив слід. Вірний тицявся носом у сліди, і тоді повідок натягався. Мисливець сердито відтягував собаку і йшов далі. Купини стали вищі. З'явилися верба та вільха — вірна ознака, що неподалік джерельце. В такому місці лось міг затриматися, годуючись...

Поки Іван Тимофійович вистежував лося, Степан і Кіндрат піднімалися на сопку. На її схилах росли старі кедри. Траплялися дерева, що й утрьох не обхопити. У пошуках шишок сюди приходили табуни кабанів. Степан вів на повідку свого вовка, Кіндрат — Рябчика — помісь лайки та дворняжки. З вершини сопки відкрилася велика картина. З усіх боків до небокраю підступали пасма чорно-зелених сопок, висріблених снігом. Вони нагадували велетенські хвилі нерухомого океану, скуті морозом. Часом у світлому небі пролітали кедрівки. Їх можна було пізнати за схожими з різким скреготом тривожними звуками.

Мисливці змели сніг із сухої колоди, сіли відпочити. Сиділи мовчки, не ворушачись, слухаючи скупі голоси зимового лісу. Рябчик улігся біля ніг свого хазяїна й вигризав сніг, що намерз на його передніх лапах. Беркут, присівши на задні лапи, вдивлявся у лісову далечінь і жадібно втягував носом чисте, здавалося, позбавлене будь-яких запахів повітря. Він так довго принюхувався до легкого подиху вітерця, що Степан затурбувався, зняв з плеча карабін й поклав його на коліна.

— Когось чує? — прошепотів Кіндрат.

— Вовки завжди так поводяться у лісі,— відповів Степан.

Але настороженість Беркута передалася мисливцям, і вони, приклавши до вух долоні, теж силкувалися почути можливі шерехи.

— Либонь, порося кувікнуло,— по цих словах Степан підвівся і, підійшовши до гребеня сопки, став ще напруженіше дослухатися. Невдовзі до вух його долинуло ледь чутне шурхотіння багатьох ніг. Сердито рохнув кабан.— Свині йдуть,— здавленим голосом промовив Степан. Зиркнувши на Кіндрата, він зрозумів, що й той чує звірів. Підготувавши до стрільби гвинтівки й мовчки насваривши Рябчика, який почав скавуліти від нетерплячки, мисливці обережно підійшли до крутояру. Тут вони спинилися на тлі товстих стовбурів, приготувалися до зустрічі зі звірами. На якусь мить ними оволодів сумнів: чи не піде табун обіч? Але кабани неквапно піднімалися на гребінь сопки, де на них чатували мисливці. Гучно йшли звірі. Виразно чулося плямкання, тріск сухого хмизу, сопіння. Стоячи трохи позаду гребеня, мисливці чули, але не могли бачити кабанів здаля. Завмер біля ніг свого хазяїна Беркут. Вовча звичка терпляче чекати свою жертву в засідці й тепер сприяла успіхові полювання.

Кабани, мабуть, були вже зовсім близько: Степан чув, як із хрускотом розгризають міцні кабанячі зуби шишки. Знявши із запобіжника курок, він підняв приклад до плеча: будь-якої миті міг

з'явитися звір. І от немов з-під землі він підвівся над косогором. Це була стара самиця — ватажок табуна. Нахиливши низько до землі загострену довгу морду, вона у пошуках кедрової шишки повільно водила в різні боки рилом.

Притиснувшись щокою до холодного приклада, Степан у прорізь прицілу впіймав її вузький лоб і, вирівнявши мушку, плавно натис на спусковий гачок. Лунко, як лопається дерево на морозі, пролунав самотній постріл. Смерть умить настигла свиню. Вона зсунулася, наче ноги її провалилися в глибокий сніг. Бачачи, як завмерло на місці тіло ватажка, весь табун, незважаючи на гуркіт пострілу, заціпенів. Мертва тиша тривала кілька секунд. Порушив її сікач. Він вискочив із заростів, щоб краще роздивитися небезпеку, й одразу одержав у голову другу кулю, випущену з гвинтівки Степана. Від смертельного удару він перекинувся догоричерева.

Після другого пострілу табун з вереском зірвався з місця і з шаленою швидкістю помчав у тому ж напрямі, в якому щойно мирно йшов. Праворуч і ліворуч миготіли поросята, підсвинки, чорні молоді сікачі та самиці. Вихором летіли вони на мисливців. Вибираючи більших, Степан стріляв їх. Кіндрат допомагав йому. Табун, ідучи, мабуть розтягся, бо з-за гребеня продовжували з'являтися усе нові й нові свині.

— Пускай Рябчика! — вигукнув Степан і відв'язав Беркута. Вовк і собака миттю зникли.

Знову зарядивши гвинтівки, мисливці почали уважно оглядали сліди, залишені звірами. Безладна стрілянина по рухливих цілях виявилася не надто успішною: на снігу осторонь лежав один підсвинок, та одна самиця, тягнучи передню ногу, відбившись від табуна, втекла під сопку.

— Треба йти за підранком. Бачиш, за ним і Беркут кинувся,— запропонував Степан.

Зійшовши з сопки, вони дійшли до струмка. Поранена свиня намагалася тікати вниз за течією, але тут її догнав вовк. Убивши підранка, він лежав поряд із ним, чекаючи на хазяїна. Похваливши Беркута, Степан узяв його на повідок. Мисливці повернулися туди, де вони зустрілися із табуном. Постягали туші забитих кабанів докупи. Треба було добре сховати здобич від всюдисущих ворон, надійно обкласти її ялиновими гілками...

Тим часом Богатирьов-старший брів по сліду лося. У морозяній тиші сонного лісу він почув далекі, ледве чутні звуки пострілів. З їхньої частоти й безладності зрозумів, що мисливці натрапили на табун кабанів. Лося, ва яким ішов Богатирьов, вабили зарості шелюги. Звір часто зупинявся, обкусуючи тонкі пагони лози. Іноді він грудьми нагинав молоді осички, пропускаючи їх межи ніг, легко доставав до верхніх гнучких гілок і об'їдав їх.

Вільно йти болотом Богатирьову заважала пожовкла осока, яка звисала, мов густе прядиво, з високих купин. На щастя, на шляху трапився торф'янистий струмок. Ступивши на лід і переконавшись, що він досить міцний, мисливець пішов по ньому. Нечутно пробирався він кривулястим руслом, озираючись навсебіч. Лосячі сліди, як і досі, тяглися берегом. Звір робив короткі кроки, подовгу стояв на одному місці: на таких слідах сніг ущільнювався і змерзався. З усього видно: сита тварина була спокійна й підшукувала місце для відпочинку.

Шелюзі на зміну пішла густа низька поросль молодих модрин. Оглянувши їх, Богатирьов повернув голову праворуч, де виднівся молодий осичник, потім знову перевів погляд на модринник і — закляк на місці. В кількох кроках од нього за густою сіткою заростей стояв високий горбоносий лось. Великі вуха звіра були спрямовані в бік мисливця, який підняв його з лежбища. Блискавично карабін влетів з плеча і прилип до щоки. Примружене око мисливця побачило на кінчику золотої мушки чорне плече настороженого звіра. Грім пострілу неначе хитнув лося. Він розвернувся, але друга куля, пронизавши його тіло

посередині, скувала рухи. Бик нахилився і, ламаючи молоді деревця своєю масою і велетенськими рогами, повалився на бік...

У день першої пороші успіх сприяв не всім членам бригади. Матвій з Маркіним швидко знайшли свіжі сліди кабанячого табуна. Свині розбрелися і мирно паслися в густих ялинниках. Після довгого скрадання Матвій не стримався і вистрілив завчасно по кабанові, який стояв у густому горішнику. Куля зрикошетила, табун злякався і, зірвавшись з місця годівлі, помчав, не спиняючись.

Розпалені мисливці довго переслідували кабанів. Наштовхуючись на дерева, вони скидали на себе цілу зливу кухти. Одяг швидко намок. Знайшовши сухий кедр, звіробої підпалили його. Коли дерево, підточене вогнем, впало, вони стягли в загальну купу уламки стовбура й гілок. Біля гарячого вогнища висушили одяг, зварили нехитрий обід. Сили повернулися до них, але день хилився на спадок. Тепер уже не догнати кабанів. Залишалось одне: повертатися в зимовище, може, дорогою пощастить.

Зійшовши в глухий видолинок, Матвій натрапив на ведмежий слід. Він петляв по косогору, тягнувся до кожного великого дерева.

— Гімалаєць пройшов, барліг шукає. Може, вистежимо? — запропонував Матвій.

— Наче пізно вже, але йому ніби по дорозі з нами, можна й пройтись.

Поглядаючи на сонце, що швидко котилося до обрію, звіробої додали ходи. Вони не були впевнені, що ведмідь заляже в барліг, і тому сторожко скрадалися по сліду. В густих заростях модринника слід здався особливо свіжим. Ведмідь то йшов старими кабанячими стежками, то здирався на повалені дерева. Цікавлячись сухостоєм, він завертав до кожного пня, обходив довкіл, на деякі залазив, обстежував дупла. Закаляв лапи коричневою порохнявою і тепер лишав темні

відбитки на чистому снігу. Затамувавши подих, просувалися мисливці, боячись наполохати звіра.

Попереду з'явилася велика стара модрина, сліди вели до неї. "Заліз!" — в один голос полегшено прошепотіли мисливці. Обережно обійшовши кілька разів дерево й уважно вивчивши на його поверхні свіжі подряпини ведмежих кігтів, вони побачили на великій висоті чорний отвір у стовбурі, недавно прогризений ведмедем. Відійшовши трохи вбік, порадилися.

— Знизу дерево міцне, порожнечі немає,— зауважив Матвій.

— Так, здається, високо лежить. Як виживатимемо? — побивався Маркін.

— Може, його кулею поворушити?

— А якщо ти наповал його в дуплі вкладеш? Тоді, хочеш не хочеш, рубати доведеться, а таке одоробало та в дві сокири — за день не впораєшся. Давай залишимо до іншого разу,— остаточно вирішив Матвій. Супутник не заперечував. Не прив'язуючи собак, мисливці повернулися в бік зимовища.

Сонце сховалося за лісисту сопку, але небо ще довго сяяло голубінню. Поволі тьмяніли на ньому золоті хмари, і густі сутінки почали затягувати вузькі паді, порослі темним смерічником і кедрачом.

Перший в хатину повернувся бригадир. Він приніс лосячу печінку й, порізавши її великими шматками, поставив варитися. Потім прийшли Степан з Кіндратом, зняли з плечей рюкзаки з кабанячим салом і м'ясом. Тепер цими продуктами бригада була забезпечена вдосталь.

Напилявши вогких ясеневих дров, мисливці розвісили свій мокрий від снігу одяг біля гарячої пічки, а самі полягали на піл. Приємна млість після важкого дня скувала їхні натомлені тіла.

— Ну, хто що добув? — спитав бригадир.

Степан розповів, як під час відпочинку на сопці несподівано на них вийшов великий табун, як вони вибили з нього чотирьох кабанів.

— Кабан ситий іде! — додав Степан.— Гла-адкий! Сікачі вже з табунами ходять: певно, гін цього року ранній буде.

— Вам пощастило! Та і я маху не дав — одного лося добув. Правда, бик хоч і великий, але худий: після гону вони завжди такі. Але все-таки м'ясо. Щось Матвія з Маркіним довго немає. Далеко, мабуть, забилися. Одначе, печінка, здається, вже зварилася, глянь-но, Кіндрате.

З-під кришки каструлі вихопилися клуби духмяної пари, і всі враз відчули, що не на жарт зголодніли. Але вечеряти не сідали, чекаючи своїх товаришів. Кіндрат підкинув дров у пічку і прочинив двері на вулицю. В отворі з'явилася вузька смужка темного неба з нечастими яскравими зірками. Десь неподалік кричав пугач.

Ліниво гавкнувши, Рябчик сповістив про наближення решти мисливців. Невдовзі до відчинених дверей підбігли собаки, зарипів сніг, і двоє промисловиків повісили на гвіздок, забитий зовні в брусовану стіну, свої карабіни. Бригада зібралася в повному складі.

Дівчина-мисливствознавець

У Далекосхідному відділенні науково-дослідного інституту хутра готувалися до польового сезону. Наталка Суходольська — вчорашня аспірантка — нетерпляче чекала, коли нарешті, достане можливість почати самостійну роботу.

Струнка, з розкішними русявими кучерями, які вільно й граціозно торкалися плечей, з усміхненими синіми очима, вона швидше була схожа на артистку, ніж на біолога-звіровода. Дівчина не раз відчувала на собі недовірливі погляди співробітників, і ось тепер вона хотіла довести, що чоловіча професія мисливствознавця їй цілком під силу. Щодо сміливості та витривалості, то вона не поступиться деяким юнакам, а безмежна любов до обраної справи, наполегливість у подоланні труднощів необхідні, на її думку, рівною мірою у будь-якій сфері діяльності.

З якою радістю складала вона спальний мішок і спорядження в новий, вражаючих розмірів рюкзак! Нарешті вона залишить свій осоружний тісний кабінет, заставлений шафами з книжками, черепами та польовими звітами, й опиниться у північних джунглях!

Шлях Суходольської та лаборанта Соловйова пролягав до Сікачі-Аляну, куди мали дістатися машиною, а звідти на нарті разом з провідником-нанайцем повинні були піднятися на Сіхоте-Алінь.

Завантаживши в "газик" рюкзаки, лижі та зброю, розпрощавшись із співробітниками інституту й одержавши напутні поради, що закінчувалися побажанням успіхів, Суходольська і Соловйов нарешті втислися в машину. Причинилися дверцята, і бувалий в бувальцях "газик" помчав сповнену найрадужніших сподівань Наталю до засніжених відрогів Сіхоте-Аліню.

До Сікачі-Аляну доїхали засвітла, але все ж довелося тут переночувати. Вранці вони разом з провідником, який чекав їх, знову посідали в машину й рушили в ліс. Доїхавши до Біксуру, зупинилися: далі дороги не було.

Витягши з машини нарти, лаборант і провідник розмістили на ній усе польове спорядження, закріпили його мотузками, наділи лямки на собак

і попрощалися з водієм. Він повертався в місто, а вони йшли у нетрі Сіхоте-Аліню.

Наталка без жалю помахала услід "газику", що швидко віддалявся, і, кинувши м'яким рухом за плече свій одноствольний дробовичок, бадьоро закрокувала слідом за супутниками й нартою. Сніг на стежці був неглибокий, тому йшли без лиж. Перейшли вкриту кригою річку, і провідник знову розшукав ледве помітну звірину стежку. За ним собаки тягли нарту. Соловйов ішов за саньми. На підйомах він підштовхував уперед важку нарту. Наталя трохи відстала. Вона не квапилася доганяти своїх супутників. Її виповнювала радість од зустрічі з зимовим лісом. Насолоджуючись сторожкою тишею, мружачись од сліпучого сонця, вона стежила за моторними червонохвостими дятлами, що перелітали з дерева на дерево у пошуках короїдів. Все привертало її увагу: звірині сліди й старі, примхливо покручені дерева, крик жовни й хурчання наляканої білки. Одягнена в коричневий лижний костюм, дівчина легко долала повалені дерева, одяг не сковував її рухів.

Раптом неподалік стежки випурхнув рябчик, за ним другий. Наталка зупинилася, зняла з плеча рушницю, зарядила її патроном з мілким дробом і почала обережно підходити до птахів. Довірливі птахи підпустили її близько. Старанно прицілившись, дівчина вистрілила. Сіра грудка впала на сніг. Другий рябчик перелетів і зачаївся в густому гіллі самотньої ялини, але й він не уник влучного Наталчиного пострілу. Догнавши чоловіків, які чекали на неї, вона приторочила до нарти свою першу мисливську здобич. Обличчя її пашіло, очі від збудження розширилися. Вона усміхнулася лаборанту й весело вигукнула:

— Юшка на вечерю є! Спробую ще третього підстрелити!

Перепочивши, загін продовжував свій шлях. Надвечір подорожні дісталися порожньої крихітної хатки рибалок, що стояла на березі річки. Тут і влаштувалися на ночівлю. Соловйов швидко оглянув і полагодив піл, сходив з казанком по воду, розпалив пічку. У похідних умовах він орієнтувався добре, був діяльний і виявляв велику спритність. Ця бувала

людина викликала в Наталі глибоку повагу. Соловйову ж здавалося, що Наталка взялася не до свого діла і, коли заведе сім'ю, полишить польову роботу. Але своїх думок він їй ніколи не висловлював, боячись образити хорошу дівчину.

Суходольська мала дослідити харчування соболів. Це було темою її наукової роботи. Для розробки теми потрібно було зібрати якомога більше матеріалу. І хоч лаборант мав ліцензію на відстріл кількох соболів, Наталка розуміла, що така кількість звірів її ніяк не задовольнить. Вона вирішила неодмінно побувати на промислі в кількох мисливців, щоб і там обстежити тушки. Мисливствознавець Перекатов радив їй побувати у тайзі в Богатирьових. "Олег Костянтинович абичого не порадить,— міркувала вона перед сном,— мабуть, до них і слід зайти у першу чергу".

Вранці Суходольська розгорнула карту навколишньої місцевості і попросила провідника Олександра Гейкера показати, де розташоване зимовище Богатирьових. Нанаєць показав це місце й розповів, як до нього дістатися, за скільки днів. Шлях попереду був нелегкий. Проте Наталю це анітрохи не

засмутило: в поході час не змарнується; вони колекціонуватимуть тварин. Так і почалася перша самостійна польова робота Наталки Суходольської.

Після дводенного переходу Наталка облюбувала для тривалої стоянки безіменне джерело. Вода в ньому подекуди не замерзла, і це було дуже зручно. На сонячному пагорбку Соловйов із провідником розчистили землю від снігу і вкрили її товстим шаром щойно зрубаних ялицевих гілок. Потім принесли від джерела два пласких каменя під жерстяну складану пічку й напнули намет. Поверх гілок послали ведмежу шкуру, на якій розгорнули три спальних мішки. До вечора житло було обладнане. Затопили пічку. Приємно запахло свіжою ялицею. Устромивши в головах загострену паличку, Наталка прив'язала

до неї стеаринову свічку. По вечері при її примхливому світлі вона заходилася робити записи у польовому щоденнику.

Куцоногі їздові собаки, малопридатні до полювання, згорнулися у клубочки на ялицевому гіллі, сховавши носи в пухнасті хвости. Вони не скаржилися на холод, не лізли до столу й терпляче чекали тієї хвилини, коли хазяїн кине їм по одному сушеному карасю. Кожної весни Гейкер ловив карасів про запас. Збирав він і заснулу або таку, що загинула від зимової моровиці, рибу, а потім в'ялив її на сонці й складав у комірчину. Ця споруда стояла на високих ніжках-стовпах. Надіті на них догори дном старі відра перешкоджали щурам залазити в комірчину по стовпах-сваях. Собаки жадібно з'їдали карасів з кістками та лускою і почувалися на цьому мізерному харчі пречудово.

Поклавши у пічку два товстих ясеневих поліна, натомлені подорожні поснули.

Вранці, ще до світанку, першим підвівся Соловйов. Він сходив по воду, затопив пічку і поставив варитися традиційну мисливську страву — кашу. Наталі було ніяково, що приготуванням сніданку займається чоловік, але, розніжившись у своєму пуховому мішку, вона не мала сили вилізти з нього доти, доки не нагріється повітря в наметі. Спершись на руку, дивилася вона крізь прорізь у наметі на ліс, що прокидався. Ще сутінний, він жив своїм таємничим життям. Після сніданку почалася робота. Наталка розставляла пастки на гризунів, Соловйов насторожив кілька капканів на норку й соболя, Гейкер, прихопивши одну з собак, подався на пошуки кабана. Надвечір він приніс половину підсвинка й поставив варитися м'ясо. Поки готувалася вечеря, Наталка попросила Олександра розповісти про ліси, в яких він полював з дитинства. Бувалий нанаєць виявився на диво небалакучою людиною. До того ж його бентежило, що співрозмовниця записувала його слова й дивилася на нього дуже пильно. Вона закидала його запитаннями, а він відповідав лише на деякі. Проте наполегливість і такт дівчини досягли мети: під кінець бесіди старий розговорився і розповів багато цікавого про колишнє життя.

— Раніше на Алій жили нанайці. В річці багато риби є. Внизу — карась, короп, щука. Вгорі — ленок, таймень. Восени кета прийде. Ти, либонь, знаєш: нанаєць без риби — як риба без води — не може жити. Мій батько на соболівку в верхів'ях Алої ходив. Там усякого звіра безліч було. Амба охороняв. Найвища гора — є його дім. Батько говорив, хочеш вдало полювати — у тигрячий дім іди, подарунок неси, амбу проси.

— Ну і як, допомагали вам тигри? — спитала Наталя.

Старий мисливець промовчав, несхвально зиркнув на дівчину.

— А далеко ви від Амуру ходили на полювання? — поцікавилася Наталя.

— Дуже далеко не ходили. За великою сопкою всі річки підуть у Хор. Там полюють уде. Наших мисливців там нема.

— А зараз тут соболь є? — не вгамовувалася Наталка.

— Соболь зовсім зник. Слід рідко коли знайдеш. Потім на Хору російський звіровод соболя пускав. Потроху його годував. Тепер соболя скрізь багато, багато стало. Мій батько казав: соболя мало — білки багато, соболя багато — білки мало.

Соловйов, який мовчав досі, почав розпитувати Гейкера, на яку принаду беруть вони соболя і як ставлять на нього капкани. Бесіда затяглася. Не чекаючи її кінця, Наталя залізла в спальний мішок і незабаром спокійно заснула.

Вранці вона підвелася раніше за всіх. Їй кортіло оглянути пастки. Після сніданку, узявши з собою по шматку хліба з салом, всі розійшлися по своїх маршрутах. Лише в кінці дня повернулася Наталя по своїх слідах у намет. У паперовому пакунку вона принесла чотири червоно-сірих полівки та дві азіатські миші й одразу почала їх препарувати.

Незабаром прийшов Гейкер, який приніс соболя і трьох білок, чим порадував мисливствознавця. Оглянувши розкладених на дошці полівок, нанаєць усміхнувся:

— Ти добрий мисливець. Багато звіра піймала! Тільки хто таке хутро прийме?

Наталя весело розсміялася й почала переконувати мисливця у важливості своєї роботи.

— Полівки — основний корм для соболя й інших хутряних звірів. Їх багато, але люди fie все знають про них. би, Гейкер, старий мисливець, а скажіть, скільки приносить полівка дитинчат за рік?

— Либонь, штук вісім.

— Не відгадали. Наша далекосхідна полівка протягом року може мати шість окотів, і в кожному з них з'являється на світ від трьох до тринадцяти мишенят. Отже, загальна кількість їх може перевищувати сорок. Восени в її коморах ми знаходили по кілька кілограмів їстівних коренів або до тисячі жолудів.

З обличчя Гейкера можна було зрозуміти, що він здивований: русяве дівчисько знає більше за нього! І звідки все це їй відомо?

Почулися крики Соловйова. В його рюкзаку був лише один колонок, зате він бачив два свіжих сліди соболя.

Минуло кілька досить одноманітних днів. Мисливці приносили своєму науковцю різних звірків і птахів. Вона вимірювала і зважувала їх, визначала стать і вік, брала проби з внутрішніх органів, з'ясовувала вміст шлунка. Їй дуже кортіло самій брати участь у полюванні й блуканнях лісом, але вона не могла робити обміри та аналізи вечорами через погане освітлення і тому змушена була займатися цим удень.

Чоловікам це подобалося: до їхнього повернення в табір тут завжди був готовий смачний обід з дичини.

Невдовзі трофеї мисливців почали біднішати, група знялася з місця й вирушила до зимовища Богатирьових. Гейкеру неважко було вивести їх на місце: одного разу він уже проходив по Алій і бачив зимовище. На другий день походу вони вийшли на Алу, спустилися за її течією до гирла й потім добре второваною стежкою вийшли до мети.

У хижці нікого не було. Чекаючи господарів, Наталя затопила пічку і зварила велику каструлю супу, скип'ятила чай. Соловйов не став розвантажувати нарту: невідомо, чи приймуть їх Богатирьови, коли б не довелося ставити свій намет. На такий випадок вони напиляли й накололи дров, нарвали два снопи куничника.

Увечері до зимовища підбіг собака. Його увагу привернули насамперед незнайомі лайки. Він підбіг до них і, приязно метляючи хвостом, почав обнюхувати прибульців.

— Добра прикмета,— зауважив Соловйов.— Якщо хазяйський пес привітний — чвари не буде.

Незабаром почулося рипіння снігу під чиєюсь взуванкою, і з лісу вийшли Іван Тимофійович і Матвій. Нарта біля хати не здивувала їх: не раз навідувалися до них інспектори та звіроводи, але коли Богатирьови увійшли в зимовище й побачили на лаві миловидну усміхнену дівчину, вони сторопіли — жінка ще ніколи не переступала поріг цього промислового житла, загубленого серед малодоступних нетрів Сіхоте-Аліню.

— Кого ж це нам бог послав? — З цими словами Іван Тимофійович простяг руку Наталі й назвав себе.

— Мисливствознавець Суходольська,— скромно відповіла Наталя. Вона тисла руки мисливцям і непомітно милувалася Богатирьовим-старшим. "Має рацію Перекатов, називаючи його Іллею Муромцем, який же схожий!" — думала вона.

— Вперше бачу звіровода в спідниці! — вихопилось у Матвія, який, побачивши дівчину, спробував напустити на себе молодечу невимушеність.

— Так вона не в спідниці, а в штанях, та й носить їх краще за тебе,— щоб угамувати сина, басом мовив Іван Тимофійович і почав знімати з себе армійську шинелю.

— Куди ж ви шлях тримаєте? — знову звернувся він до Суходольської.

— До вас прибули, Іване Тимофійовичу, за порадою Перекатова. Якщо не відмовите, хочемо у вас місяць пожити,— і вона мигцем зиркнула на Матвія.

Той, розгубившись, пробубонів:

— Тіснувато в нас буде,— але одразу ж засоромився своїх слів і ніяково змовк.

— Тіснувато, зате тепло,— рішуче мовив Іван Тимофійович.— На полу чоловікам місця вистачить, а вам окремий спорудимо.

Поки Богатирьов розпитував гостю про мету її прибуття в тайгу, посходилася решта промисловиків. Присутність жінки схвилювала звіробоїв: вони й раді були, і боялися, коли б не додалося їм турбот. Але вже з перших хвилин спілкування з нею всі зрозуміли, що Наталка — самостійна дівчина, яка вміє не обтяжувати оточуючих. Та й життя лісу, хоч і з книг, знає непогано.

За спільною вечерею всі розхвалювали зварений Наталкою суп.

— Залишайтеся в нас куховаркою. Ми вам і пай виділимо з добутого хутра,— напівжартома, напівсерйозно запропонував Степан.

Наталя подякувала за пропозицію. Вона ладна була застосувати всі свої знання з кулінарії, аби тільки мисливці приносили їй якомога більше звіриних тушок для аналізів і вона могла б спостерігати за промислом.

Деревний барліг

Захопившись добуванням хутра, Матвій і Маркін так і не спромоглися сходити по знайденого в модрині ведмедя. М'яса не бракувало, і вони вирішили взяти його перед від'їздом з промислу. Поява в зимовищі дівчини збудила в молодих людей бажання якось показати себе. І Матвій згадав про цей барліг. І хоч узяти ведмедя було справою не такою вже й легкою, це була чудова нагода продемонструвати своє мисливське завзяття. Він запропонував Наталці взяти участь у полюванні.

— Ви на справжньому полюванні, певно, не були, хочете подивитися, як добувають ведмедя? Є в нас на прикметі неподалік барліжок, може, сходимо?

— Охоче,— відповіла дівчина.— Я й фотоапарат прихоплю. Але чому ви мені дозволяєте тільки спостерігати? Я хочу брати участь... Ви мені мусите, як жінці, подарувати право першого пострілу.

— Ведмеже полювання — не жіноча справа.

— Не згодна. Я знала колгоспниць, які полювали на ведмедя, і навіть пещені дворянки в старовину захоплювалися цим. До того ж я звіровод.

— Переконали, хай так і буде — стрілятимете першою.

Матвію приємніше було б іти на барліг удвох з Наталкою, але, усвідомлюючи складність справи, він запропонував Маркіну сходити з ними. Той відмовився: чи варто кидати соболівку, марно втрачати час, коли ще невідомо, чи пощастить узяти звіра! Соловйов же згодився одразу.

Під час сніданку Іван Тимофійович жартував:

— Не взяти тобі нині, Матвію, ведмедя. Білогрудка — звір прудкий, дивися в обидва, а ти на Наталку очі витріщатимеш!

— За мене, батьку, не турбуйся, а на випадок чого Наталя теж не схибить,— почервонівши, відповів Матвій.

Повстававши з-за столу, всі розійшлися по своїх маршрутах. Наталя ще з вечора зарядила чотири патрони важкими кулями й поклала їх у кишеню куртки. Вона цілком серйозно збиралася стріляти у ведмедя, а, до того ж, мала намір зробити кілька гарних знімків: ото позаздрять їй в інституті! Матвій прихопив двох собак, узяв їх на повідки: нагодиться свіжий слід — втечуть, а на барлозі собаки можуть дуже знадобитися.

Ведмежатники полишили хижку раніше за всіх. Спершу йшли стежкою, потім перетнули струмок і почали здиратися на сопку. Підйом був такий крутий, що доводилося хапатися за чагарник і молоді деревця. Розпалилися. Помітивши, що Наталя втомилася, Матвій віддав їй повідок Кучума.

— Пускайте його вперед і міцно тримайтеся за шворку. Він вас на будь-яку сопку витягне!

Наталка вдячно усміхнулася своєму супутникові: йти за дужим собакою було значно легше. Піднявшись на вододіл, мисливці пішли уздовж нього. Тут росли високі кедри та берези, старі дуплисті липи. Особливо великі крони були в ребристих беріз. Вони немов наметами

вкривали своїми гілками зарості ліщини й клена зеленокорого. Пройшовши близько години, Матвій повернув на північ і почав спускатися в неглибокий виярок. Соловйов і Наталя невідступно крокували за ним.

— Ось бачите — старі наші сліди,— звернувся він до Наталки.— Незабаром прийдемо.

Попереду з'явилася міцна модрина, оточена ялицями та ялинами. Її верхівка, уражена колись гнилизною, зламалася і зяяла чорним отвором.

— От і барліг! — показав на нього Матвій.

— Що ж ви голосно говорите? — захвилювалася Наталка.— Ведмідь може почути і втекти!

— Він високо лежить.

Задерши голови, мисливці розглядали ведмежий барліг, який був на висоті не менше двадцяти метрів.

— Як же ми його виженемо з такого дупла? — здивувалася Наталя.

— Спробуємо,— відповів Матвій. Він дістав з рюкзака сокиру, вирубав довгу кленову жердину і з усього розмаху хлюснув нею кілька разів по стовбуру модрини. Лункі удари, здавалося, піднімуть і мертвого, але кошлатий не виявляв ніяких ознак своєї присутності.

— Ну як, ваш апарат напоготові? — поцікавився Матвій.— Зараз спробую вщипнути ведмедя кулею.— По цих словах Матвій відійшов від дерева і прицілився у сплетіння товстих суків, поверх яких, на його думку, лежав ведмідь. Гримнув постріл. Зачекавши, хлопець послав другу кулю трохи нижче вхідного отвору. Вдарившись у протилежну

стінку дупла, вона здійняла пилюку, що, мов дим, струменем потяглася з отвору. Але й після другого пострілу панувала тиша.

Наталя, з апаратом напоготові чекаючи появи ведмедя, чи то від нервового збудження, чи від холоду почала тремтіти. Вона вже не вірила, що в цьому старому дереві лежить гімалайський ведмідь. А коли він там, то який же це боязкий та нерішучий звір!

Втративши надію підняти ведмедя у звичний спосіб, Матвій вирішив вилізти на дерево. Зазирнувши в барліг, він налякає звіра, примусить його вилізти з дупла. Соловйов умовляв хлопця не робити цього: сучки в старого дерева крихкі, та й ведмідь може зіштовхнути, а впасти з такої висоти — вірна смерть для людини. Марно переконувала його й Наталя втриматися від небезпечного задуму. Спокійно усміхаючись, наче йшлося про те, щоб дістати кілька шишок, Матвій заперечив: ризик невеликий, по деревах лазять усі хлопчаки, боятися тут нічого. До речі, біля самого дупла стримить суха гілка, на ній можна перебути, пропускаючи ведмедя.

— Я полізу, а ви вже гав не ловіть,— сміючись, сказав Матвій.— Сподіваюся, Наталя, з рушниці стріляти ви вмієте? Беріть оно мій карабін і чатуйте на цьому місці. А вам, Соловйов, доведеться стати з другого боку модрини.

Знявши рюкзак і пересвідчившись, що ніж при ньому, Матвій підійшов до ялиці, що росла поряд з модриною, і, не знімаючи шкіряних рукавиць, спритно поліз на дерево. Він дістався верхівки ялиці, після чого обхопив руками стовбур модрини й переліз на неї. М'які лосині олочі не давали ногам ковзати по слизькій корі. От він доліз до першої товстої гілки і, притулившись до стовбура, сів на неї, безпечно звісивши ноги. Перепочив і поліз вище. З того, який маленький він ставав, Наталка розуміла, як високо він здирався. Серце її стискалося від страху за Матвія. І навіщо тільки він поліз!

Можливо за інших обставин молодий мисливець діяв би інакше, але внизу стояла Наталя. Він відчував її погляд, сповнений тривоги, і це відчуття додавало йому впевненості й сили. Матвій досяг гілки, за півтора метра од якої чорнів барліг. З нього будь-якої миті могла з'явитися голова розлюченого ведмедя. Востаннє відпочивши, мисливець став ногами на товсту гілку і пішов по ній, тримаючись руками за топкі галузки. "Як бувалий матрос на реї",— подумалося Наталці. Матвій же тим часом, переконавшись, що в нього на випадок чого є шлях до відступу, тихенько рушив до барлогу. "А що коли ведмідь теж полізе на цю гілку і зіштовхне мене з дерева? — майнула думка в хлопця.— Ні. Ведмідь поспішатиме злізти на землю, він боїться людини, а я заздалегідь поступлюся йому дорогою".

Підійшовши до дупла, Матвій обережно поклав руку на його край і зазирнув усередину. Там було темно, пахло цвіллю і якимсь особливим звіриним духом. "Невже ведмедя нема?" — Матвій зиркнув униз, і йому здалося, що усміхнена Наталка фотографує невдаху-мисливця. Тоді він нахилився над темним колодязем і, набравши якомога більше повітря в легені, дмухнув.

Не встиг Матвій випростатись, як від гучного ревіння звіра здригнулася всохла верхівка п'ятисотлітнього велета. Стукаючи кігтями по стінках дупла, ведмідь важко вибирався з барлогу. Матвій відійшов по гілці від стовбура і, повернувшись до барлогу, однією рукою ухопився за сук, що звисав над ним, а другою машинально стис руків'я ножа. З дупла з'явилися передні лапи, висунулася голова. Маленькі люті очиці на мить втупилися в Матвія, немов прикидаючи, чи можна дістати непроханого гостя лапою. Потім ведмідь пильно подивився униз, на землю, і поліз угору, поки не вибрався з дупла задніми ногами. Роззирнувшись іще раз, він почав швидко злазити з дерева. Спершу сповзав з того боку, де на нього чатував Соловйов. Але нетерплячий мисливець поворухнув головою, і цей рух не лишився непомічений. Обережний звір одразу ж перемістився на інший бік стовбура.

Наталя дивилася, як з'явився ведмідь, як став поквапно спускатися вниз. Вона встигла двічі зафіксувати на плівці цей цікавий момент, але, коли ведмідь зліз до середини дерева, згадала, що в неї за плечима карабін і що треба швидше стріляти. Їй раптом стало страшно: а що коли промаже або тільки поранить звіра? Тоді ведмідь накинеться на неї. Притиснувши до щоки холодний приклад карабіна, вона надміру довго ловила на мушку вразливе місце звіра. Віддача в плече від пострілу була така велика, що дівчина навіть похитнулася. Заревівши, ведмідь хапнув зубами себе за бік. Одразу ж розтис лапи й, ніби велика чорна грудка, впав на мерзлу землю. Тієї ж миті скочив на лапи і, роблячи великі стрибки, помчав геть.

Задивившись на звіра, Наталя забула, що в таких випадках належить стріляти вдруге.

Ведмідь утік недалеко. Смертельна рана незабаром скувала його рухи, і він упав на сніг. Усе це бачив з дерева Матвій.

— Готовий! — вигукнув він і став спускатися вниз. Зіскочивши з нижньої гілки, він підійшов до закляклої Наталки, привітав із влучним пострілом і, взявши з її рук карабін, попрямував до нерухомого ведмедя. Соловйов і Наталка пішли слідом за ним.

— Коли виліз з дупла, здався мені ведмежам, а в ньому ж більше ста кілограмів,— сказав Соловйов, перевертаючи ведмедя і розглядаючи рану в боці.

— Беріть проби, Наталю, та вкриватимемо гіллям здобич. Шкура по праву належить вам.

Старанно обклавши від зірких воронячих очей ведмежу тушу ялиновими гілками і нагодувавши до несхочу собак, яким так і не довелося попрацювати з небезпечним звіром, мисливці рушили додому. Дорога тепер усім здалася значно коротшою.

Бригада була вже вкупі, коли Матвій із супутниками підійшов до зимовища. Чекали їх нетерпляче, всім кортіло дізнатися, як трималася на ведмежому полюванні Наталя.

— Можеш, батьку, поздоровити нашу гостю. Справжній звіробій: з першої кулі — і на смерть,— по цих словах Матвій вийняв з рюкзака ведмеже серце й великий шматок світло-жовтого здору.

Після вечері довго не могли заснути. Кожен згадував випадки на ведмежих полюваннях. Тільки Наталці нічого було згадати: це було її перше полювання на великого звіра.

З цього дня всі пройнялися ще більшою повагою до мужньої дівчини, хоч Наталя не бачила в своєму вчинку ніякого геройства. На полюванні вона відчула два почуття: велику тривогу за Матвія і жалість до безневинного звіра, який, нікому не заважаючи, солодко спав у своєму барлозі й якого в такого надійного сховища підняли на смерть люди.

М'яке золото

Наближався Новий рік. Мисливці вирішили влаштувати святковий стіл і пригостити Наталю тайговими ласощами. Жіноче самолюбство не дозволяло дівчині усунутися від кулінарних справ, і вона надумала приготувати фаршировані млинці. У переддень новорічного свята на подовженому з цієї нагоди столі, вкритому білим папером, стояли миски з холодцем із ведмежих лап і талою із свіжоморожених ленків. Обвітрені обличчя мисливців сяяли усмішками, лунали дотепи й жарти, відповіддю на які був дружний сміх могутніх людей, що немов розсував приземкуваті стіни хижки. Всі хвалили відварну кабанятину, лосячу ковбасу. Наталя вперше куштувала такі делікатеси. Бачачи, з яким апетитом їсть дівчина холодець його приготування, Іван Тимофійович задоволено погладив бороду:

— Смачно?

— Дуже! Хочу ще.

— Найперша закуска, голубонько, не соромся, бери ще. Ведмежі лапи й на царські столи подавалися. Чував, що й богдихани дуже ласі до них були. Я таким холодцем не раз частував відомих людей, які приїздили до мене на полювання.

А один покуштував та й каже: "От би пригостити таким холодцем моїх приятелів! Чи не можна, Іване Тимофійовичу, як уб'єш ведмедя, прислати мені лапи?" Чому ж, кажу, можна. І послав. Приїздить він наступного року до мене, я і питаю: "Як ведмежий холодець, сподобався вашим?" — "Ох, і було ж мені, Іване Тимофійовичу, з тими лапами! — відповідає.— Я був на роботі, коли твій син приніс пакунок і пішов. Розгорнула дружина папір і руками сплеснула. Дзвонить мені по телефону, голос тремтить: "Тут тобі від Богатирьова передали, а що — не збагну, надто страшне".— "Це ведмежі лапи,— здогадався я,— пречудовий холодець зробимо, гостей подивуємо".— "Ні, чоловіче, я їх і в руки не візьму, вони на людські ноги схожі". Довелося самому варити холодець..."

Наталка уважно слухала розповідь і хитала головою:

— Цілком можу уявити, як розгубилася бідолашна жінка, одержавши такий подарунок. Ну що ж, а тепер я пригощу вас стравою, яку так полюбляв мій батько.— І вона дістала з пічки сковорідку й поставила її на стіл, знявши з неї емальовану кришку.

Хата сповнилася невимовно смачним ароматом. Величезна сковорода до країв була наповнена рум'яними, апетитними фаршированими млинцями.

— Ну й куховарочка! — вигукнув Іван Тимофійович.— Такі млинці з язиком проковтнути можна. Матвій, дістань-но кухлик. Ось-ось дванадцята проб'є. Новий рік і нам треба зустріти як слід!

На столі з'явилася трилітрова скляна банка. Матвій розлив вино по емальованих кружках, одну з них простяг Наталі.

— Так багато! А я не захмелію? — вигукнула вона.

Проте вино виявилося на подив легким, солодким і духмяним.

— Де ви дістали, Матвію, такий чудовий напій? — спитала Наталя.

— Справа проста. Коли ми приїхали, виноград ще де-не-де висів. От я й зібрав його. Правда, не гірше за кримське? Але ж яке диво ці млинці! А яка чудова начинка в них! Як вам вдалося таке приготувати?

— Без вашої м'ясорубки в мене, звісно, нічого не вийшло б. А фарш, ви знаєте, я зробила з рябчиків. У старовину таку страву називали тертими рябчиками.

Вечеря тривала довго. Після смачних страв пили чай з лимонником і цукерками, припасеними дівчиною до такої пагоди. Вечір вийшов пречудовий. Наталя з особливим задоволенням відзначила про себе, як легко і гарно їй з цими зовні незграбними, але чуйними й душевними людьми. У її пам'яті мимохіть виринули звані обіди, де часом панує або надмірна манірність, або легка розв'язність, що межує з вульгарністю. Тут же все дихало щирістю, скромністю, природженим тактом, а мисливські дотепи часом веселили її до сліз.

Січень приніс сталу гожу морозяну погоду — найкращий час для промислу хутра. На снігу все частіше зустрічалися свіжі соболині сліди. Цікавили мисливців не тільки соболі, ловили вони видр і норок, колонків і харз. Промисловики розставили близько трьохсот капканів і кілька десятків кулемок — саморобних дерев'яних пасток. У кожного були свої постійні стежки. Оглядати їх мисливці ходили з дробовиком або гвинтівкою: на випадок, якщо нагодиться білка, рябчик або великий звір. Соловйов теж насторожив десятків зо два капканів на соболів

уздовж двох струмків. Гейкер полював переважно білок, а при нагоді брав соболя "рукавцем" — пасткою з рибальської сітки.

До приїзду Суходольської в мисливців зібралося багато соболиних і колонкових тушок. Вона розморожувала їх і по черзі обробляла, фіксуючи проби в маленьких пробірках і пакуночках. Зваживши й вимірявши кожну тушку, вона прив'язувала до неї номерок і акуратно складала у фанерний ящик, який стояв на морозі. Коли весь матеріал був оброблений, мисливствознавець теж почала виходити із зимовища. Спочатку вона допомагала Соловйову перевіряти капкани й міняти в них принаду, а потім напросилася до Івана Тимофійовича. Той погодився і повів її по своїх стежках. Підходячи до місця, де був установлений капкан, Богатирьов старався здалеку роздивитися, чи ціла принада і чи не засипало снігом спусковий устрій. Навіть при безхмарному небі таке часто траплялося: південний вітер скидав з гілок кухту, і вона падала на землю грудками або розсипалася мерзлим снігом, засипаючи пастки. Принадою в капкані цікавилося багато мешканців лісу: її цупили птахи, під'їдали дрібні гризуни й землерийки. Частенько від їхніх дотиків пастка спрацьовувала марно, а траплялося, що з капканів і кулемок замість хутряних звірків виймали сойок і навіть сов.

Щоб оглянути всі свої пастки, Іван Тимофійович виділяв три дні. Розміщував він їх на трьох путиках і повертався до кожного через два дні. Якось Наталя побачила осторонь стежки купу ялинових гілок, над якою висіла червона ганчірка.

— Це ви, мабуть, кабана так укрили? — поцікавилася вона.— А ганчірочку навіщо повісили?

— Червоного кольору всі звірі бояться,— пояснив Богатирьов.

Наталя усміхнулася:

— Довго вважалося, що й биків дратують червоні плащі тореро, а потім стало відомо, що бик зовсім не розрізняє кольорів, його доводить до нестями коливання плаща. Може, й у звірів так?

Вони підійшли до вивернутого вітром кедра. Серед його коренів стояла пастка. Заструганий кілочок, приладнаний до неї, зсунувся, отже, хтось попався. Богатирьов наблизився до вивертня і, потягши за дротину, дістав замерзлого соболя. Він вивільнив здобич із сталевих дужок капкана і передав її Наталці, а сам дістав із шкіряної торбинки свіжий шматочок м'яса, знову насторожив пастку і поставив її на старе місце. Розкішна шерстка на мертвому собольку жила і переливалася смолистими темно-коричневими відтінками. Майже не відчуваючи ніжних густих волосинок, дівчина гладила шовкове хутро з нечастими іскрами сивинок, схожими на паморозь, милувалася ним.

Так ішли вони від капкана до капкана, поки не закінчилася стежка.

— Тепер можна й чайку попити. Давай спустимося до джерельця. Тут є лунки, а то чай із снігу несмачний,— запропонував Іван Тимофійович.

Розпалити багаття було для нього справою однієї хвилини. Приладнавши над вогнем похилений горіховий дрючок, він повісив казанок, повний чистої джерельної води, зметнув з колоди сніг і, влаштувавшись на ній, як на лавці, дістав з рюкзака хліб і варений кабанячий окіст.

— Тут до нас снідав ізюбр. Бачиш, кору з береста згриз. А ось білка ласувала, порожню шишку кинула. Тепер ми з тобою підкріпимося. Зголодніла? Дивлюсь я на тебе й думаю: моїх дівок у ліс на мотузці не затягнеш — у місто рвуться, а ти міська, а за своїм бажанням у ліс пішла. Яка тобі з нього користь? Та й, либонь, незручно серед чоловіків?

— Ви для мене, Іване Тимофійовичу, як батько, я вас не соромлюсь. А в ліс прийшла з власної волі. З дитинства полюбила тварин. Тепер хочу вивчити їхнє життя, повадки, а потім написати книгу. От ви полюєте на соболя, щоб добути звірка і зняти з нього шкурку, а я йду і виміряю, скільки він пройшов за ніч, що з'їв, чим цікавився.

У казанку закипіла вода. Вони налили у великі кварти духмяного чаю і почали їсти. Зігрівшись і відпочивши, рушили до хижки, не здогадуючись, що їх уже чекає в зимовищі гість — Перекатов.

Іван Тимофійович дуже зрадів мисливствознавцю. Вони обнялися і за російським звичаєм розцілувалися.

— Ну, а вас, Наталочко, поцілувати можна? — гріючи холодні руки дівчини, з усмішкою спитав Перекатов.

— Вам дозволити — й іншим забагнеться, а вас тут оно скільки, і не відіб'єшся від усіх,— відповіла жартом на жарт дівчина.

Коли всі зібралися біля столу, Іван Тимофійович— розповів Перекатову про свої справи:

— М'ясних звірів взяли досить: і собі на їжу, і собакам, і на принаду вистачає. Спершу по малому снігу білку добре брали, як коли й до дюжини на рушницю за день припадало. Тепер білка залягла, але все-таки по три-чотири в день беремо. Пішов у капкан соболь, от ми й переключилися на нього. Щоправда, останні дні він став менше ловитися. Чи ситий, чи принада наша но до смаку, от і відвернуло його від наших пасток.

— А ви деревні капкани не ставили? — поцікавився Перекатов.

— Так вони ж на білку! — включився в розмову Степан.

— Спробуйте на соболів пристосувати. Пружина міцна, утримає його. Ставте капкани нижче, прямо на стовбурі кедрів або ялин. Принаду, звісно, треба класти м'ясну, та частіше міняйте: не йде на м'ясо звір,— ви йому рябчиків, приївся рябчик — можна запропонувати морожену рибку. Між іншим, соболь не менш, ніж норка, полюбляє харіуса й ленка. У вас ця рибка всю зиму на короїда ловиться. Одне слово, все спробуйте, всіх сил докладіть, а сто двадцять соболів у промгосп треба здати.

— Як пощастить, а то, може, й половини не візьмеш,— несміливо мовив Маркін.— Тайга звіром нині збідніла.

— Кажеш, тайга біднішає? Тигрів та кабанів менше стало?

— Про мене, тигрів хай хоч вік не буде. Білки немає, а вона для нас чорний хліб. Було, за день до сотні брав, тепер і десятку радієш.

— Білки справді поменшало, але зате соболя стало в багато разів більше. Ти забув смак чорного хліба, бо соболів десятками береш. Що — білий набрид?

— Соболь і раніше водився,— не вгамовувався Маркін.

— Водився, та не стільки ж його було. А що скажеш про нових звірків, яких у наших лісах в старовину зовсім не бачили? Скільки норок торік Богатирьови здали?

— На п'ятсот карбованців,— вставив Матвій.

— Ну от. А ще ми для вас ондатру розселили. Скоро бобрів промишляти дозволимо. Бідкатися мисливцеві причин немає: мисливствознавці турбуються про збільшення хутряних багатств.

— Невже, Олеже Костянтиновичу, збираєтеся ще заморських звірів сюди завозити? — спитав Іван Тимофійович.

— Є в мене задумка: акліматизувати на Сіхоте-Аліні шиншилу. Чули про такого звірка з Південної Америки?

— Звідки ж нам знати про нього! А він наших соболів не витіснить? — поцікавився Іван Тимофійович.

— Шиншила — гризун. Годується рослинами. Це беззахисний звірок, за вдачею схожий на кролика. Зовні нагадує білку. Хвіст, щоправда, коротший, але вага більша. Мешкає між скель, годується вночі. Димчасто-сріблясте з блакитним вилиском хутро шиншили цінується дуже високо.

— Дорожче від соболя? — вихопилось у Матвія.

— У світі в трьох звірів коштовне хутро: в калана, шиншили і в нашого соболя. Кожен з них гарний по-своєму, і за ціною вони один одному не поступаються.

— Еге ж, такого звірка до нас не зайве б завезти. Корму різного тут для нього вдосталь. Хіба що харза та колонок почнуть кривдити,— зауважив Іван Тимофійович.

Перекатов промовчав. Його теж непокоїло, чи зуміє шиншила протистояти багатьом хижакам північних джунглів.

— Ну, а ти, Романе, чого мовчиш, скільки соболів узяв? — глянув раптом просто у вічі Перекатов Маркіну. Мисливець здригнувся, очі його забігали, і він надсилу пробелькотів:

— Малувато, місце мені дісталося порожнє.

— Невдачливий він у нас. І старається, а хватки немає,— поблажливо зауважив Іван Тимофійович.

Від пильного погляду мисливствознавця не приховалася розгубленість Маркіна. "Чи не ховає десь у дуплі цей "невдаха" добутих соболів?" — подумав він, але вголос не висловив свого припущення, адже сам він настійливо рекомендував Маркіна в бригаду.

— Ну як, Степане, твій вовк почувається? Ходить на кабана? — спитав Перекатов, щоб змінити тему розмови.

— Спочатку ніби добре пішов, думав, ватагом у собак стане, та от біда: на звіра йде, а дожене — мовчки давить. У полюванні він — великий мастак, але собакам треба голос подати, тоді вони прибіжать. Мовчазного ватажка вони не розуміють. Та що собаки, він і мене за мисливця не визнає. Вчив я його, вчив, але що більше з ним ходжу, то виразніше бачу, що не він за мною, а я за ним повинен ходити. Здається мені, тут, у лісі, він дичавіє.

— Навряд чи,— розважливо промовив Перекатов.— Процес здичавіння у звірів і птахів важчий, ніж їхнє приручення. Дай твоєму вовкові цілковиту волю — не виживе він у лісі, до людини повернеться.

Закипів чай. Наталка на правах господині подала кухоль Перекатову:

— Із чим питимете, Олеже Костянтиновичу: з цукром чи з цукерками?

— Справжній чай треба без цукру пити, тоді він аромату не втрачає.

Розмова тривала.

— Довго в нас пробудете? — спитав мисливствознавця Іван Тимофійович.

— Радий би погостювати, та треба й в інших мисливців побувати, а у вас, я бачу, справи й без мене добре йдуть. У лютому з хутром, видно, впораєтеся — і починайте ловити диких звірів. Та тільки вовкові щелепи міцно зв'язуйте, бо тварин покалічить. Як, Наталю, не мерзнете у тайзі? — привітно спитав Перекатов Суходольську.

— Сором мерзнути, коли тигри та індійські куниці тут чудово почуваються. Адже ми знаходимося на широті Чорноморського узбережжя!

— То так,— сміючись, вигукнув Перекатов,— широта в нас кримська, та довгота колимська! Літо — як в Індії, а зима — як у Сибіру.

— Ну що ж, хто не мерз узимку, той не оцінить літо, сказав один мандрівник. У мене спальний мішок на гагарячому пуху, мороз його не бере.

Перекатов моргнув Наталці й, повернувшись до Матвія, запропонував:

— Може, заспіваймо, Матвію Івановичу? "Гей, мороз, мороз, не морозь мене..." А Наталя підспіває.

— Наш Матвій, авжеж, заспіває,— втрутився Іван Тимофійович,— от тільки голос у нього, як у телички, коли вона їсти просить.

Усі розсміялися, і вечірня пісня не відбулася.

Вранці звіробої вирушали на свої путики. Наталка, передавши батькам через Перекатова лист і подякувавши йому за слушну пораду відвідати бригаду Богатирьових, розпрощалася з мисливствознавцем. Як завжди, після прощання з гарною людиною, легкий смуток охопив душу дівчини. І гість залишав привітне зимовище з таким самим почуттям.

Загибель браконьєра

В одноденному переході від зимовища Богатирьових біля приземкуватої обгорілої сопки тулилася підсліпувата хижка, вкрита землею і дерном. Належала вона мисливцеві Подлещуку. Колись він працював у торгівлі, був звільнений і, не знайшовши для себе іншої підходящої роботи, пішов у кадрові мисливці. Але осягнути досконало мистецтво слідопита не зміг. Полював він на самоті й цим пишався. "Удвох чи втрьох прожити в лісі — не дивина. Привчити себе в тайзі самому — оце межа людського терпіння",— нерідко хвалився він. Проте справжня причина його відлюдкуватості була далеко не така романтична.

Подлощук браконьєрив: він приховував частину добутих соболів від заготівельників і продавав їх на чорному ринку. Такі махінації минали для нього безкарно, бо не було свідків, якими могли стати напарники по ловах. Їх саме й уникав Подлещук. Але, як кажуть: добра слава на місці лежить, а погана — біжить. Багато хто здогадувався про темну торгівлю, але викрити його нікому поки що не вдавалось.

Знав про це й Маркін. Ось чому одного січневого дня торував він стежку до хижки Подлещука. У торбині за спиною в нього лежали шість соболячих шкурок. "Бригадир, либонь, не знає, який я невдачливий, а дізнався б — вигнав би з зимовища. Ну, та біс із ним. Умовлю сусіда взяти соболиків, той зуміє продати їх якомога дорожче. Обом вигода буде",— міркував Маркін.

Подлещука він застав у хижці. Після вечері розповів про Богатирьових, як не до вподоби йому ці праведники. Попередив про можливість прибуття сюди Суходольської.

— Ти їй тушки соболів не показуй: вона їх перепише, а потім зажадає від тебе здати стільки ж шкурок. Та й узагалі вуха не розвішуй. Вона хоч і дівка, а око гостре і в нашій справі щось таки тямить.

Переночувавши у свого приятеля, Маркін повернувся лише на другий день. Свою відсутність пояснив тим, що гнався за ведмедем, зігнаним кимось з барлогу, і ночував, мовляв, на сліді під кедром. Йому повірили: ночівля в лісі, коли женешся за звіром для мисливців справа звичайна. Як він і передбачав, Суходольська складала своє спорядження, готуючись перебиратися до сусідніх із Богатирьовими промисловиків з тією самою метою: обробляти тушки тварин, збирати відомості про промисел. Допомагав їй Матвій. Він запропонував супроводжувати мисливствознавця і був вельми радий можливості побути якомога довше з дівчиною, яка подобалася йому.

Перший, до кого вона попрямувала, був Подлещук. Як хотілося йому показати на поріг непроханим гостям!

— Тісно у мене в хижці, не помістимося,— пробурчав він замість вітання.

— Давайте, Наташо, поставимо поряд намет,— запропонував Матвій. Дівчина охоче згодилася і зробила рішучий крок до дверей.

— Та вже лишайтеся. Тільки піл окремий зробіть,— знехотя погодився господар, плекаючи надію, що гості пробудуть тут недовго.

Вночі Подлещук спав погано. Його бентежила думка про насторожений на стежці до солонця самостріл. Як поганий мисливець, нездатний вистежити сторожкого ізюбра, Подлещук використовував заборонений спосіб полювання. Він прив'язував біля звіриної стежки одноствольний дробовик, заряджений саморобною важкою кулею. Піде олень, зачепить шворку, і рушниця сама вистрілить. Поранений у груди або живіт ізюбр загине. А браконьєр знайде його по сліду, розрубає на шматки і ловитиме на цю принаду соболів. "Коли б не виявили цю річ прибульці. Тільки почне світати, піду зніму",— подумав Подлещук.

Перед ранком пішов сніг. Цілу добу тихо падали лапаті сніжинки. Навколишній ліс змінився невпізнанно. Коли снігопад припинився, господар хижки заквапився у ліс. Здивована Суходольська радила перечекати ще хоч день: вітер зіб'є кухту, і вони разом сходять. Але мисливець все-таки пішов. Надвечір він не повернувся. Не дочекались його й наступного дня.

Кленучи подумки гостей, вийшов Подлещук із хижки. Незабаром він побачив свіжий слід табуна, що перетнув його стежку. Спокуса підстрелити кабана була така велика, що мисливець змінив свої наміри: попрямував по сліду, вирішивши одразу після полювання повернутися до самостріла.

Кабани довго йшли низкою, лишаючи після себе добре второвану в снігових кучугурах стежку. Знайшовши під снігом зарості хвоща, кабани розбрелися. Скрізь рясніли недоїдки трави і плями зеленої слини. М'який сніг дав змогу близько підійти до свиней. Мисливець довго вибирав серед табуна найбільшу самицю. Гуркіт пострілу звірів сполохав, і не встиг Подлещук перезарядити рушницю, як вени зникли. Лише сопіння долинуло з глибини лісу, і все змовкло. На місці, до щойно стояла стара свиня, мисливець побачив зрізані кулею шерстинки і, хоч крові не побачив, здогадався, що вона поранена. Він пішов слідом і незабаром помітив на снігу крапельку крові. Потім ще. Підранок звернув у густу хащу. Довго переслідував його Подлещук. Кухта сипалася на нього безперестанку і танула на куртці. Нарешті йому пощастило догнати свиню.

Обробивши здобич і вкривши її ялинковим гіллям, він піднявся на косогір і з прикрістю побачив, що сонце вже почало сідати. "Треба поспішати, а то не встигну засвітла зняти самостріл",— подумав Подлещук і швидко пішов уперед. Ось і струмок, поряд з яким гадючиться ізюбряча стежка, але де стоїть насторожена рушниця — вище чи нижче від того місця, куди він вийшов? Подлещук озирнувся навсебіч, пройшов трохи вгору ледь помітною стежкою, потім повернув

назад. Він шукав очима стару похилу смереку, неподалік якої поставив смертельну зброю. Не помітити її було неможливо.

Звідки було знати браконьєру, що під вагою снігу смерека впала на землю і орієнтир зник. День згасав, і Подлещук затурбувався, завтра на це місце могли прийти люди. Сонце ще золотило вершини засніжених сопок, а сутінки вже затоплювали густі смерічники. "Мабуть, високо вийшов я на стежку",— подумав він і швидко попрямував нею.

Багато разів бачив він, як пухкий сніг, обліплюючи ліани, утворює чудернацькі білі гірлянди. Ось і тепер йому здалася ліаною актиндії снігова смужка, яка перетнула йому шлях. Але тієї миті, коли він доторкнувся до неї, переступаючи, несподівано здригнувся від сильного удару в стегно й оглушливого пострілу. Нестерпний біль пройняв тіло. Земля хитнулася з-під ніг. Застогнавши, він упав у сніг. Спрожогу спробував підвестись, але не зміг ступити й кроку.

Притулившись до дерева, він безтямно обводив поглядом навколишній ліс і скреготів зубами від болю й досади. Ним оволодів відчай людини, яка потрапила в безвихідь. "Клятий самостріл! — шепотів він.— Так, місце те саме. Але де ж поділася смерека? Невже доведеться загинути тут?.." Обмацавши прострілену вище коліна ногу, він забруднив кров'ю тремтячі пальці. Треба було щось робити. Він зняв з плечей рюкзак, витяг з його кілець шнур і туго перетяг ним стегно. Кровотеча зменшилася. Тіло його била нервова дрож. Дуже хотілося зігрітися, напитися гарячого чаю. Але як розпалити багаття? Розрядивши рушницю, він спробував, спираючись на неї, рухатися на одній нозі, але одразу падав. Повзти можна було, спираючись на руки і здорове коліно, тягнучи поранену ногу. Повільно дотягся він до густої молодої смерічки з сухими нижніми гілочками, обламав їх, потім, постягавши докупи сушняк, розпалив невеличке багаття. Вогонь, однак, не зігрівав його. Він набрав у казанок снігу і, розтопивши з півкухля гіркуватої води, вгамував спрагу. Лежачи біля вогню на рюкзаку, Подлещук обмізковував своє тяжке становище, не втрачаючи надії на порятунок.

"Завтра стривожаться... Підуть шукати. Знайти неважко — слід один. Аби лише протриматися до ранку",— зринали в голові обнадійливі думки. Вперто боровся Подлещук за своє життя. Потопаючи в снігу, він повзав од гілки до гілки, стягував сушняк до вогнища. Витрачав паливо економно.

Під ранок мороз посилився. Довкіл не лишилося жодного сучка або сухої гілочки, які б могли підтримати вогонь. А від нього залежало життя. Повзаючи по снігу, людина знесиліла. Подлещук все нижче схилявся над згасаючим вогником, потім грів руки над теплими вуглинами, а коли вони перетворилися на попіл, зібрав його й почав сипати собі за пазуху. Холодне тіло, ледь зігрівшись, знову почало мерзнути.

На небі, що помалу світліло, гасли зорі, настав світанок, десь прокаркав ворон, ніби хтось ударив у мідний гонг. На землі, припавши тілом до згаслого багаття, лежала людина. Вона вже не відчувала холоду. Мокрі від сліз вії змерзлися. Скоцюрблені пальці рук стискали холодний попіл.

Стривожені довгою відсутністю господаря зимовища, Наталя і Матвій вирушили на його пошуки. Прихопивши з собою нарту й собак, вони ополудні вийшли на слід Подлещука. Ніч застала їх за кілька кілометрів од місця його загибелі, і тільки другого дня вони знайшли його захололе тіло. Оглянувши старанно все довкіл, вони не стали відв'язувати злощасну рушницю. Спершу Наталці здавалося, що до прибуття міліції не можна ні до чого торкатись, але, порадившись із Матвієм вирішила забрати тіло, щоб його не розтерзали хижі звірі, тим більше, що з ними була нарта.

Повернувшись до зимовища, Наталя склала детальний акт про трагічний випадок. Вечір минув у тяжкому мовчанні. А ледь почало світати, Наталка й Матвій рушили в зимовище Богатирьових. У покинутій хижці лежало бездиханне тіло її господаря, вкрите брезентом.

Богатирьови не чекали на таке швидке їхнє повернення.

— Що сталося? — спитав Іван Тимофійович, побачивши їхній згорьований вигляд. Матвій розповів про загибель мисливця.

— З усього видно, під власний самостріл і попав,— закінчив він.

Наталя заперечила:

— Хіба може мисливець забути небезпечне місце? Ні, це хтось інший поставив. Треба повідомити в міліцію, знайти й покарати вбивцю.

Вислухавши обох, Іван Тимофійович у задумі похитав головою:

— Ех, Наталю, Наталю. Хто ж піде ставити самостріл на чужу мисливську дільницю? Матвій має рацію, але коли є сумнів, доведеться тобі їхати в район і в міліції розповісти все, що сама бачила. Нехай їдуть до нас, а звідси Матвій проведе.

Непередбачений випадок змусив Наталку раніше наміченого терміну полишити зимовище на Алій. Але це не засмучувало науковця: матеріалу зібрано цілком достатньо. Протягом двох днів вони з лаборантом і провідником все переглянули і спакували, відпочили перед далекою дорогою і розпрощалися з Богатирьовими.

Маркін подумував збігати в хижку по своїх соболів, та не зважився: почнеться слідство, крий боже, знайдуть його сліди, ще, не приведи господи, звинуватять у тому, що сталося. Довелося змиритися із втратою.

Через тиждень районний міліціонер з дільничним лікарем вивезли тіло потерпілого на всюдиході. В остаточному висновку було сказано, що Подлещук, займаючись браконьєрством, поставив на своїй

мисливській дільниці самостріл і через випадкову недбалість сам став його жертвою.

На самоті з тайгою

Після від'їзду Суходольської і її супутників життя в зимовищі Богатирьових знову пішло своїм звичаєм. Ледве світало, звіробої прокидалися, готували ситний сніданок і розходилися по своїх дільницях. Поверталися пізно ввечері, знову розтоплювали пічку, заготовляли на ніч дрова, годували собак, а після вечері до пізньої ночі знімали з добутих звірків шкурки. І так щодня. Наталку згадували нечасто, хоч у душі в кожного вона лишила добрий слід. І тільки в уяві Матвія, якому вона припала до серця, часто малювався її милий образ. Вечорами він багато думав про неї, уявляючи собі, як успішно працювали б вони разом, вивчаючи життя лісу; але Наталя закінчила інститут, а він навіть середньої освіти не має. Це дещо засмучувало, але не настільки, щоб він перестав мріяти про дівчину. Проте у заповітні свої думки Матвій нікого не пускав. Зворушливо зберігав він маленьку книжечку, подаровану дівчиною на пам'ять про спільне полювання на ведмедя, не раз перечитував улюблені місця з "Пісні про Гайавату".

Помітивши, що син у вільні хвилини бере до рук цю книжку, Іван Тимофійович звернувся до нього:

— Ти б, Матвію, почитав нам уголос. Певно, про мисливців написана?

— Про мисливців, але тільки про американських. Про індіанців. Та й написано у віршах.

— Ми й вірші розуміти вміємо,— стояв на своєму Степан.— Читай!

— Ну, тоді слухайте:

Як з міцним тятива луком,

Жінка в парі з чоловіком;

Хоч вона його згинає,

Та сама йому покірна,

Хоч вона його і тягне,

Та сама з ним нерозлучна;

Нарізно обоє марні!

— Оце Наталя! Яку книжечку нашому Матвієві підібрала! Певно, не без задумки! — перервав читання, хитрувато усміхаючись, Степан.

— Стривай, не заважай, зупинив брата Іван Тимофійович.— Тут все правильно написано. Продовжуй, Матвій.

Звіролови притихли і ще з більшою увагою стали слухати Матвія. А він читав їм про те, як зібрався і пішов Гайавата в край диких дакотів, щоб, одружившись з Міннегагою, припинити чвари між ворогуючими племенами індіанців, як він полював, ідучи до своєї нареченої:

Між дерев, де чергувались

Світло й тіні, він побачив

Сторожких оленів стадо.

"Не схибуй!" — сказав він луку,

"Влучно бий!" — стрілі промовив...

І поки Матвій закінчив главу, ніхто не зронив жодного слова. Лише сирі дрова одноманітно сичали у пічці.

— Почитаю завтра, а зараз лягаймо спати. Адже глупа ніч уже.

День брався імлистий. У теплому повітрі повільно пролітали поодинокі сніжинки. Матвій швидко йшов мисливською стежкою. Сьогодні він мав обійти далекий путик, здолавши кілька перевалів.

...Ось і перший капкан. Принада в ньому з'їдена полівкою. З другого вийняв вогнисто-рудого колонка, третій і четвертий були порожні, але зате у п'ятий, який стояв біля самого берега незамерзлого джерела, потрапила темно-коричнева норка. Молодий звіролов повеселішав, хоч набурмосене небо сипало на нього дрібну сніжну крупу. Путик кружляв густим яличником. Хащі місцями непрохідні для людини, і, коли б не кабаняча стежка, що перетнула яличник з півдня на північ, не пробитись би Матвієві крізь ці нетрі. Обабіч стежки розставлені капкани. Їх тут менше відвідують полівки, але докучають осоружні сойки й кукші. Матвієві раз у раз доводиться підправляти пастки, класти в них нову принаду. Він зараз так захоплений своєю роботою, так пильно вдивляється в лісову хащу, що йому ніколи думати про своїх рідних і про Наталю. Його увагою заволоділи сліди на снігу, подряпини ведмежих і тигрячих пазурів на стовбурах дерев, він прагне відгадати, яка подія в лісовому житті викликала той або інший звук. Він вслухається в тривожний крик птахів. Це вони побачили свого одвічного ворога. Він думає лише про те, хто перед ним і кого він чує, хто й куди пройшов, чому. Така зосередженість не навертає на мрійливість. Тільки увечері, лежачи на твердому полу в зимовищі, він може поринати у сторонні роздуми.

Переходячи по кризі річку, він побачив округлі відбитки лап: великий тигр обходив свої володіння. Гостра цікавість примусила Матвія звернути з путика й піти по тигрових слідах уздовж річки. Тигр ішов рівним кроком, немов його ніщо не цікавило. Знаючи, які тривалі

безупинні переходи робить цей звір, Матвій повернувся на свою стежку і продовжував оглядати капкани.

Зірвався вітер, загув у верховіттях дерев, додаючи до снігопаду кухту, яку він здував з дерев. Часом на землю зринало стільки снігу, що в повітрі довго висіла суцільна снігова завіса. В ці хвилини Матвій ховався під рясними ялинами і, перечекавши шаленство вітру, йшов далі. Треба було повернутися в зимовище, але хіба може він полишити свої капкани, які не оглядав уже два дні. Коштовну здобич можуть зіпсувати полівки, погризти колонки або харзи. Скільки він виймав з пасток понівечених решток соболя або норки, з'їдених гімалайською куницею.

Перейшовши через сопку, Матвій вийшов до вивертня. Недаремно він тут насторожив сталеву пастку: як і минулого разу, вийняв з неї темно-коричневого соболя. Як не зрадіти такій здобичі, не похвалити себе за те, що не злякався завірюхи, не повернув назад!

У кінці дня він стояв біля останнього свого капкана у , вузькому кам'янистому видолинку, стиснутому двома гостроверхими сопками. Гожої днини він устиг би дотемна повернутися до зимовища навіть коли сонце зникне за обрієм, яскрава вечірня зоря догоряє годинами. Її світла в лісі досить, щоб роздивитися стежку. Негода ж значно скорочує світловий день, темніє вже о четвертій годині. Відмовившись од звичного чаювання, хоч розпалити багаття і в негоду він міг дуже швидко, Матвій повернув до зимовища, але пішов не стежкою, а просто через перевал. Шлях був важчий, проте набагато коротший.

Понад годину піднімався Матвій крутим схилом сопки. Досягши сідловини, він не став відпочивати: пронизливий вітер, який шаленів на вершині, мало не валив з ніг, холодив розпашіле тіло. Довелося брести далі. Тепер похилий схил перетинали вузькі глибокі яри. Мов на лижах, котився вниз мисливець і знову здирався вгору, хапаючись за горішник і тонкі ліани. Нарешті він зійшов з косогору й опинився в ялиннику, де росли обрідні старезні липи. В одній з них Матвій побачив чорне дупло

невисоко над землею. Він вирішив зазирнути в нього. На внутрішніх стінках виразно виднілися свіжі подряпини від ведмежих кігтів. З усього було видно, що ведмідь заліз у дупло липи і влаштувався в її корінні. Знявши рюкзак, Матвій дістав сокиру, розв'язав чохол, надітий для безпеки на її гостре лезо. Карабін він притулив до стовбура липи, попередньо знявши із запобіжника курок. Відшукав очима обіч ліщиновий кущ, вирубав довгий костур і розщепив його на зразок виделки. Потім обійшов довкіл липи й уважно оглянув поверхню стовбура. Відшукав ледь помітну щілину і, трохи розширивши її, встромив всередину костур і став промацувати ним дупло. От він намацав щось м'яке, але це могла бути гнила серцевина дерева, яка обсипалася на дно дупла. Матвій зробив кілька поворотів і рвучко висмикнув костур з отвору. На розвилці був жмут чорної шерсті.

"Ведмідь!" — мало не скрикнув Матвій, і серце його стислося у приємній млості. Але як примусити звіра вийти зі своєї схованки? Відкинувши костур, Матвій кілька разів навідліг ударив обухом сокири по липі. Лункі звуки розляглися в лісі, але ведмідь нічим не виказував своєї присутності. Тоді Матвій знову взявся за костур. Не випускаючи з рук карабіна, він із силою кілька разів штрикнув у ведмежий бік. Звір ревонув і перекусив докучливий дрючок. Вирубати новий Матвій не зважився: відходити від барлогу не можна, ведмідь може будь-якої миті вискочити. Тоді він стрельнув у щілину. Гуркіт пострілу й пороховий дим налякали звіра. Він знову засовався у барлозі, почувся скрегіт його кігтів, і не встиг Матвій підняти до плеча карабін, як величезна ведмежа голова разом з широкими передніми лапами з'явилася над краєм отвору. Тієї ж миті куля пробила ведмежий череп.

Розслаблені м'язи не тримали більше тіло звіра, і воно почало повільно зсуватися на дно барлогу. Якщо вбитий ведмідь зникне в дуплі, яка величезна праця знадобиться, щоб вирубати його з кряжистого окоренка велетенської липи! Ця думка пройняла Матвія. Не чекаючи агонії звіра, він підстрибнув, ухопився обома руками за кошлатий ведмежий карк і повис на ньому. Ведмідь перестав зсуватися, але й не випав з дупла. Матвію довелося впертися ногами в стовбур і щосили

потягти клишоногого на себе. Повільно перевалювалася важка туша через край дупла і, витягнута наполовину, впала на сніг разом з мисливцем.

Коли Матвій обклав гіллям добутого звіра, ліс розчинився в нічній темряві. Першим бажанням натомленого мисливця було переночувати в лісі коло забитого ведмедя. Але поблизу немає сухостійних дерев, до того ж хурделиця посилилася, а ніч у таку негоду біля поганого багаття важка.

Поклавши в рюкзак сокиру і ведмежий здір, Матвій дістав компас, огледівся і, взявши потрібний напрям, побрів до свого зимовища. Суцільна темрява огорнула мисливця. Зникли всі прикмети. Чагарник, сучки, які стирчать в усі боки, небезпечні для очей. Засипаний снігом хмиз заважав іти швидше. Коли б зараз був день, Матвій за три години дістався б хижки. Але як здолати таку велику відстань із майже зав'язаними очима! Йти берегом Алої — він весь захаращений корягами та хмизом, поріс густим чагарником, там безліч високих трав'яних купин, і за цілу ніч не дійдеш. Йти річкою — небезпечно: її вкриває непевна крига, є ополонки, потрапити в які небезпечніше, ніж ночувати в лісі без багаття.

Але ніщо так не бадьорить, не додає мисливцеві впевненості, як вдале полювання. Відчуваючи за плечима важкий рюкзак, Матвій просувався вперед, керуючись природженим чуттям орієнтації. Проходячи повз дерева, він вгадував їхню породу, і уява малювала йому ліс, яким він ішов. Ось густий смерічний змінився світлим ясеневим гаєм. Тут був початок знайомого Кабанячого джерела, яке впадало у Алу вище зимовища. Тепер він не зіб'ється зі шляху. Найгірше місце лишилося позаду. Навіть коли доведеться переночувати — є гарні сушини.

Мокрі до рубця сукняні штани й коротко обрізана шинельчина не гріли. З якою насолодою він зараз погрівся б біля вогню, випив гарячого чаю! Але перебути решту ночі за якихось три-чотири кілометри від

зимовища він вважав ганебним для справжнього промисловика. Долаючи втому й голод, Матвій ішов і йшов, торуючи глибокий сніг.

Раптом він мало не наступив на рябчика, який спав у снігу. Розбуджений птах так гучно вихопився з-під ніг, що Матвій здригнувся від несподіванки й зупинився. Надто довгими здалися йому останні кілометри, але коли нарешті загавкали собаки, почувши його,— втоми як не було. Потім крізь дерева блиснув вогник, запахло димом. Ось і біла чотирикутна пляма жаданого даху.

Повісивши карабін на ялиновий сук, Матвій скинув рюкзак, обтрусив з себе сніг і розчинив двері. Хвиля приємного тепла огорнула його, і втома, що була зникла, знову розлилася по тілу.

— Я ж казав, що йому мисливське щастя випало! — вигукнув Степан, помітивши на рюкзаку крапельки Крові.— Розповідай, що добув.

Матвій мовчав. Справжні мисливці не люблять одразу розпатякувати про своє везіння. Перепочивши, він вилив у миску залишені йому щі і тільки за їжею розповів, як знайшов і добув ведмедя.

— Ну як, сьогодні читатимеш нам про індіанців? — якомога серйозніше спитав Степан.

— Мені не до жартів, відпочити треба,— відповів Матвій. Розв'язавши рюкзак, він дістав з нього здобич. Задубілих звірків поклав на дрова: нехай відтануть, білувати їх доведеться на другий день. А тепер швидше розвісити біля пічки вогкий одяг та олочі.

З якою насолодою випростався Матвій на полу, вкритому куничником і ряднину! Ледве торкнувся подушки, як тієї ж миті заснув. Уві сні побачив Гайавату: з вождем індіанського племені він обмінювався бойовими сокирами.

Так поповнюються зоопарки

У середині лютого в зимовище Богатирьових прибув районний інспектор мисливства. Іван Тимофійович не боявся мисливського нагляду: законами він не нехтував. Але в мисливській практиці іноді виникали такі ситуації, за яких і чесний промисловик ставав немовби порушником. Сталося таке і в бригаді Богатирьових.

За тиждень до кінця терміну промислу хутряних звірів бракувало двох соболів, щоб виконати план. Пам'ятаючи суворий наказ Перекатова набрати потрібну кількість соболів за будь-яку ціну, мисливці зняли тільки половину капканів, а решту оглядали щодня. Однієї ночі в пастки потрапили одразу п'ять соболів. Три з них виявилися позаплановими, ліцензій — дозволу на їхнє добування — не було. Іван Тимофійович не став приховувати цього від інспектора. Він попросив допомогти одержати додатковий дозвіл, але представник мисливського нагляду виявився невблаганним. Він вирішив вилучити зайвих соболів і скласти з цього приводу протокол.

— Навіщо ж протокол? — спитав Іван Тимофійович інспектора.— Я ж не приховав їх од вас.

— Так потрібно для порядку,— відповідав той.

— Який уже там порядок, відомо — закінчиться штрафом,— заперечив Богатирьов.— Тільки скажу я вам, важко за інструкціями звіра добувати. Дали мені одного разу ліцензію на відстріл лося, а я однією кулею двох одразу звалив: не помітив, що за биком лосиця стояла. Що ж, по-вашому, я — браконьєр?

— Браконьєром я вас не називаю, Іване Тимофійовичу, але все-таки це — порушення. Якщо хочете, брак в роботі, а за брак, ви самі знаєте, на виробництві з робітника питають. От і з вас доведеться спитати, ви вже не ображайтесь. І ще, п'ятнадцятого лютого ви мали закінчити

промишляти хутро, зняти капкани й опустити кулемки. А кажете, що вони й досі в тайзі. Знову порушення.

— Але ж капкани всі підвішені.

— А це ми побачимо. Доведеться перевірити нутики.

Наступного дня Іван Тимофійович вів інспектора в ліс, і той пересвідчився, що кулемки опущені, а закриті капкани висіли, підв'язані дротом до довгих тичок. Задовольнившись порядком у Богатирьова, інспектор не став оглядати інші путики. Наостанок причіпливо перевірив ліцензії на відлов тварин. Не знайшовши й тут ніяких порушень, оголосив, що на світанку вирушає в іншу бригаду.

За вечерею, розхвалюючи наваристу юшку із свининою, він витяг з миски кісточку й уважно оглянув її.

— А кісточки, Іване Тимофійовичу, поросячі, а цьоголіток бити не дозволено. Як накажете розуміти? — І на його довгастому обличчі з'явилася в'їдлива посмішка.

Степан мовчав досі, але тут не витримав. Його зачепив за живе тон, яким звернувся цей дріб'язковий законник до бригадира. Якщо говорити щиро, порося застрелили свідомо, заради смачного ніжного м'яса. Жоден справжній мисливець не вважає це порушенням: все одно холодної зимової пори поросята часто гинуть від холоду і безкорм'я. Інспектор мав би це знати, але ж... І Степан несподівано заговорив, звертаючись до інспектора:

— Ви ж, дорогий товаришу, бачили наші дозволи на вилов живих кабанів. Під час лову собаки випадково й задавили порося. Недодивилися ми. То що ж було робити? Не-викидати ж...

— Це правильно. Викидати такий продукт не слід, але й ловити треба прагнути тільки живцем, а то от знову брак у роботі виходить.

— Не брак, а відходи виробництва,— докинув і своє слово Матвій.

— Надто ти, хлопче, грамотний. Тільки дивлюсь я, нема за що особливо хвалити бригаду Богатирьових: тихцем і ви браконьєрите. Та вже гаразд, обмежуся для першого разу зауваженням. Гадаю, усвідомите,—він зупинив погляд на Маркіні, який у розмову не встрявав, а лише догідливо кивав інспекторові.— Правильно я кажу, товаришу Марків?

— Правильно, правильно,— відповів той.— Дякуємо за ваші зауваження.

Після відбуття інспектора в зимовищі ще довго гаряче обговорювали його візит. Більше за всіх обурювався Матвій.

— І чого він прискіпувався до нас? Плани державні завжди виконуємо, наліво не продаємо. Ми його як добру людину пригощали, а він кісточку поросячу в каструлі знайшов і питає: на якій підставі?

— Чого на людину сердишся,— вгамовував сина Іван Тимофійович.— Всяк по-своєму службу править. Ми — за звіром ходимо, він — за нами доглядає. Хто, як не наш брат, промисловик, хутро постачає на базар? Будь-яку шкурку можна купити, а то й шапку соболячу або норкову. От його й поставлено стежити та не допускати цього. А що людина він нудна — так це від удачі. Дивлюсь я на людей і інколи із звірами їх порівнюю: один — як тигр, інший — що твій ізюбр, а третій, гляди, на колонка схожий. Що ж тут удієш, коли від природи він злий чи боягуз. У лісі, скажімо, тигр колонка не займає, навіть не помічає. Для нього той — що є, що нема.

— Але ж ми — люди,— заперечив Матвій.

— Авжеж, не звірі. Це всім зрозуміло. І я, буває, розсерджусь на когось за боягузство або підлість. А порівняю такого із зайцем або росомахою — і зло минає. Що з нього візьмеш!

— А ти сам хто ж тоді будеш? — спитав Маркін.

— Я — ведмідь. Людського тлумиська не люблю. Мені лісову глушину та дику ягоду з рибою подавай. Хоч міцні й довгі мої ікла та кігті, але не для нападу на людину вони мені дані.

— У тебе, батьку, виходить, людина яка народилася, така й лишається на все життя, і перевиховати її не можна,— роздумливо мовив Матвій.

— Чому не можна? І зайця можна зробити сміливим. Навіть на собак кидатиметься. Пам'ятаю, жив у нас приручений заєць, так він не лише на півня, а й на кота нападав. Але душа в нього так і залишилася заячою. Та що це ми, хлопці, все про інспектора товкмачимо? Давайте Краще поміркуємо, яких звірів і де ловитимемо. Насамперед треба двоє садків зробити, корму різного припасти, дужки капканів гумою та ганчірками обмотати, щоб лапи не поперебивали...

Наступного дня Степан із Матвієм і Кіндратом, прихопивши вовка та собак, вирушили шукати кабанів, а решта заходилася споруджувати загінчики та готувати знаряддя лову.

Обходячи востаннє свої пастки, Степан примітив, що в одному видолинку тримається табунець кабанів. Туди він і вирішив іти. Вовка й собак вели на повідках: пускати їх можна було лише по свіжих слідах. Незважаючи на глибокий сніг, лиж брати не стали: до табуна можна підійти стежкою. У поході мисливці, як завжди, були мовчазні й зосереджені. Зброю мав тільки Степан: в лісі можна несподівано зустрітися з ведмедем-швендею. Йдучи позаду, Кіндрат тяг за собою маленьку нарту, до якої були приторочені мішки й запасні мотузки.

Діставшись джерела, біля якого жили кабани, мисливці зробили невеликий привал. Двом особливо лютим собакам і вовкові стягли щелепи намордниками, щоб вони не пошматували молодих кабанів. Тут полишили нарту і, зійшовши зі стежки, почали підніматися на сопку джерелом.

Незабаром вони вийшли на старі кабанячі сліди. Шлюбний період у кабанів закінчився. Сікачі, які могли "порубати" собак, відокремилися від табуна і трималися самітниками. Роздивляючись сліди, Степан довго йшов за кабанами, перш ніж визначив, що у стаді ходять дві старі свині, шість підсвинків — дворічних кабанів і дев'ять поросят. Сніг довкіл був геть вибитий, зритий, свині шукали жолуді та шишки, ясували хвощ. Табун довго кружляв на одному місці. У затоптаних слідах важко розібратися, але Степан не збився. Неначе знаючи, де саме зупинилися кабани, йшов він уздовж джерела.

Попереду на снігу вималювалися дві великі темні плями. "Гайна!" — тихо мовив Степан. Мисливці підійшли до кабанячих лежбищ. Широченні гнізда були влаштовані на землі, очищеній від снігу. Товста підстилка з сухої і м'якої торішньої трави робила їх досить теплими. Недарма в найморозніші дні свині довго залежувалися тут. І тільки голод примушував їх на час залишати свої постелі. В кожному гнізді спала свиня із своїм виводком. Осторонь виднілося третє гайно. Видно було, що воно не таке велике й тепле, як перші два. В ньому спали підсвинки.

Від лежбищ у різні боки розходилися свіжі сліди.

— Десь з годину як повставали. Далеко не пішли,— зауважив Степан, стримуючи вовка, який рвався з повідка.

— Може, собак пустимо — спитав Кіндрат.

— Не поспішай, підійдімо ближче.

Багато разів полював Степан на кабанів, але щоразу, коли виходив на свіжий слід, частіше починало битися серце в його грудях і він відчув солодку млість. Собаки, тицяючись у чіткі відбитки ратиць, туго напинали повідки, рвалися, аж хрипіли, вперед. Мисливці додали ходи. Спершу звірі йшли без перепочинку, хапаючи на ходу кедрові шишки, що траплялися де-пе-де. Увійшовши в яличник, по якому росли величезні старі дуби, зупинилися, риючись у снігу, вивертаючи на його поверхню коричневе листя разом із торішньою травою. Степан уповільнив крок, дослухався. Він відчував, кабани десь зовсім близько, тільки б не налякати їх. Пройшовши особливо густі зарості, мисливці зупинились.

Було тихо. Попереду бовваніли стовбури товстих дубів. Степан довго вдивлявся в хащу. І раптом його увагу привернув ледве помітний рух: неначе маленька пташка пурхнула з гілки на гілку. Знову легкий рух — і гострий зір мисливця вирізнив у хащі ледь помітний контур свині, припорошеної снігом. Захопившись їжею, вона від задоволення метляла хвостом з маленькою китичкою на кінці, яка здалася Степанові пташкою.

Зробивши застережливий знак своїм супутникам, він жестом показав Кіндратові, щоб той спустив зі шворки Рябчика. Вивільнившись від прив'язі, пес кинувся до кабанів, швидко наздогнав їх і опинився в середині табуна. Незлобивий, пустотливий Рябчик не був причепливий у переслідуванні, але звіра не лякався, ліз до самої його морди і весело гавкав, немов заграючи із ним. Оточений ощиреними підсвинками, Рябчик загавкав, чим не на жарт збентежив весь табун. Не бачачи в цьому баламуті великої небезпеки і не помічаючи близькості людей, старі свині натискали на Рябчика із тим верескливим безперервним хрюканням, з яким свійські свині кидаються на кривдників свого виводку. Рябчик не атакував їх, але й не тікав. Він кружляв біля густого куща ліщини й незлобиво гавкав на звірів, а ті клацали зубами, силкуючись укусити, трюхикали за ним слідом, сопучи та хрюкаючи.

Зібравшись докупи і не зводячи очей з верткого Рябчика, табун утратив будь-яку пильність і легко потрапив у оточення мисливців.

Разом спустили вони з повідків решту собак і вовка. Невимовна паніка охопила табун, коли кабани раптом побачили й відчули людей. З гучним кувіканням, неймовірно швидко помчали вони косогором. Але не всім пощастило втекти. Вовк перший з розгону перекинув на спину найближче до нього порося і придавив лапами, намагаючись вчепитися йому в горлянку, але цьому заважав намордник. Друге порося затримав Кучум. На трете напали разом дві собаки. Посміливішавши, Рябчик схопив зубами втікача за вухо і потяг його до хазяїна. Жалібний вереск виповнив ліс, але лякливі старі свині не повернулися вирятувати своїх дітей з біди.

Небагато знадобилося часу, щоб зв'язати ноги трьом поросятам і взяти на повідки собак та вовка, які скавуліли від азарту і бажання вчепитися в бранців. Степан послав Кіндрата по нарту й почав розпалювати багаття. Матвій перетяг поросят на підстилку з гілля: пролежавши на снігу якийсь час без руху, вони могли простудитися. В кожному з них було кілограмів по сорок, але Матвій піднімав їх з легкістю, наче зайців.

Повернувся Кіндрат. Звіролови повсідалися, хто де зміг, жваво перемовляючись та сьорбаючи гарячий чай. З чайника над багаттям коливаючись здіймався струмок пари, поширюючи аромат лимона. У природі вже стало помітно, що зима закінчується. І хоч мороз ще був міцний, сліпуче сонце і блакить снігу нагадували про далеку весну.

Задоволений здобиччю, Степан кепкував сам із себе:

— Колись в'язали ми тигренят, а зараз — поросят! Мисливці підкріпилися й перепочили, а потім посадовили кожного кабанця в окремий мішок, запрягли собак у нарту й рушили до зимовища. До їхнього повернення Іван Тимофійович поставив біля хатки саж,

спилявши для цього кілька ялиць. У нього й пустили поросят, вивільнивши їх з мішків і розв'язавши ноги. Вкрили саж важкими колодами. У видовбані з липи ночви насипали жолудів і кедрових горіхів, поклали хвощ, а замість води дали снігу.

Минув тиждень, і в сажі повискувало вже десятеро ненажерливих свинок і кабанців. Годував і доглядав усе це неспокійне господарство Іван Тимофійович. Решта Богатирьових разом з Маркіним продовжували щодня ходити в ліс. Звіроловам потрібно було піймати ще ізюбрів і харз. Великих переходів не робили, бо водилися ці звірі неподалік зимовища. Собак не брали, і вони ліниво дрімали де-небудь на сонечку.

По благородного оленя

Після рясного березневого снігопаду настала ясна сопячна погода. Сліпучо виблискував сніг. На тлі чистого темно-блакитного неба кедри здавалися ще чорнішими. Звіролови, які знудьгувалися за домівкою та рідними, нетерпляче чекали дня, коли можна буде нарешті виїхати з тайги. На раді бригади умовилися послати Кіндрата по трактор, тільки-но будуть впіймані ізюбри. В першу чергу вивезуть живих звірів, а там виберуться й самі.

Поки інші вистежували оленів, Іван Тимофійович, який залишився в зимовищі, вирішив піймати харз, що унадилися красти м'ясо з одного з лабазів. Настороживши в затишних місцях навколо лабазу кілька капканів, старий мисливець щоранку, ледь починало світати, виходив оглядати їх. Дужки капканів він обгорнув чистою полотниною, щоб послабити удар і не пошкодити лапку звіра.

Одного дня Іван Тимофійович не знайшов капкана. Від місця, де він був поставлений, тягся по снігу між деревами слід. "Нарешті попалася!"—вигукнув Богатирьов і попрямував по сліду харзи, яка тягла на лапці капкан. Не було б на ньому "якоря", звірок утік би далеко, але

передбачливий мисливець прив'язав до нього потаск — невелике полінце. Воно й гальмувало рух куниці.

Богатирьов пройшов понад кілометр, перш ніж помітив світло-оранжеву пляму під вивертнем. Мисливець зняв з плечей шинель і наблизився до звірка. "Ану вилазь, голубко!" — По цих словах він поворушив лозиною під колодою. Куниця у відповідь загрозливо загарчала, лапою відбила лозину й навіть спробувала кинутися, мов кішка. Очі її палали безсилою люттю. А людина вперто гнала її зі схованки. Харза нарешті вискочила, загримівши капканом, і вмить була накрита шинеллю. Намацавши під сукном голову звіра, мисливець міцно стис її. Тепер куниця не могла пустити в хід свої маленькі гострі зуби. Вивільнивши її лапу з капкана, Богатирьов посадив полонянку, яка шипіла й пручалася, в мішок.

Тим часом Степан зі своїми супутниками заглибився в засніжений ліс на широких лижах. Вони йшли по жировочному сліду ізюбра, який раз у раз зупинявся; ось він постояв біля зламаної ще влітку осики, обгриз сухе листя разом з тоненькими гілочками. Потім вийшов на сонячну галяву й ліг під березою. Але спокій його був незабаром кимось порушений. До чутливих вух долинуло рипіння снігу, і він скочив, напруживши слух, квапливо втягнув ніздрями повітря. Запах сповістив про небезпеку. То був запах людини — найстрашніший з усіх, які він знав.

Олень здригнувся. Поклавши семикінцеві роги на спину, він помчав униз косогором, і там, де пробігав, залишався сніговий рівчак. Біг по глибокому снігу швидко втомлює, ізюбр перейшов на крок. Боки його помітно здіймалися.

Він дуже боявся людей. Раніше, стикаючись із ними, він намагався втекти якомога далі, і його не переслідували. Але цього разу звук лиж почувся знову, і бику довелося з великими зусиллями скакати, пробиваючи грудьми глибокі сніжні кучугури. Своїм звіриним серцем він відчував, що небезпечний ворог переслідує невідступно. Переляк

перейшов у жах. Він мусить будь-що позбутися погоні, лишити позаду кілька сопок, заплутати свій слід, сховатися у непролазних нетрях.

Напружуючи всі сили, він то стрибав по глибокому снігу, то йшов, дослухаючись до кожного звуку. Його тепер лякало навіть легеньке шурхотіння, пурхання дрібних пташок та білок. Він часто здригався всім тілом і різко міняв напрями руху. Зупиняючись, повертався в бік свого сліду і пильно вдивлявся в глиб лісу, жадібно нюхав повітря. Тиша і спокій тривали недовго. Минала година, друга, і знову тривожне рипіння снігу й тріск гілок під мисливськими лижами долинали до слуху змученого звіра. Він продовжував тікати далі.

Пройшовши по ізюбрячих слідах до полудня, звіролови зупинились у видолинку біля джерела, закип'ятили чай і, поївши знову стали на лижі. Невдовзі Степан, який ішов попереду, побачив, як між деревами промайнув бик.

— Куди біжиш? Все одно захомутаємо! — крикнув він.

Мисливці зупинилися. Тепер було видно всім, як похитувався на бігу звір. Степан зняв рукавицю, витер спітніле чоло.

— Може, досить на сьогодні? — звернувся він до своїх товаришів.— Поганяли чимало: вже на очі підпускає.

Заперечувати ніхто не став, бо всі також наморилися. Відпочивши на колоді, мисливці повернули в бік зимовища. А натомлений олень, часто поводячи запалими боками, ще довго стояв на одному місці. Переконавшись, що небезпека минула, він почав гризти мерзлі пагони осики.

На зимовищі ловців зустрів Іван Тимофійович. Із сухих колод він майстрував клітку для впійманої харзи.

— Як успіхи? — звернувся він до Степана.

— Ганяли одного бичка. Ходить жваво, і глибокий сніг не завада,— відповів той.— Завтра думаємо на Алу його перегнати. Ти, я бачу, харзу спіймав-таки. Давай допоможу сажок зробити.

Давно зайшовши за обрій, сонце осявало західний небосхил. На темному небі з'явилася самотня велика зірка. Мороз став дужче щипати за відкриті вуха, але в повітрі вже з'явилися нові запахи. Пахло тануччим снігом, прілою глицею і корою дерев.

Наступного дня звіролови раніше, ніж звичайно, пішли з дому. Іван Тимофійович лежав на полу, дослухаючись до пищання поповзнів, а Степан зі своєю ватагою йшов до місця, де вони вчора залишили ізюбра. Слід привів їх на вершину сопки, порослої модриновим лісом. Тут бик проспав половину ночі. З того, яке холодне було його лежбище, можна здогадатися, що звір полишив його давно і десь пасеться. Відновлюючи переслідування, мисливці навмисне голосно перемовлялися, тріщали хмизом, щоб звір на своєму пасовиську здалеку почув їх. Знову смертельний жах оволодів усім єством ізюбра, але тікав од переслідувачів він уже не так швидко, як учора. Частіше зупинявся і, навіть побачивши людей, підпускав їх до себе все ближче й ближче. Відчувалося, що звір не відновив утрачених сил за ніч і швидко тікати не може.

Степан вирішив повернути бика назад і примусити його зійти в долину Алої. Залишивши гінний слід, він почав виходити ліворуч на вершину сопки. Решта мисливців піднялися за ним на вододіл. Тут вони розгорнулися шеренгою: на лівому її фланзі був Кіндрат, на правому — Маркін. Вони мали спускатися з гори швидше за Степана й Матвія, які йшли посередині. Цим двом відводилася роль нагоничів. Вони мали гнати бика вниз ніби коридором: відійти від них убік ізюбр не міг, лякаючись свіжих слідів лиж Кіндрата і Маркіна.

Степанів розрахунок виправдався: змучена дводенним переслідуванням тварина покірно йшла туди, куди гнали її мисливці. Зійшовши зі схилу, Степан прискорив крок. Попереду миготів силует оленя. Тепер він не зникав з очей надовго, як це було першого дня. Через кілька хвилин у просвіті між деревами знову з'явився його жовтий з темною оторочкою круп. Степан навмисне кашляв, свистів, кілька разів ляскав у долоні, від чого ізюбр здригався, робив два-три стрибки, але відстань до людей не збільшувалась, а зменшувалась.

Невдовзі олень і звіролови вже брели, не втрачаючи одне одного з поля свого зору. Боки звіра часто коливалися, як у загнаного коня, він висолопив язик від знемоги. Нарешті він зупинився. Останні сили залишили його. Похнюпивши голову, стояв він, покірно чекаючи на свою долю.

Степан притулив до дерева знятий з плеча карабін, скинув рюкзак і, зійшовши з лиж, розгріб ногами сніг для багаття.

— Зваримо чаю,— звернувся він до Матвія,— а заразом і Кіндрата з Маркіним діждемось.

Тонкий струмок диму потягся від багаття в небо, а ізюбр усе стояв, не зробивши жодного кроку, стояв зовсім поряд з ними, немов свійський, і не спускав з них очей — великих і чорних. Він змирився з неминучою близькістю людини, але не втратив гордовитої постави дикого благородного оленя. І тільки коли Степан почав рубати суху смерічку для вогнища, ізюбр повільно пішов у зарості.

— Пальни-но, Матвію, разок. Нехай хлопці поспішають на чай, а то ще забредуть далеко.

Постріл змусив ізюбра відійти ще далі.

— А де ж бик? — поцікавились, підходячи, Кіндрат і Маркін.

— Пасеться ген за тими смерічками,— кивнув Степан.— Давайте почаюємо, і додому. Завтра зв'яжемо красеня.

Випивши по два кухлі чаю, мисливці зібрали рюкзаки, догнали ізюбра, постояли біля нього й рушили до зимовища. Повернувшись наступного дня, вони швидко розшукали бика, який не відійшов далеко, прогнали його кілометрів зо два і почали заключний етап ловлі. За три дні він звикся з близькою присутністю людей, підпускав до себе на відстань кількох кроків. Здавалося, можна було підійти й погладити його. Але звіролови знали, який небезпечний був би такий дотик. Вони ні на мить не забували, що перед ними звір, потрапиш під копита до такого — затопче на смерть, та й роги таїли в собі чималу загрозу.

А проте треба було підійти до ізюбра впритул та ще й прив'язати до шиї кілок. Плутаючись між ногами, він дозволить звіру повільно рухатись у пошуках їжі, і в той же час стримуватиме, не дасть далеко відійти.

Ховаючись за стовбуром товстого кедра, Степан близько скрався до ізюбра і одним кидком накинув йому на роги аркан. Звір мотнув рогами й кинувся вбік, але скинути зашморг не зміг. Піймавши кінець мотузки, що волочилася по землі, мисливці підтягай голову звіра до найближчої вільхи і прив'язали. Потім зв'язали бику передні ноги. Степан зрубав молодий клен, зробив з його стовбура .двометровий дубець і прив'язав до одного його кінця мотузку. Підтягши його до ізюбра, він цією ж мотузкою прив'язав дубець до шиї тварини. Оленю звільнили ноги й голову, потім відійшли вбік і доторкнулися до нього прутиком. Ізюбр хотів стрибнути вбік, але дубець між його ногами не дав змоги цього зробити, і він повільно побрів, тягнучи його за собою по снігу.

— Ач, як ми його захомутали! — засміявся Степан.— Тепер з такою тачкою далеко не піде, а ми його швидко, коли треба буде, розшукаємо. Ну що, хлопці, ходімо ще одного шукати: адже нам їх треба двійко спіймати! — Степанові очі, сповнені молодечого завзяття, знову

мружилися в усмішці. Він легко побіг на лижах, а за ним і його товариші. Ізюбр лишився "на волі".

Недовго довелося йти звіроловам: незабаром вони натрапили на свіжий слід самиці ізюбра. І знову почалися гони, які скінчилися так само. Через два дні в долині Алої, неподалік зимовища Богатирьових, паслася пара гарних стрункіх оленів.

А ще через три дні відряджений на лісопункт Кіндрат привів цілий караван: великий трактор із гуркотом і брязкотом тягнув за собою на сталевому тросі важкі сани з полоззями з товстих ясеневих колод.

Міцні транспортні клітки, зроблені Іваном Тимофійовичем, уже стояли напоготові. В них розмістили пійманих живих мешканців лісу, поки трактор з'їздив у долину по оленів і підтягнув до зимовища суху кедрину на дрова. Тракторист не глушив мотор: на нього чекали лісоруби, і він хотів за ніч повернутися по своєму сліду.

Незвичний гуркіт стояв цього дня над зимовищем, і не тільки від трактора. Всі мешканці хвилювалися, поспішали завантажити сани. Чулися команди, переставляли ящики із звірами. Надвечір на санях уже стояли клітки з живими тваринами, лежали зв'язані й укриті ковдрами олені. Тут же були приторочені рюкзаки мисливців. Після короткої вечері сіли на сани й троє з бригади Богатирьова — Степан, Кіндрат і Маркін. Вони прощалися з зимовищем. На тракторі їх відвезуть до лісодільниці. Там вони пересядуть на автомашину, перевантаживши на неї й свій коштовний вантаж, і на ній поїдуть у Хабаровськ.

Ламаючи молоді деревця, трактор потяг сани з лісовими бранцями. Поволі ущух в огорнутому нічним присмерком лісі гуркіт трактора. Над зимовищем знову запанувала дзвінка тиша.

Іван Тимофійович з Матвієм залишились удвох. Вони мали повернутися човнами, коли скресне річка і пройде перша крига. А поки

річка стояла, треба було переробити багато роботи: законопатити і підготувати до плавання плотик, доправити з лісу до зимовища туші забитих ведмедів і кабанів. Одне слово, роботи вистачить до весни.

Щоранку Іван Тимофійович запрягав у нарту вовка, який уже звик на цей час тягти лямку не гірше за лайок і трьох собак. Разом із сином він їхав у тайгу по чергову тушу. Траплялося, що за день вони не встигали повернутися в зимовище, і тоді, натомлені довгим переходом, ночували в лісі біля багаття.

У кінці березня сніг почав танути. Вранці наст утримував навіть навантажені нарти, але ополудні проїхати було вже неможливо. Закінчивши вивозку, звіролови поскладали здобич у затишному місці під смерекою, нагребли на неї якомога більше снігу і обклали густим ялиновим гіллям. Тепер їй не страшні ні сонце, ні теплий вітер. Зникла потреба їздити в ліс, і мисливці почали лагодити моторку, плотик і зимовище. На це пішло ще кілька виснажливих днів.

Повільно настає весна. Вдень дзюрчать струмочки, а вночі все знову підмерзало. Коли сніг майже весь розтанув на південних схилах сопок, небо затягло хмарами й почалася завірюха. Знову все підмерзло. Проте хоч як лютувала зима, в середині квітня почався нестримний хід весни. Скресла крига на Алій. Але на далекосхідних річках не буває весняної повені; протягом кількох днів вони вивільняються від криги.

Батько із сином спустили на воду човни й почали завантажувати їх. Роботи було багато, і просувалася вона повільно. Спершу на плотик поскладали мерзлі кабанячі та ведмежі туші, їх вкрили товстим шаром сфагнового моху. Потім завантажили лантухи з кедровими горіхами і зверху поклажу вкрили брезентом. Нарешті настав довгожданий день від'їзду. Іван Тимофійович обійшов табір: не забути б чого. Двері зимовища він розчинив і припер їх колодою. Матвій завів мотор. Вони обережно иопливли вниз за течією, супроводжувані поодинокими кригами, час од часу озираючись на залишений табір.

Прощавай, зимовище, до наступної осені!

Коли зійшла черемша

Скучивши за довгу зиму за своїми сім'ями і хатнім затишком, Богатирьови не могли, однак, дозволити собі відпочити: саме настав час садити городи, треба було поспішати із закладанням парників. Овочів усіляких садовили багацько, а щоб одержати ранні помідори, розсаду вкривали паперовими ковпачками. Так її не обпікало холодом.

Цієї пори промгосп їх звичайно не турбував, тому вельми здивувався Іван Тимофійович, коли пізно ввечері завітав до нього Перекатов. Вигляд він мав стривожений.

— Не в мисливських справах зараз я до тебе, Іване Тимофійовичу. Біда сталася: діти маленькі з Корфовської пішли на Хехцир по черемшу й заблукали... Другий день їх шукають учителі, батьки, комсомольці. А тут, як на лихо, похолодало раптом, уночі дощі йдуть. Поки шукали, один учитель теж заблукав. Міліція звернулася до нас, просить допомогти. От я і приїхав. Ти на Хехцирі кожен кущ знаєш. Може, завтра підключишся до пошуку? Я розумію, що зайнятий, але дуже потрібна твоя допомога, поради.

— У такій справі гаятися не можна,— без вагань відповів Богатирьов. — Ми з Матвієм зараз зберемося, заїдемо по Степана. Ти нас у Корфовську на своїй машині підкинеш.

Після півночі машина Перекатова зупинилася біля будинку директора школи в Корфовській. Приїзду відомого в краї слідопита той дуже зрадів. Запропонувавши Богатирьовим чаю, він коротко розповів, як щоднини виходить шукати дітей багато люду, але поки що безуспішно. Збожеволілі від горя батьки теж шукають, але вони такі слабкі й розгублені, що за ними самими доводиться глядіти, як за малими дітьми.

— Тепер ми шукаємо чотирьох дітей і одного дорослого,— завершив він.

Вислухавши директора й докладно розпитавши його, в якому напрямку пішли діти, Іван Тимофійович попросив зібрати до світанку біля школи всіх, хто може й хоче взяти участь у пошуках. Потім попрощався з Перекатовим і разом з братом та сином попрямував до шкільного будинку. Тут вони подрімали трохи в одному з класів, чекаючи людей.

...Того дня четверокласник Микола Анойкін підвівся рано. Збудив свою меншу сестричку Надійку.

— По черемшу підеш? — спитав він у неї.

— Піду,— протираючи заспані оченята, відповіла дівчинка.

— Гляди ж, не пхинькати, коли втомишся: ми нині далеко підемо. Лісник розповідав, що біля річки Білої багато черемші.

— Не буду.— Вона швидко натягла панчохи, поверх платтячка — синю кофтину і, взувши на ноги черевики, вже на ходу поправила кіски та пов'язала на голову біленьку хустинку.

Як умовились учора, Миколка попрямував до будинку Вови Карасьова. Той також уже зашнуровував черевики, готовий приєднатися до гурту. Не спізнився й Сергійко Лаптев. Його сіреньку формену сорочку стягував батьків ремінь з блискучою пряжкою: до школи мати не дозволяла його брати. Харчі поклали в кошик, нести який домовилися по черзі.

Перемовляючись, діти спочатку простували знайомим шосе, пройшовши з кілометр, повернули на вузьку лісову дорогу. Микола вважав себе знавцем навколишніх місць і дороги, бо торік вони з

батьком ходили на Білу річку. Дорога дедалі вужчала, її все більше поглинали зарості трави, і врешті вона зовсім перетворилася на вузьку стежку, ледве помітну в лісових хащах. Весняний ліс бринів пташиним щебетом та співом. Пташки раз у раз пурхали у кронах дерев. Моторні бурундуки, немов дражнячись, перебігали стежку, збуджуючи у хлопців бажання побігти за ними. Але Миколка вгамовував друзів: він добре знав повадки в'юнкого звірка, якого голіруч не візьмеш. Зовсім молоде листя на березах та осиках не давало ще густої тіні. Ліс був світлий, осяяний сонячним промінням, сухий. Повітря насичене запахом тополиних бруньок та прілої трави.

— Ой, як багато черемші! — вигукнула Надійка, яка йшла попереду. — Чого ж ви проминули? — І вона була зійшла зі стежки в бік галявини.

— Це не черемша,— зупинив її Миколка,— а конвалія, її листя тільки з вигляду схоже на черемшу. От зірви й понюхай. Воно нічим не пахне, а черемша пахне часником.

Проходячи повз галявину, Сергійко не витримав:

— Назбираймо квітів!

— Ти що, дівчисько? — вигукнув Миколка.— Пішли по черемшу, то й шукатимемо тільки її. Затямив?

—А я, коли додому йтимемо, все одно нарву квітів,— заперечила брату Надійка.

Стежка в'юнилася серед заростів, то піднімаючись на косогори, то спускаючись у виярки. Ось її перетнув повалений бурею берест. Стовбур старого товстого дерева немов запрошував відпочити. Микола запропонував влаштувати на ньому стіл і поснідати. Всі підтримали. Діти зручніше влаштувалися по обидва боки дерева й дістали з кошика їжу.

Поснідали хлібом з ковбасою, захотілося пити.

— Чи скоро буде Біла річка? — спитав Вова, збираючи рештки трапези в кошик.

— А он, чуєш? — І Миколка простяг уперед руку.— Це Біла шумить.

Діти заквапилися у вказаному напрямку і незабаром вийшли до лісової річечки. Чи є що краще за потічок джерельної води в незайманому лісі! Діти враз повеселішали. Вони вимили руки й обличчя, досхочу напилися студеної прозорої води.

— А давайте багаття розкладемо! — запропонував Сергійко.

— Ех, не захопив я вудочку!..— зітхнув Вова.— Зараз би юшки зварили.

— Ну які ж ви непостійні! — Коля досадливо махнув рукою.— То квіти, то юшка. Давайте краще підемо швидше. А вогонь навесні розводити в лісі не можна: може статися пожежа,— суворо закінчив він.

— Гайда на сопку! — вигукнув Вова.

Діти розбрелися но косогору. На одній з лісових галявин Миколка знайшов, нарешті, те, по що вопи так далеко йшли. Згорнуте трубкою світло-зелене листя, пронизуючи вицвілу торішню траву, стирчало з землі там і тут. Хлопчик виривав пагони не поспішаючи, намагаючись дістати з землі найнижчу, блідо-рожеву .частину, що гостро пахла часником. Назбиравши першу пригорщу черемші, діти влаштувалися на траві, дістали з кошика сіль і хліб і заходилися з апетитом хрумати ніжні соковиті стеблини. Потім почали збирати їх у кошик.

Нестійка погода на Сіхоте-Аліні навесні. Гожий сонячний зранку день опівдні захмарився. З низин Амуру повіяв холодний вітер, і

невдовзі небо затягло темними низькими хмарами. Почав накрапати дощик. Діти заквапилися додому, але хоч як шукав Миколка знайому стежку, ніде не міг її знайти. Так і кружляла дітлашня довкола однієї й тієї ж сопочки, поки сутінки не огорнули ліс. Коли вже зовсім нічого не можна було розібрати, вони надибали велике дупло в старій липі, залізли в нього й щільно притислися одне до одного. Схованка врятувала від дощу, але не від холоду. Принишклі діти тремтіли цілу ніч. Ледь засіріло, вони полишили своє тимчасове пристановище.

Похмуро небо так низько нависло над лісом, що хмари, тихо пропливали над сопками, чіплялися за верхівки високих кедрів. Остаточно збившись з дороги, діти й не здогадувалися, що все далі й далі відходять від селища. Йдучи попереду, Миколка сторожко озирався навсебіч, не втрачаючи надії вийти з лісу, раз у раз вигукував:

— Ось стежка! За цією галявою буде дорога!

Але стежка швидко зникала, а за галявою поставав ще густіший незнайомий ліс.

Сергійкові було так страшно і шкода себе, що він ледве стримував сльози. Вова насупився і весь час згадував лагідні мамині руки: як би вона зараз притисла його до себе! Лише найменшеньку Надійну не полишав бадьорий настрій. Вона вірила, що старшин брат неодміппо знайде шлях, адже він усе знає. Відучи повз квіти, вона збирала їх у букет, а коли він в'янув, кидала його й робила новий.

Давно вже з'їдено останні шматочки хліба. Відчуваючи голод, діти почали куштувати пагони трав і чагарників. Більшість із них виявилися жагучо-гіркими або ніякими. Проблукавши цілий день, наморені й розгублені, діти знову почали шукати нічліг...

А тим часом їхні батьки разом із вчителями і міліціонером вели марні пошуки. Спочатку вони обійшли околиці селища, потім заглибились у

ліс. Пізно ввечері повернулася пошукова група, але без учителя фізкультури. Може, він знайшов дітей і виведе їх на дорогу? Вранці він не з'явився; всі зрозуміли, що й він заблукав. Тривога посилилася. Хтось запропонував звернутися по допомогу до мисливців. І тоді Перекатов привіз у Корфовську Богатирьових. Вранці до школи прийшло все доросле населення села. Іван Тимофійович погодився узяти всіх бажаючих, і не тому, що розраховував на їхню допомогу у процесі пошуку. Люди допоможуть пізніше, коли будуть знайдені діти: адже ослаблених дітлахів, яким, можливо, знадобиться й швидка допомога медиків, доведеться нести на руках.

Почувши стривожені притишені голоси, Іван Тимофійович вийшов і привітався. Його оточили схвильовані батьки, родичі й сусіди. На всіх обличчях тривога і бажання допомогти. І він виклав свій план:

— На високі сопки діти не полізуть. Шукатимемо їх у виярках та по джерелах. Я йтиму всередині. Праворуч — Степан, ліворуч — син мій Матвій піде. Ви всі між мною і ними розподілитеся. Вперед не забігайте. До всього дослуховуйтеся, придивляйтесь. А слід який побачите або прим'яту траву, кому-небудь із нас повідомляйте. Поспішати не будемо, так цепом і підемо.

Присутність бувалих людей, їхній спокійний і впевнений тон підбадьорили всіх. Піднеслися духом і згорьовані батьки — з'явився промінчик надії. Спочатку йшли гуртом, але, увійшовши в ліс, розгорнулися цепом, як пропонував Богатирьов. Продираючись крізь хащі, люди голосно кликали Дітей, але ліс байдуже мовчав. Серед дня натомлені марним ходінням люди зробили привал. Іван Тимофійович розвів маленьке вогнище, закип'ятив чай.

— Товаришу Богатирьов, а ведмідь не міг на них напасти? — тремтячим голосом спитала Сергійкова мама.

— Ведмедів тут мало,— відповідав старий мисливець.— Звірі дітей не займуть, холоду слід боятися. Бач, весна кінчається, а вночі хоч одягай кожух.

— Нам би тільки натрапити на їхній слід,— скрушно мовив чийсь батько.

— У тому й біда, що сліду немає,— зітхнув Богатирьов.— На траві слід значно виразніший, так не виросла вона ще. Доводиться покладатися більше на слух.

Після короткого перепочинку пошук продовжувався. З настанням сутінків шукачі зібралися були йти додому, щоб на світанку знову вийти на пошук. Але Іван Тимофійович зупинив їх.

— Шукати треба й уночі. Ви всі біля багаття залишайтеся, вогонь підтримуйте, чай гарячий щоб був увесь час напоготові. А ми утрьох підемо по джерелах. На ранок повернемося.

Кожен з Богатирьових обрав собі джерело й потихеньку піднімався видолинком угору, постійно напружено вслухаючись у лісові звуки. Вночі легкий рух повітря, що струменить униз по розпадках, ледве помітний. Він допомагає вловити найменший звук дрімотного лісу. Густа темрява тайгової ночі поглинула постаті мисливців, ледь вони віддалилися від вогнища. Іван Тимофійович пішов уздовж Білої річки. Небавом очі його звикли до темряви, і він повільно попрямував у бік річкових витоків. Вже велика відстань відділяла його від багаття, а миготливий вогник на увалі, здавалося, досі був неподалік.

Час од часу Богатирьов зупинявся, притуляв долоні до вух і подовгу дослухався, стоячи на одному місці. Нічну тишу порушував жаб'ячий хор, але скоро й він змовк. "Далеко від води вони не підуть",— думав слідопит і знову пильно вслухався в тишу. Його натомлене тіло жадало відпочинку, але, долаючи втому, він брів далі.

Ліс порідшав. До слуху мисливця долинуло одноманітне дзюрчання струмка. Але що це? Богатирьову почувся слабкий стогін. "Можливо, звір? Або нічний птах?" Повільно збігали хвилини. І ось до його напруженого слуху долинув невиразний, але безсумнівно людський стогін. "Це вони!" — промайнула в голові радісна думка. Він почав голосно кликати дітей, та ніхто не відгукувався. Ліс уперто мовчав. Тоді Богатирьов став повільно рухатися в той бік, звідки, за його уявленням, чувся стогін. Він пильно вдивлявся в кожну світлу пляму, темний контур, тихенько кликав дітей, кружляв на одному місці, але, не знаходячи нікого, знову просувався вперед. "Може, здалося? Ні, це таки їхні голоси я чув. Піду по людей",— вирішив урешті Іван Тимофійович.

Повернувшись до багаття, він побачив, що всі сплять. Вогонь ледве жеврів. Степан з Матвієм ще не повернулися. Збудивши людей, Іван Тимофійович повідомив:

— Чув чи то стогін, чи то дитячий плач. Ходімо і послухаймо разом.

Знову в серцях людей зажевріла надія. Батьки ладні були бігти до витоків джерела й обнишпорити кожен кущик. Нескінченно довгим видався їм шлях до місця, де Богатирьов уперше почув тривожні звуки. І віднайти це місце безпомилково могло тільки звичне око мисливця.

Довго стояли люди, вслухаючись у мовчання лісу. Нетерплячка зростала, надія вже вкотре ладна була поступитися місцем відчаю, коли раптом радісні вигуки тих, що йшли скраю, примусили усіх здригнутися. "Чуємо! Це вони!" Хоча звук вловили не всі, такий слабкий він був, Богатирьов зрозумів, що він не помилився і діти десь поблизу.

Розпаливши велике вогнище, він повісив над багаттям чайник. Тепер жінки мали підтримувати великий вогонь, а чоловіки — прочісували навколишній ліс. Швидко Іван Тимофійович набрів на дітей. Лежали вони на оберемку сухого торішнього листя, міцно притиснувшись одне до

одного. Гучні радісні вигуки не збудили їх, і тільки коли Богатирьов підняв на руки сонну Надійну, вона розплющила очі й спокійно спитала:

— Дядю, а як ви нас знайшли?

Решта дітей були непритомні. Їх перенесли до багаття, загорнули в теплий одяг. Лише перед світанком за допомогою ліків і тепла вдалося привести їх до пам'яті. Дітей напоїли солодким чаєм. Вони були такі слабкі, що з лісу їх несли на руках.

У селищі дітей поклали в лікарню, де все було підготовлено до їхнього прибуття і куди Матвій із Степаном незабаром доправили й ледь живого вчителя фізкультури. Прощаючись із Богатирьовими, батьки врятованих дітей із сльозами на очах палко дякували і обіймали зніяковілих слідопитів.

Нічне полювання

Довга холодна весна поступилася спекотному літу. Настала йора полювання на ізюбрів. Незакостенілі роги самців — панти — йшли на експорт як цінна сировина для виготовлення тонізуючих препаратів. Бригада Богатирьова одержала завдання відстріляти чотирьох пангачів і виїхала на промисел. У нетрі дрімучих лісів забиратися не стали. На літо ізюбри спускалися з сопок у долини гірських річок. Тут росло безліч трав, а в затоках та озерцях вони ласували стрілицею і кореневищем латаття.

На довбаних човнах — батах, вантажених сіллю, великим широким казаном, щоб варити панти, і чотирма барилами, мисливці просувалися за допомогою жердин угору по Подхоренку. На першому баті йшов Іван Тимофійович з Матвієм, на другому — Степан із Кіндратом. Собак цього разу з ними не було: на пантівці вони ні до чого. Піднявшись річкою до Щучої затоки, мисливці причалили до узвишшя — місця колишнього табору. Тут неподалік були штучні, щорічно поновлювані солонці, поряд

з якими обладнані сидьби на деревах — настили, на яких мисливці звичайно чатують на звіра. Влаштовуються ці настили у розсохах великих гілок.

Мисливці поставили намет, спорудили козли й підвісили на них чавунний казан, в який налили по вінця води. Потім почали запасатися дровами. Натягали величезну купу, бо під час варіння їх витрачається багато. Барила везли, щоб засолити в них м'ясо, і тепер їх замочили. Після всіх цих справ Іван Тимофійович зайнявся підготовкою зброї для полювання. Він вирізав із сухої липової гілки дві планки і прив'язав їх до стволів карабінів біля самісіньких мушок. З такою білою накладкою легше прицілюватися в темряві. Якщо мисливець візьме велику мушку, то під нею з'явиться біла смужка, і він зможе вчасно виправити її, щоб не вистрілити вище цілі.

На другий день після їхнього прибуття в табір Іван Тимофійович і Матвій добре виспалися по обіді, потім викупалися в затоці й, переодягшись у чисту білизну, вирушили на солонці. Стежка спочатку в'юнилася між високих купин, тоді пройшла косогором уздовж маленького джерела, увійшла в густий яличник. Нею користувались і звірі, й люди. На вологій щільній землі виднілися свіжі відбитки вузьких копит ізюбра: отже, олень відвідував солонці зовсім недавно. Йшли мовчки. Пахло молоде листя, яке щойно брунькувалося. В лісі лунав дзвінкий спів дроздів і кропив'янок. Великі жовті квіти красодня спалахували вогниками серед зеленої трави. Була та чудова пора, коли ще немає гнусу і він не допікає ні людям, ні тваринам.

Мисливці вийшли на маленьку галявку, серед якої лежав зрубаний кілька років тому берест. Видовбане уздовж стовбура заглиблення заповнювала сіль. Ізюбри виявили її своїм чутливим нюхом і ходили до штучного солонця. Частину солі дощова вода змила на ґрунт, і звірі їли її разом з землею, вигризаючи до коренів дерев. На краю галявини у розсосі тополі ледве проглядалася сидьба. Зроблена з двох коротких, але широких колод, надійно прибитих до живого дерева, вона була

добре замаскована густим гіллям. Залізти на неї можна було но поперечках, прикріплених до стовбура.

Постоявши трохи біля береста й озирнувшись навсебіч, Іван Тимофійович поліз на свою засідку, а Матвій, не зронивши жодного слова, попрямував до другого солонця. Зручніше влаштувавшись, Іван Тимофійович притулився спиною до стовбура дерева, поряд поклав заряджений карабін. Легкий вітрець, що приємно освіжав обличчя, зник. Сонце, зайшовши за ліс, ще осявало верхівки кедрів, а густий чагарник навколо солонця вже розчинився у густих сутінках. Змовк пташиний спів, і лише дрозд, сидячи на сухій гілці ребристої берези, своєю дзвінкою треллю не давав лісу зануритись у сон. Опівночі згасла вечірня зоря. На небі з'явилися поодинокі тьмяні зірки. З-за окресленої пасмами дерев сопки визирнув місяць. Заблищало зволожене росою листя гадючника. Здалеку долинав одноманітний гомін стрімкого Подхоренка.

Чутливу дрімоту мисливця перервав тріск зламаного копитом хмизу. До солонця йшов ізюбр. Навіть до всього звичне серце старого мисливця закалатало. Він напружено почав удивлятися у білястий стовбур поваленого береста. Ось біля нього нечутно пропливла тінь звіра, розчинившись у густій темряві низького гілля. У млосному чеканні минуло кілька хвилин, перш ніж мисливець почув хрускіт землі на зубах звіра, а біля самого солонця знову вималювався його обрис. Ось він сторонню підвів голову. Промінь місяця окреслив його великі рухливі вуха, комолий лоб. "Самиця",— розчаровано подумав мисливець. З'явилося бажання прогнати непрохану гостю, але робити цього не можна було: може, в кількох метрах од неї нечутно стоїть бик. Треба чекати, поки вона сама піде. Мабуть, у жодній справі не потрібно стільки витримки, як на полюванні! Досхочу наївшись солоної землі, лапка нечутно звикла в заростях.

Небагато минуло часу після настання ночі, а східний край неба вже почав помітно світлішати. Дрімота знову почала заколисувати мисливця. Він то заплющував, то розплющував очі. Довкола стояла тиша. Раптом немов невидима рука торкнулася плеча звіробоя. Він широко розплющив

очі й побачив на галяві пантача. Гордовито підняту голову ізюбра прикрашали маленькі, немов обрізані роги, Богатирьов розумів, що бик пильно розглядає сидьбу, і варто йому поворухнутися, навіть змигнути оком, як сторожкий звір, фуркнувши, щезне. Довго стояв нерухомо ізюбр, заціпенів і мисливець. Його зігнута постать зливалася із сірим стовбуром дерева і була схожа на великий кап.

Нарешті бик повернув голову й підійшов до солонця, але перш ніж покуштувати улюблених ласощів, кілька разів гучно втяг у себе вологе повітря, донюхуючись до лісових запахів, поводив головою в різні боки, нашорошуючи великі вуха. Не вловивши небезпеки, почав швидко лизати спресовану сіль. Мисливець дав бику увійти в смак, почекав якусь мить і коли ізюбр захопив язиком чергову порцію солі, нечутно підніс до плеча карабін. Старанно прицілившись, затамувавши подих, плавно натис спусковий гачок.

У передсвітанковій тиші якось особливо оглушливо прогримів постріл. Крізь легку завісу порохового диму Богатирьов побачив, як здригнувся ізюбр, залишаючись, як і досі, на місці. "Невже промахнувся?" — майнула в голові тривожна думка, але він одразу згадав, що іноді удар кулі паралізує звіра, і це примусило його блискавично перезарядити карабін і послати другий заряд у нерухомого бика. І тут кількома великими стрибками олень перелетів галяву і зник за деревами. Але мисливець добре знав, що далеко він не втік, і почав неквапно злазити з дерева. Підійшовши до місця, де щойно стояв ізюбр, Богатирьов оглянув землю. У двох місцях виднілися темні плями крові. Мисливець пішов по сліду й за півсотні метрів від солонця побачив серед високого страусового пера нерухомого рудуватого бика. Передовсім він зняв з ізюбра панти.

Підійшов Матвій. На його солонець пантачі не приходили, і він, почувши батьків постріл, заквапився йому на підмогу. Розібравши тушу і прихопивши панти та рюкзак із м'ясом, мисливці рушили в табір. По решту здобичі вони послали Степана й Кіндрата, а самі почали варити панти та засолювати м'ясо.

Під казаном Іван Тимофійович розпалив багаття. Потім акуратно вирубав незакостенілі роги ізюбра із шматочками лобової кістки, спритно обтягнув черепну кришку клаптем шкіри, знятої з голови звіра. Тепер панти стали схожі на трофейні роги в оселях мисливців.

Дивлячись на голову оленя із знятими рогами, Матвій з жалем мовив:

— Шкода дивитись. Який красень був!

— Коли звір без користі для людей пропадає, тоді шкодувати треба. Ти глянь на цю ось красу! — Іван Тимофійович високо підняв панти.— У Велику Вітчизняну поранило мене під Курськом. Пам'ятаєш, я писав вам із шпиталю? Багато там солдатів наших із перебитими руками та ногами лежало. Довго, бідолахи, мучилися, а як стали їм лікарі пантокрін давати, враз кістки зростатися почали. Не раз я тоді думав: може, й мої панти на ліки пішли. Виходить, недаремно бив ізюбрів.

Вода в казані закипіла. "Ну, почнемо",— мовив Іван Тимофійович і узявся за лобову кістку, обгорнуту шкірою, повільно занурив роги в окріп. Потримав їх так кілька хвилин, дав охолонути і знову поклав у казан. Повторювалося це багато разів. Нескладна технологія варіння пантів вимагала, проте, граничної уваги й великого досвіду. Трохи недодивися — і м'які панти можуть тріснути, а отже, знецінитися. Цього ніяк не хотів допустити мисливець.

Матвій засолив у барилі ізюбрятину, зварив юшку, підсмажив печінку, а Іван Тимофійович все "чаклував" над пантами. Повернувся Степан із своїм помічником. Винести повністю здобич за одну ходку вони не змогли: в ізюбрі виявилося не менше двохсот кілограмів ваги. По обіді мисливці полягали на траву.

— Ну що, Іване, завтра знову підемо по м'ясо? — звернувся Степан до брата.— Та й шкуру доправити треба.

— Ідіть! А я доварювати панти залишуся, заразом і табір постережу.

— Тепер на твоєму солонці, Іване, цього року робити нічого: хоч і закопав ти потрух, а звір довго кров чує.

Приємно припікало сонце. У синій безодні неба повільно пливли поодинокі хмарки. Дрімотна млість огорнула тіло. "І чого люди в місто рвуться, адже там метушня, пилюка, гамір. А тут стільки простору, зелень скрізь, дихати приємно!" — міркував Степан. Матвій підвівся і почав збиратися на солонець. Степан стежив за його рухами.— "З'їздимо й ми з Кіндратом на оморочках у кінець затоки, початуємо, може, якийсь бичок і надійде",— вирішив він.

— Кіндрате! — гукнув він племінника, збираючись розповісти тому про свій план. Але хлопець не відповідав. Він уже спав у наметі.

Степан підвівся й попрямував до старої липи, під якою були сховані дві легкі оморочки, зроблені з тонких кедрових дощок. Знайшовши їх на місці, він заліз й собі в намет і незабаром заснув.

Сонце вже хилилося до обрію, коли дві оморочки тихо відпливали від берега. Це мисливці вирушали чатувати пантачів на затоці. Матвій пішов на свій солонець значно раніше. У таборі зостався тільки Іван Тимофійович. Він мав грунтовно виспатися за ніч, щоб на ранок бути бадьорим і повним сил. Після нічного полювання, якщо пощастить, звіробої могли привезти панти, й не одні. Йому тоді доведеться цілий день їх варити і втома може підвести.

Щуча затока звивалася між приземкуватими дубовими узвишшями, заглиблюючись на кілька кілометрів у листвяний ліс долини Подхоренку. Вода в затоці мала коричневий відтінок. Місцями біля берегів — каламутна: вночі тут годувалися олені, поїдаючи ніжну стрілицю і крохмалисті корені латаття.

Біля однієї з відмілин, переритих копитами ізюбрів, Кіндрат вирішив спинитися і чекати свого талану. Степан поплив далі у глиб затоки. Запливши оморочкою під густий кущ прибережної верби, що нависла над водою, Кіндрат спробував прицілитись у те місце, де мали з'явитись ізюбри. Обламавши кілька гілочок, що заважали йому, він поклав карабін між ніг і, вмостившись зручніше на шматку кабанячої шкури, приготувався до довгого чекання.

У дзеркальному плесі затоки відбивалися неясні контури прибережного лісу. Зрідка на воді з'являлися кола: це дрібна рибка хапала метеликів, які, кружляючи над водною гладінню, інколи падали у воду. Почувся свист пташиних крил, і двійко мандаринок сіли на воду неподалік Кіндрата. Зіркі пташки помітили причаєного мисливця і завмерли в напружених позах. Потім повільно попливли до протилежного берега і стали шукати корм на мілководді.

Ще й місяць не зійшов, коли нетерплячий молодий мисливець, не дочекавшись ізюбра, виплив із своєї схованки і, нечутно вигрібаючи дволопатевим веслом, попрямував до русла річки. Увійшовши у вузький звивистий потічок з високими берегами, поростими купичником і свидиною, він почав повільно спускатися вниз. Течія відносила оморочку до берега, і тоді Кіндрат відштовхувався веслом. На одному з вигинів потічка течія утворила вир над глибокою ковбанею. Оморочка спинилася. Оглядаючи берег, мисливець помітив рух великого звіра у прибережних заростях. Зійшов місяць і осяяв мокрі від роси зарості купичника і прибережні кущі. Кіндрат приготувався до пострілу. Швидше б пантач виходив на відкрите місце. Стріляти у звіра, який стоїть у заростях, він не може — таке неписане правило амурських звіробоїв. Від довгої напруги руки молодого мисливця почали тремтіти, а ізюбр так і не виходив з темного куща. Певно, помітив оморочку.

Як хотілося Кіндратові, щоб звір швидше вийшов на відкрите місце, а вже він з такої відстані не промаже, і чудові панти — його мисливський приз — опиняться в оморочці. І звір ніби почув благання молодого

звіробоя, нечутно вийшов з-за куща і, розсуваючи з легким шелестом високу траву, опинився біля самого краю урвистого берега.

Але що скувало рухи хвацького мисливця? Чому не гнеться палець на курку і гуркіт пострілу не стрясає нічну тишу? Перед враженим поглядом Кіндрата, осяяний місячним сяйвом, стояв могутній тигр. Він, як і людина, полював на ізюбра й не чекав зустрічі з небезпечним конкурентом. Коротку мить, поки вони розглядали одне одного, в душі мисливця вирували різні почуття: страх і жагуча цікавість, радість від можливості бачити прекрасного звіра й бажання добути його.

Перемогли радість і цікавість: він опустив карабін і, затамувавши подих, дивився на тигра. Царственний звір нечутно зник у прибережних заростях, як фата-моргана. Зітхнувши, ніби знявши з плечей тягар, Кіндрат поклав карабін на дно оморочки, взяв до рук весельце і поплив у табір.

Мисливець звірові не ворог

З пантовки Богатирьови повернулись у кінці червня. Тепер вони могли віддатися хатнім клопотам, відпочити в колі сім'ї. Та недовго тривав літній відпочинок. Знову завітав до Івана Тимофійовича Перекатов. Цього разу з проханням взяти участь у відлові бобрів.

Іван Тимофійович був мисливцем зроду-віку. Він пам'ятав розповіді свого батька, та й сам бачив у дитинстві, якими незліченними зграями, ніби великі хмари, кожної весни пролітали над протоками качки, гуси, лебеді. Можна було без рушниці добути птахів, і сільські хлопчаки полювали на них з дрючками. Численні гуменики часом ставали справжнім лихом: сідаючи на лани, вони дочиста вибирали з землі посіяне зерно, і людям доводилося сторожити свої посіви. А які стада косуль кочували в амурській долині! Повнісінькі вози настрілювали мисливці цієї дичини. Та й кабанів було видимо-невидимо. Куди все це

ділося? Не вірилося звіробою, що якоюсь мірою і він винен у зменшенні запасів дичини, і, коли йому докоряли, заперечував:

— Не мисливець, а погода та голод б'ють звіра і птаха.

Була в цьому своя частка істини. В його угіддях, де велося обмежене полювання, після тяжкої багатосніжної зими, неврожаю головних кормів — жолудя та горіхів — звіра ставало менше. Це можна було пояснити відходом звіра в ситніші місця. Минало кілька років, і звір з'являвся знову. Проте в останні роки чисельність білки, косулі та кабана не тільки не поповнювалась, а продовжувала падати. Не раз засмучено замислювався над цим старий мисливець, йому хотілося бачити свої рідні місця незубожілими. Ось чому так зрадів він пропозиції Перекатова й без вагань дав згоду їхати на відлов і розселення бобрів. Полювати на них навряд йому доведеться, а от онуки напевне доживуть до того дня, коли можна буде добувати бобрів, і згадають вони діда Івана добрим словом.

Усю бригаду Богатирьов збирати не став. Цього разу він їхав з самим лише Матвієм, прихопивши двох собак. Степан з Кіндратом були завантажені на пасіці: надходив час медозбору.

Перекатов поспішав: до літнього паводку на річках він мав організувати відлов бобрів і навчити мисливців техніки ловлі цих надзвичайно сторожких напівводних звірків. У селищі Світла Гірка, куди вони прибули, на них чекали місцеві мисливці. Поклавши на човни клітки для транспортування виловлених тварин, великі сачки, лопати, плішні й намети, ловці рушили на Тиху річку.

Вервечка моторок ішла за човном Богатирьова, на якому плив і Перекатов. Багато років стежив мисливствознавець за колонією бобрів на Тихій. Радів, коли бачив приріст її населення. Але щоб прохарчувати великих гризунів, потрібно багато деревної рослинності. Бобри, повaливши ввесь прибережний осичник, почали відчувати брак кормів.

Але навіть голодуючи взимку, вони нізащо не хотіли полишати обжитих місць. От і спало на думку Перекатову самому розселити їх. Місце, багате на різноманітний корм і зручне для мешкання бобрів, він підшукав. Тепер потрібно було відловити кілька сімей боброві і перевезти їх туди.

У дорозі минуло два дні. Ось і боброва колонія. Обравши підвищене сухе місце, ловці стали споруджувати похідний табір. Поставили кілька просторих наметів. На чотирьох високих кілках напнули брезент. Вийшов гарний навіс, під яким мали утримуватися в клітках до від'їзду піймані звірки.

Закінчивши обладнання біваку, Перекатов із Богатирьовим вирушили в розвідку. Взяли з собою лайку. У першому ж звивистому мілководному потічку вони побачили дві боброві хатки. Навколо виднілися сліди діяльності гризунів: стриміли осикові пні, "зрізані" бобрами, на землі лежали частини стовбурів дерев. Місцями від берета річки тяглися углиб второвані стежки, якими чотириногі будівельники перетягали гілки дерев. Уважно оглядаючи береги річки, мисливствознавець побачив кілька бобрових нір. Низький рівень і прозорість води в річці дозволяли добре роздивитися входи до житла. Біля кожного входу він устромив вербову гілку.

Іван Тимофійович тим часом зацікавлено розглядав величенькі сліди перетинчастих лап. Їх було дуже багато на берегових мулистих косах. Серед відбитків де-не-де виднілися маленькі сліди бобренят.

— Ач, і молодняк уже годується із старими,— здивувався Богатирьов.

— Так, дітки — здоровані! — І Перекатов розповів Богатирьову, що вже на другий день після народження вони можуть плавати, а в двадцятиденному віці самостійно харчуватися рослинним кормом.

— А навіщо ж цьому гризунові такі великі пазурі?— спитав Богатирьов, торкаючи слід старого бобра пальцем.— Від ворогів захищатися?

— Ні. Кігті йому правлять за гребінь. На других пальцях задніх лап вони навіть роздвоєні. А для захисту — різці. Ловити почнемо — бережи руки: палець миттю відхопити може.

— Отак налякаєш, ловити твого бобра не схочеться.

— Ну, вже коли тигра не боїшся — бобрів не злякаєшся, їдьмо в табір.

Увечері біля багаття Перекатов зібрав усіх мисливців, пояснив їм прийоми ловлі, як і чим годувати спійманих бобрів, і розділив людей на чотири бригади. Кожна бригада одержала необхідне спорядження. Сам він теж ловитиме бобрів разом з Богатирьовим. По вечері мисливці довго сиділи біля вогнища, слухаючи розповідь мисливствознавця про дивного звіра, якого раніше й не знали на Амурі, а тепер ловитимуть живцем і перевозитимуть на інші річки. Полум'я висвічувало засмаглі обличчя промисловиків. Вони ніколи не полювали на бобрів, але це були ті чудові звіролови, які охоче пішли б ловити й самого чорта, коли б він водився в цих місцях.

Тишу ночі порушували крякання качок і зойки сов. Часом долинав глухий удар зваленого на землю дерева: це "трудилися" бобри.

Вранішнє сонце освітило порожній табір: всі мисливці вже роз'їхалися. Перекатов з Богатирьовими обрали собі непримітну звивисту річечку, що впадала в Тиху вище табору. Моторка раз у раз наштовхувалася на затоплені дерева, йшла повільно. В одній із звивин річки ліс біля берега порідшав. З'явилася велика галявина.

— Давай причалюй! — крикнув Перекатов Матвію. Човен з виключеним мотором тихо підійшов до високого берега. Першими з нього вискочили дві лапки, за ними вийшли люди.

— Он як попрацювали,— зауважив Перекатов, показуючи Богатирьову на високі конусоподібні пні осик і тополь.

Іван Тимофійович нахилився над одним з них, обережно провів рукою по свіжому зрізу, на якому лишилися поперечні рубці — сліди зубів.

— Ну й зубиська,— похитав він головою.— Оце так сила!

— Так, природа наділила бобрів міцними зубами, ростуть вони протягом усього їхнього життя і ніколи не тупляться,— пояснив звіровод.— Коли конструктори почули про що таємницю бобрів, вони зробили самозаточувальні різці для металообробних верстатів.

Раптом всі побачили, що лайки, які тільки-но бігали берегом, почали донюхуватися до куща вільшини, а потім шалено гребти під ним землю.

— Щось почули. Неси-но, Матвію, сокири та лопату, спробуємо копнути. Іване Тимофійовичу, а ти з човна оглянь дно біля берега, вхід до пори пошукай.— Перекатов підійшов до вільшини й почав копати землю в тому місці, де щойно греблися собаки. Згодом віддав лопату Матвію. Перерубуючи коріння, яке заважало, той швидко заглибився в мулистий ґрунт. Собаки скавчали, лізли під ноги, заважали працювати.

Іван Тимофійович підкликав до себе Перекатова й показав на темний широкий вхід до бобриної нори. Крізь прозору воду добре проглядалася вторована стежка, яка вела по дну до зяючого отвору.

— Нора діюча. Бачиш, нею бобри користуються. Закривай вихід сачком, а я допоможу Матвію. Якщо бобер полізе, клич на підмогу: сам

не впораєшся, звірі до тридцяти кілограмів важать, а у воді ще прудкіші, ніж на землі.

Перекатов вискочив з човна і підійшов до Матвія:

— Ну як, докопався?

— Схоже, що так. Розширяти отвір боюся: раптом звір полізе. Не встигнеш з ями вискочити. Не знаю я його.

Перекатов зрубав вербову гілку й подав її Матвію:

— Пошуруй, либонь, у норі, а я до батька тепер піду.

Недовго шурував Матвій гілкою у норі. З-під землі почулося грізне хуркання. Собаки загавкали.

— Стережися! Поліз! — вигукнув Матвій.

У чорному отворі нори з'явився темно-бурий звір. Матвій відскочив убік і тієї ж миті почув булькання. Потім він побачив, як Перекатов з батьком втягують у човен великий важкий сачок, в якому бився мокрий звір. Матвій підскочив до них, щоб допомогти, але спізнився: бобер був уже в човні. Хуркаючи і грізно клацаючи зубами, він намагався вибратися з тісної пастки.

— Накривай швидше брезентом! — крикнув Матвію Перекатов.— А тепер давай переженемо його із сачка в клітку.

Через кілька хвилин бобер був у клітці.

— Швидко ми його, голуба, впіймали. От і с початок від-лову незнаних для вас звірів! Іване Тимофійовичу, гав не лови! Сачок тримай

біля виходу з нори: зараз молоді полізуть. Бобри сім'ями живуть. Бачиш, собаки як шалено рвуться до отвору, когось чують...

Богатирьов із сачком біля йори терпляче чекав, поки Перекатов і Матвій дісталися гніздової камери й зігнали трьох молодих бобрів. Двоє з них стрибнули в сачок, а третій, скориставшись розгубленістю ловців, прослизнув і втік у воду.

Радий успіху Перекатов запропонував на цьому закінчити лови. Йому не терпілося дізнатися, як ідуть справи в інших групах. Надвечір вони повернулися до табору. Нікого ще тут не застали. Перегнали бобрів у просторішу клітку, і Перекатов запропонував їм свіжих гілок, трави, налив води. Богатирьови тим часом підняли сітку, в яку потрапили кілька ленків та щук. Швидко попоравши рибу, поставили варитися юшку. Не встигла закипіти вода в казанку, як почулося торохтіння моторів. Поверталися інші бригади.

Перекатов вийшов на берег. Ловці, виходячи з човнів, розповіли йому, що їм вдалося знайти чотири сім'ї бобрів, але взяли вони тільки одну: двоє старих і п'ятеро молодих. Поскаржилися, що ловити їх не так легко: бобри ховаються в глибоких віднірках, які мають власні виходи, й виганяти їх звідти — важка справа. Спостерігаючи, як вивантажуються клітки з бобрами з човнів, Перекатов думав, що нелегко даватиметься в руки ловцям цей звір. Та нічого, з часом з'явиться досвід.

Серед ловців відчулося деяке розчарування. Перекатов же загалом був задоволений: "Перший день — і десять бобрів! Так за тиждень усіх тридцятеро виловимо". Після вечері натомлені й мокрі звіролови поснули як мертві. А тільки засіріло, знову роз'їхалися на пошуки бобрових нір і хаток. Але цього разу успіх зрадив усім. Хоч як старалися, нікому не пощастило зловити жодного бобра. Перекатов навіть був схильний уже вважати, що в бобрів існує якась невідома людям система передачі інформації, і тому вони всі до одного сховалися від людей.

Третього дня піймали тільки одного звіра, але зате на четвертий мисливці взяли шестеро, на п'ятий — трьох. Справа посувалася. Залишивши Івана Тимофійовича доглядати спійманих бобрів, Перекатов разом з Матвієм відплив на веслах у Світлу Гірку, щоб викликати вертоліт. Повернувся він на третій день.

Іван Тимофійович розповів, як іде лов, і вони вдвох пішли шукати місце для посадки вертольота. Знайшовши, поставили помітний з неба знак — розстелили брезент.

У пошуках бобрів ловці інколи проводили по три дні за межами табору. Ночували просто неба біля багаття, поверталися з пійманими звірами до табору пізно ввечері. Тут під брезентовими навісами стояли клітки. Вже небагато лишалося впіймати бобрів, щоб виконати завдання, але поведінка бранців змушувала поспішати. Вдень бобри у клітках поводилися більш-менш спокійно, перебували у дрімотному стані, але з настанням сутінків починали хвилюватися, гризли сітку кліток, прагнучи повернути собі втрачену волю. Тепер Іван Тимофійович спав уночі тривожно. Йому доводилося часто вставати, йти до навісу й заспокоювати шаленіючих тварин.

У кінці другого тижня план, нарешті, був виконаний: у транспортних клітках чекали своєї дальшої долі близько півсотні бобрів. Ловці зібралися всі разом і нетерпляче ждали вертоліт. І ось він прилетів, сів неподалік розпізнавального знаку на лужку, поряд із навісами. Пілоти з цікавістю дивилися на підсліпуватих звірів — своїх незвичайних пасажирів. Поки льотчики пили чай з лимонником, звіролови завантажили у містке черево крилатої машини клітки.

Гучно заревів мотор. Повітряні вихори, викликані роботою довгих лопатів пропелера, пригнули траву, підхопили й понесли до лісу жмутки сіна. Зелена машина здригнулася, легко і плавно піднялася і полетіла, схожа на бабку, до обрію, несучи на борту разом з переселенцями Перекатова та Богатирьових. Дві години летів вертоліт. А скільки

століть минуло б, поки бобри, розселившись природним шляхом, подолали б цю відстань!

Приземлилися на березі річки Безіменної, в тому місці, де на них чекали на човнах провідники. З їхньою допомогою Перекатов вивантажив клітки з бобрами. Вертоліт відпустили. Розвозку бобрів по річці та її притоках вирішили почати вранці наступного дня.

Увечері мисливствознавець уважно оглянув переселенців. Деякі бобри поводилися особливо неспокійно, відмовлялися від їжі, без упину металися по клітці. Перекатов вирішив випустити їх негайно, не чекаючи ранку. Клітки перенесли неподалік від табору й залишили їх відчиненими.

— А ми, чекаючи вас, товаришу Перекатов, бобрам штучні нори зробили,— повідомили провідники.

— Молодці! — похвалив звіровод.— Тільки бобрам важко догодити: вони самі будівельники хоч куди!

Над тайгою займалася ранкова зоря, коли мисливці почали розселення бобрів. Вони вивозили їх якомога далі й випускали на волю в тихі старі річища, мілкі затоки. Звірі не поспішали виходити з кліток; нюхали землю, повітря і лише тоді, незграбно погойдуючись безпомилково прямували в бік води. Навіть найгустіші непролазні зарості не цікавили їх. Вони явно віддавали перевагу водяній стихії перед іншими, у ній тільки почувалися спокійно та зручно. Нечутно занурювалися вони в тихі струмені води і зникали з людських очей, не скоро з'являючись на поверхні, щоб вдихнути повітря і знову зануритись у воду, тепер вже надовго.

Коли на волю вийшов останній бобер, Перекатов підійшов до Івана Тимофійовича.

— Побували ми з тобою на бобрячому новосіллі, час і додому. Тут їм буде добре: корму он скільки, лякати нікому. Зробимо заповідник, а Матвія директором поставимо.

Двоногі вовки

Іван Тимофійович хоч і часто відлучався цього літа з дому, але про город не забував. Як тільки з'являлася можливість, приїздив у свої володіння, доглядав грядки, збирав урожай. Особливо старанно вирощував він баштанні культури: дуже полюбляв кавуни. Коли був великий урожай, солив їх про запас, неабияк дивуючи взимку гостей.

Одного вільного дня він завів моторку і подався на свій баштан. Заразом хотів трохи порибалити. Прибувши, оглянув хазяйським оком город, узяв вудочки й попрямував на затоку до уподобаного рибного місця. Серед дня риба не йшла, але надвечір став добре ловитися карась, а з настанням сутінків карася змінив сом. Захопившись риболовлею, Іван Тимофійович не помітив, як у затоку ввійшла оморочка з двома пасажирами на борту.

Коли зовсім смерклося, він акуратно змотав вудочки, склав упійману рибу в торбу і вже збирався йти, коли раптом почув кроки людей, які брели мілководдям. Він пішов їм назустріч. Здалеку вималювалися два нечітких силуети. "Певно, з рибоохорони",— подумав про себе Богатирьов.

— Гей, Скачков! Це ти? — гукнув він до них.

Відповіді не було. "Хто ж це може бути?" — губився в здогадках старий мисливець. Він помітив, як прибульці завмерли на місці після його крику, певно, не сподіваючись зустріти тут людину в такий пізній час. Гадаючи, хто міг завітати на його острів і навіщо, Богатирьов пішов повільніше. Ось він помітив, як один з незнайомців засунув руку в кишеню і витяг звідти якусь річ. Вона металево зблиснула в його руці.

"Ліхтарик",— подумав Богатирьов, чекаючи, що наступної миті з'явиться світло. Але "ліхтарик" не засвітився. "Зараз усе з'ясується",— думав Богатирьов, прямуючи до незнайомців.

Ті повільно вийшли на берег. Порівнявшись із ними, Іван Тимофійович не добачив серед них знайомого інспектора. Обох прибульців він бачив уперше.

— То хто ви будете? — спитав він.

— Ми рибалки з радгоспу,— відповів один з незнайомців.— Тут недалеко рибалимо. Цигарки в нас закінчилися, може, пригостиш махрою?

— Я не палю.

— Шкода. Ну, тоді заварки дай, чи що.

— Чай є, ходімо до куреня, тут близько.

— Ти що, з компанією тут рибалиш? — спитав другий.

— Ні, поки що сам.

Задоволені його відповіддю, незнайомці попростували до його городу. Осторонь входу в курінь старий розпалив вогнище, запросивши їх посидіти біля багаття, потім дістав пачку чаю й простяг одному з гостей.

— Беріть увесь. У мене ще є.

Умостившись біля багаття, незнайомці не поспішали йти геть, а господар не спішив їх проводжати. Якийсь сумнів закрався йому в душу.

Гострого ока слідопита не уникла внутрішня напруженість цих двох, яку вони намагалися приховати за показною розв'язністю. Здавалось, їх ніщо не цікавило, але варто було Івану Тимофійовичу відвернутися по щось, як вони чіпко обмацували очима оточуючі речі й його самого.

Вода в чайнику закипіла, підкидаючи кришку.

— Може, чайку вип'єте? — запропонував Богатирьов, висипаючи з долоні в окріп чай.— Свіженький.

— Не відмовимося,— відповів один з незнайомців. Подаючи йому кухоль з чаєм, Іван Тимофійович устиг роздивитися, яка в "рибалки" біла та пещена рука. "Таких рук у рибалок не буває,— подумав Богатирьов, і неясна тривога його вросла.— А що коли це в нього револьвер?" — сяйнула думка, і він крадькома зиркнув на випнуту кишеню прибульця, який діставав "ліхтарик", що так і не засвітив. "Для рибінспектора — це табельна зброя, але ж вони рибалками назвалися. Ні, тут щось не те, здається, ніякі вони не рибалки",— розмірковував Іван Тимофійович, сьорбаючи гарячий чай.

— Як же ви нині ловити кету збираєтеся, заїзками чи аханами? — спитав він.

— Аханами,— з поважним виглядом відповів "рибалка", відставляючи порожній кухоль.

Богатирьов чекав, що безглузде запитання щодо ловлі кети аханою — сіттю з великими чарунками, якою раніше ловили тільки калугу,— викличе в рибалок усмішку, але вони не помітили пастки. Отже, не знали того, про що він їх питав, що знав кожен справжній рибалка на Амурі. "Так от які ви "рибалки"! — подумав Богатирьов, зрозумівши, що тривога його не безпідставна.— їх треба неодмінно доставити в сільраду". Але як це зробити?

У тому, що незнайомці не ті, за кого себе видають, Богатирьов тепер не мав сумніву. Та й які добрі люди вештатимуться поночі на безлюдному острові! — "А що коли це злочинці? Вони озброєні, і мені самому з двома не впоратися. Та й думати довго ніколи: підуть". І він зважився.

— У мене тут сіті стоять, з'їжджу гляну їх,— якомога розважливіше мовив Богатирьов.— А ви пийте чай, вогонь підтримуйте. Я скоро повернусь.

— Давай, діду, перевіряй. Виходить, ти тут браконьєриш потроху? Не бійся, ми тебе не продамо! — посміхнувшись, відповів один з "рибалок".

Богатирьов виплив на середину протоки і вихорем помчав у селище, витискуючи з мотора все можливе. Через годину група міліціонерів разом з Богатирьовим ішла на швидкісному катері до острова. Висадивши в різних його місцях міліціонерів, катер підійшов туди, звідки відчалила моторка Богатирьова. Невелика група разом з офіцером попрямувала до куреня.

Багаття давно згасло, але попіл був ще теплий. "Рибалок" і слід прохолов.

— Якщо вони не втекли з острова, то ми їх швидко візьмемо, а якщо перепливли протоку, важка справа,— зауважив лейтенант. Він добре знав Богатирьова і розраховував на його допомогу. Класний слідопит був зараз саме до речі.— Ходімте, Іване Тимофійовичу, туди, де ви з ними зустрілися,— запропонував офіцер.

Вже зайнявся світанок, коли міліціонери, вийшовши де затоки, знайшли те місце, де причалювала оморочка. Слідів довкола було багатенько.

— Втекли,— засмучено зітхнув лейтенант.— Тепер треба швидше обнишпорити береги протоки, можливо, далеко не відпливли. Ви, Іване Тимофійовичу, залишайтеся на городі. Тут наші люди прочісують острів. Вони вийдуть на вас. Поясните їм усе й підкажете, як краще продовжити огляд.

Катер відплив. Богатирьов знову розпалив велике багаття, але сів не біля вогню, а на порозі куреня. Так він сидів, поки не зійшло сонце. До багаття підійшли два міліціонери. Одяг на них був мокрий від роси. На повідці вони тримали велику вівчарку. Побачивши Богатирьова, усміхнулися.

— Де ж ваші "рибалки", Іване Тимофійовичу?

— А ви гадаєте, вони не догадалися? Вас біля багаття дожидатимуться? Острів великий, сховатися є де. Лейтенант звелів, щоб ви острів до кінця прочісували, а він на катері по протоці пішов.

Залишившись знову сам, Богатирьов не став сидіти без діла. Він вирішив уважно оглянути затоку. Хоч берегом її пройшли міліціонери, вони не знають всіх розгалужень, схованих густим куничником та верболозом. Розшукавши свою крихітну оморочку, він узяв жердину і, стоячи на верткому човнику, став неквапом просуватися правим рукавом затоки, пильно вдивляючись у кожну купинку, кожне місце з прим'ятою травою.

Довго петляв він вузьким рукавом затоки. Ось і її кінець. Тихо, порожньо довкіл. Тільки в'юнкі очеретянки пурхають з гілки на гілку, із тривожним треньканням зазирають у вічі слідопита. Старий мисливець не поспішає. В руках його зблискує карабін, з яким він не розлучається і влітку. Почувається він, як на улюбленому ведмежому полюванні: звір може з'явитися раптово.

Кущі шелюги такі густі, що проплисти на оморочці крізь них неможливо. Їх підтопила висока вода. Але зате як добре й безпечно можна тут сховатися! Богатирьов довго вдивляється в зарості. Раптом щось невловиме прикувало його увагу. Він зупинив погляд, але не одразу побачив круглу чорну цятку. Як добре знайомий йому цей металевий погляд смерті! Але чому він спрямований з порожнього куща? Спокійно продовжує вдивлятися мисливець, і за якусь мить за кущем вималювалося перекошене жахом обличчя людини. В ній Іван Тимофійович упізнав одного з "рибалок". Той стояв по груди у воді. Нижні поли куртки були в нього підкачані, і кінці їхні затиснуті в зубах. Однією рукою незнайомець підтримував куртку, а другою спрямував пістолет в груди мисливцеві.

— Мене не налякаєш,— спокійно мовив Богатирьов.— Ви оточені. Вилазь із кущів. Та не здумай стріляти, все одно промажеш.

Довгою здалася Богатирьову ця хвилина. Будь-якої миті міг гримнути постріл, на який готовий був відповісти старий звіролов.

— Не виказуй, діду,— пробелькотів незнайомець.— Я тебе не зачеплю. Ти мене не бачив. Увечері піду,— поквапливо говорив він.— Тобі в курінь п'ять тисяч покладу.

— Ну добре, досить. А де твій приятель?

— Він у човні лежить. За кривуном. Нас поки не знайшли. Чув, діду, не виказуй, Христом-богом прошу. А ми вже тобі віддячимо: на весь вік вистачить.

Як хотілося Богатирьову обірвати цю нікчемну балачку ворога. Але він стримався. Тепер "вовки" обкладені, не варто поспішати.

— Хай уже, сиди у своєму лігві до ночі, а там видно буде.— І з цими словами Богатирьов повернувся спиною до незнайомця і погнав

оморочку кормою вперед. "Що як пальне в спину?" —майнуло в голові. Але тишу вербових заростів порушувало лише хлюпання риби у ковбані. Випливши із затоки, Богатирьов швидко попрямував протокою, шукаючи катер. Тільки б не розминутися!

Міліціонери тим часом обійшли острів з усіх боків, оглянули протоки, які його омивали. Човна незнайомців ніде не було видно. Катер повертався до Богатирьова. Побачивши його в оморочці, моторист підійшов малим ходом, щоб не перекинути хвилею благеньку шкаралупку.

— Здається, втекли від нас "рибалки",— скрушно махнув рукою лейтенант.— Весь острів хлопці обнишпорили, і все марно.

— А я їх таки знайшов!

— Невже правда? — зрадів командир.

— Один, ну чисто тобі єнот, у затоплений кущ шелюги заліз, щоб собака слід не взяв, і звідти на мене "пушку" наставив, коли я до куща підплив оморочкою. Просить не видавати. Гроші великі обіцяє.

— Ну, та й Іван Тимофійович! Ну, й молодчага! Покажи-но, де вони ховаються.— Лейтенант витяг з планшета карту і розгорнув її перед Богатирьовим.

— Бачиш затоку, де я з ними вперше зустрівся? Вона роздвоюється. В кінці правого рукава густі кущі та болото. Отут вони й сидітимуть до ночі.

— Зрозуміло. Зараз ми сплануємо, як їх узяти. А ви, Іване Тимофійовичу, спускайтеся в каюту та подрімайте, адже другу добу не маєте відпочинку.

— Ти про мене, лейтенанте, не турбуйся. Братимете їх я теж знадоблюся. Твої хлопці — молодь, надто гарячі та необачні, а тут витримка, терпіння потрібні.

Рівний стукіт дизеля заколисував. Далася взнаки напруга останньої доби, втома раптом навалилася на Богатирьова, і не в силі більше долати дрімоту, він вирішив полежати в каюті, поки катер дійде до місця. Велівши старшині збудити його, тільки-но прибудуть на місце, він зійшов трапом униз, і миттю поринув у глибокий сон. Він так міцно заснув, що не чув, як стрибали з палуби на пісок міліціонери, як гавкав пес, як пролунало кілька пострілів. Операція по захопленню злочинців пройшла успішно. Під час перестрілки один із бандитів був поранений, той, який тримав пістолет і відстрілювався на бігу. Йому прострелило руку.

Прокинувся Богатирьов лише тоді, коли палуба катера загриміла від гуркоту підкованих чобіт. Вийшовши нагору, він побачив лейтенанта.

— Іване Тимофійовичу, пізнаєте своїх "гостей"? — показав той на незнайомців. Похмурі, зсутулені, в мокрому одязі, сиділи вони на палубі, оточені працівниками міліції. Рука того, який цілився в Богатирьова, була стягнута бинтом.

— Яку ж рибу збиралися ви ловити в наших річках? — спитав Богатирьов.— Не ми, так інші вас все одно знешкодили б.

Затримані мовчали.

Знову на промисел

Удома Матвія чекав лист од Наталки Суходольської. В ньому дівчина повідомляла про завершення своєї роботи над дисертацією і бажання зустрітися з ним. Надягнувши новий костюм і пов'язавши краватку, Матвій поїхав у місто, у відділення Науково-дослідного інституту

полювання та звірівництва, де працювала Суходольська. Наталю вій застав у просторій лабораторії за перебиранням соболиних черепів. Побачивши зніченого Матвія, вона швидко пішла йому назустріч, простягнувши обидві руки.

— Матвію! Як добре, що ви зайшли. Листа мого отримали? Я так хотіла вас бачити. Ну, сідайте,— заметушилася вона і підсунула йому стілець.

— Розповідайте, як ви там живете, Як здоров'я Івана Тимофійовича, як розселяли бобрів із Перекатовим.

— Що ж тут розповідати? Живі, здорові. А про бобрів ви вже знаєте? — Матвій намагався триматись невимушено.— Ми з батьком бобрів уперше бачили. Перекатов — фахівець по них. Допомагали ми йому, як уміли.

— А я кликала вас ось чого. Є в мене до вас пропозиція: в нашому інституті вивільнилося місце лаборанта, може, погодитеся піти до нас попрацювати?

— Поміркувати треба,— відповів Матвій, не знаючи, що відповісти.

— Ну, добре. Щоб було над чим поміркувати, я вас побіжно ознайомлю із нашою лабораторією. Але перед цим хочу запропонувати свій звіт про поїздку в бригаду вашого батька. Читатимете?

Матвій ствердно хитнув головою, і Наталя простягла йому грубу теку.

— Можете взяти із собою. Там і фотографії є. Серед них те саме полювання... Пам'ятаєте високий барліг? Івану Тимофійовичу покажете, йому буде цікаво. А тепер ходімо зі мною.

І Наталя стала показувати йому альбоми польових обстежень мисливських угідь, лабораторне обладнання, колекції тушок птахів і дрібних гризунів. Розглядаючи етикетки, Матвій спитав:

— Щось тут не по-нашому написано. Яка це мова?

— Латинська. Всі звірі та птахи мають свої назви латиною, так умовилися вчені всього світу.

— Ви знаєте цю мову?— не стримав захоплення Матвій.

— Не зовсім, але назви звірів і птахів прочитати можу. Ось, наприклад, лепус тамідус — заєць-біляк, каніс люпус — вовк...

— Як же я працюватиму у вас, якщо читати латинь не зможу?

— До ваших обов'язків не це входитиме. Ви колекціонуватимете і препаруватимете звірів, будете мені допомагати.

— Добути я будь-якого звіра можу, а препарувати не зумію,— рішуче заявив Матвій.

— Це неважко, я швидко вас навчу. Ви ж умієте звірків білувати...

— Знаєте, Наталю, мабуть, рано ще мені в інститут. Підучитися слід. Я серйозно вирішив вступити заочно у мисливчознавчий технікум, стати мисливствознавцем. Ось тоді я зможу вам допомагати по-справжньому. А поки що буду звичайним мисливцем. Ви приїздіть до вас на Алу. Наша бригада нині тигрів ловитиме.

— Тигри — це цікаво. Але моя тема — соболь...

— Ми соболюватимемо. Нам шкурки, а вам тушки,— засміявся Матвій, але, зустрівшись із засмученим поглядом дівчини, змовк.

— Як добре, Матвію, що ви вирішили стати мисливствознавцем! Вчитися заочно важко, але я охоче вам допоможу. Для початку от вам два підручники.

— Як-небудь подужаємо. Мисливство практично я знаю добре, навіть тигрів з батьком ловив! — не без гордості вигукнув Матвій.

— Знати техніку полювання для мисливствознавця треба обов'язково, але це, Матвію, ще далеко не все,— заперечила Наталя.— Вам доведеться оцінювати мисливські угіддя, а для цього необхідно знати й ботаніку, й ґрунтознавство. Окрім цього без знання зоології та екології вам важко буде займатися й таким питанням, як відтворення промислових тварин. Ще маєте опанувати хутряне товарознавство, оскільки хутро буде головною продукцією вашого господарства. Адже промгоспи, якими керують мисливствознавці, успішно розвиваються тільки, коли вони рентабельні. От і виходить, що мисливствознавець, це геоботанік і біолог, товарознавець і технік, звіровод і економіст. А ви поки що добре володієте тільки технікою промислу. Собак ви теж, звичайно, любите, але і в собакознавстві потрібні знання хоч би основ генетики. Як бачите, Матвію, професія біолога-мисливствознавця не така вже й проста. А зараз я складаю для вас список проб і черепів, ви їх зберіть, будь ласка, для мене.

Слухаючи Наталю, Матвій почав краще розуміти, що йому до мисливствознавця ще дуже далеко, але з такою помічницею він з радістю долатиме всі перешкоди й опановуватиме вершини наук, і він знову став настійливо запрошувати Наталю відвідати взимку їхнє зимовище на Алій. Там уже він знайде час допомогти їй і як лаборант, і як препаратор.

— Можливо, я до вас і приїду. Передайте велике вітання від мене батькові й усім іншим. А це вам на пам'ять,— і вона простягла Матвію книгу "Життя лісу".

— Спасибі, Наталю. Я чекатиму, приїздіть! Мене тут Перекатов директором бобрового заповідника агітує. Та який з мене директор! Наближається мисливський сезон, і якась сила знову мене в ліс тягне. Ні, поки сім'ї власної немає, побігаю я з батьком по сопках за чорними собольками та за тиграми. Побуду рядовим мисливцем. Не всім же керувати. Комусь і добувати м'яке золото треба.

Потиснувши на прощання руку дівчині, Матвій вийшов з інституту. На обличчі його сяяла м'яка усмішка.

На початку осені в Краснорічинському мисливсько-промисловому господарстві відбулися загальні збори кадрових промисловиків. Такі збори проводилися щорічно. На них слухали повідомлення про результати минулого сезону, намічалися плани на новий.

— Промислова розвідка,— говорив, звертаючись до мисливців, Перекатов,— принесла добрі відомості про місця скопичення білки та кабана. В мисливських угіддях багато соболя і норки. Ваші потреби в капканах і боєзапасах ми задовольнимо цілком. Цього року завеземо бригади на промисел вертольотами. Перед вами завдання — зібрати наявний багатий урожай тайги: хутро та м'ясо. Але перевиконання плану добутку соболя, видри та єнота суворо забороняється. І ще врахуйте одну обставину: подовження терміну полювання не буде. Ранньовесняні шкурки неміцні. Закінчимо хутряний промисел, розпочнемо відлов звірів для "Зооцентру". Нині нам планують відлов трьох тигрів. Реалізацію ми вирішили доручити бригаді Богатирьова.— Перекатов знайшов поглядом Івана Тимофійовича й усміхнувся йому.— Залишилося небагато часу до початку промислу. Давайте добре підготуємося до нього й виконаємо свої зобов'язання перед державою!

Потім мисливці жваво обговорювали свої потреби, вимагали радіоприймачів, мотонарт, великокаліберної нарізної зброї для відстрілу копитного звіра.

У кінці зборів із-за столу підвівся директор держпромгоспу.

— Спасибі вам за слушні пропозиції. Ми намагатимемося всі їх по можливості задовольнити. А зараз дозвольте виконати приємне доручення дирекції ВДНГ — вручити нагороди кращим мисливцям. Золотої медалі Виставки досягнень народного господарства СРСР удостоєно Івана Тимофійовича Богатирьова...

Ніяково приймав нагороду старий звіролов. Всі радо поздоровляли його, а він почервонів і витирав хустинкою змокріле чоло.

Повернувшись зі зборів, Богатирьов оглянув спорядження, перевірив зброю.

— Ну, що, Кучум, засидівся? Скоро підемо в тайгу,— лагідно погладив він улюбленого собаку.

У двері тихо постукали. Увійшов Маркін.

— Здоров, Тимофійовичу! Чув я, твою бригаду на вертольоті закидатимуть на Алу? Мене візьмеш?

Богатирьов мовчав. Йому важко було розмовляти з людиною, яка не берегла честь бригади, і він відчув ніяковість за нього. Перемітиш себе, нарешті, мовив:

— Ні, Маркін. У свою бригаду не візьму. Совісті ти не маєш. Думаєш, я не знаю, як ти соболів приховав та Подлещуку тихцем відніс? Знаю. Після його смерті здали на заготпункт його соболів, а приймальник мене й питає: "Дивна річ, у Подлещука дерев'яних капканів не було, а

половина соболів ними добута. Чи не в тебе, Богатирьов, він на путиках нишпорив? Отоді я й згадав, як ти на невдачі скаржився та ночував у тайзі. Ненадійна ти людина, а нам — тигрів ловити.

Маркін не став виправдовуватися. Він зрозумів, що Богатирьов не з тих, кого можна ошукати і, прикриваючись його добрим ім'ям, влаштовувати свої справи. Мнучи в руках свій старий триух, він, не прощаючись, вийшов за поріг.

25 жовтня випав перший сніг, що швидко розтанув. Але Іван Тимофійович знав, що в горах на північних схилах він може залишитися на всю зиму. Тому він почав квапити Степана і своїх синів. Нарешті, настав день вильоту. Попрощавшись із рідними, брати Богатирьови завантажилися в автомашину й вирушили на аеродром. Тут на них чекав Перекатов. Ревнули гвинти, і вертоліт узяв курс на далеке пасмо лісистих сопок. Іван Тимофійович дивився в ілюмінатор. Під ним лежала темно-зелена, висріблена першою порошею тайга, покраяна лісовими стежками й дорогами, якими в роки далекої юності ходив він на промисел з важкими клунками за плечима, ночуючи біля багаття.